

Stichting Twente Index,

Drs. Wim Boomkamp, voorzitter Raad van Bestuur Saxion

Ir. Kees van Ast, vice-voorzitter College van Bestuur Universiteit Twente

Rob Gregorowitsch, directeur Voorlichting & Wetsuitvoering

Kamer van Koophandel Oost Nederland

Ir. Paul G.T. de Jong, Chief Executive Officer Twence Holding B.V.

Pieter van Zwanenburg, portefeuillehouder Economische Zaken van Regio Twente

Aart Jan Smits, directeur marktontwikkeling Thales Nederland B.V.

en voorzitter IPT-cluster Technologie & Veiligheid

Ten geleide

In 2005 werd de Twente Index voor het eerst uitgegeven, analoog aan de Silicon Valley Index. Beide publicaties hadden en hebben tot doel om betrouwbare, feitelijke informatie te verschaffen over de regionale economie en kwaliteit van leven. Na acht edities heeft de Twente Index een vergelijkend economisch jaarbeeld opgeleverd, zoals de ondertitel al aangeeft. Met als doel om Twente tot een nog betere regio te maken om te leven, te werken en te ondernemen.

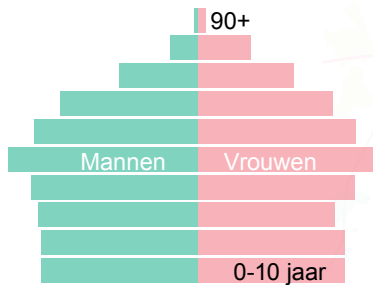
De Stichting Twente Index, uitgever van dit boekwerk, heeft zich ten doel gesteld ondernemers en bestuurders op basis van feiten beleidsterreinen te laten benoemen en te prioriteren, zodat de kracht van Twente verder wordt versterkt. Daarnaast is de index een uitstekend hulpmiddel voor het ontwikkelen van plannen en het opstellen van toekomstscenario's.

De Twente Index bestaat dit jaar uit drie delen. In het eerste deel, Mens, Inkomen & Bedrijvigheid, kijken we naar de mensen die wonen en werken in Twente. Waar werken ze en wat verdienen ze? Het tweede deel belicht de innovatieve bedrijvigheid. Voor de economische ontwikkeling zijn innovatie en R&D van groot belang. Het aantal innovatieve bedrijven ligt in Twente ruim boven het Nederlands gemiddelde. Twente wil zijn economie de komende jaren versterken door de hightechsector verder te stimuleren. Mede daarom kijken we in het derde deel naar het talent in Twente. Demografische veranderingen leiden tot een daling van het aandeel jonge mensen in de bevolkingsopbouw. Het risico bestaat dat vooral de meest getalenteerde mensen de regio verlaten. Een sterke hightechsector kan jonge mensen aan Twente blijven binden.

Twente telt veel getalenteerde mensen. Daarom maakten we dit jaar de keuze om in de interviews een aantal Twentenaren aan het woord te laten die een bijzondere prestatie hebben geleverd. Talenten op wie we trots kunnen zijn. Uit de vier interviews blijkt hoe belangrijk persoonlijke drijfveren en doorzettingsvermogen zijn voor het verder ontwikkelen van talent. Duidelijk is ook dat geen van deze talenten zo ver was gekomen zonder samenwerking met en steun van familie en vrienden.

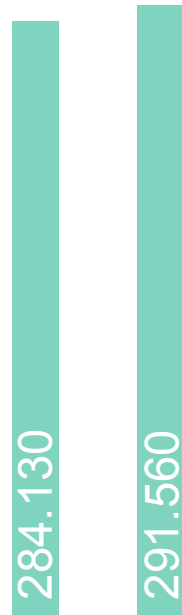
Wij hopen dat ook deze uitgave een positieve bijdrage zal leveren aan een brede discussie over de ontwikkeling van onze regio. Uw eventuele op- en aanmerkingen stellen we zeer op prijs. U kunt ze kenbaar maken via www.twente-index.nl.

Twente in beeld

Bevolking Twente 2012

626.539

Beroepsbevolking Twente

Geschat aantal arbeidsplaatsen

284.130

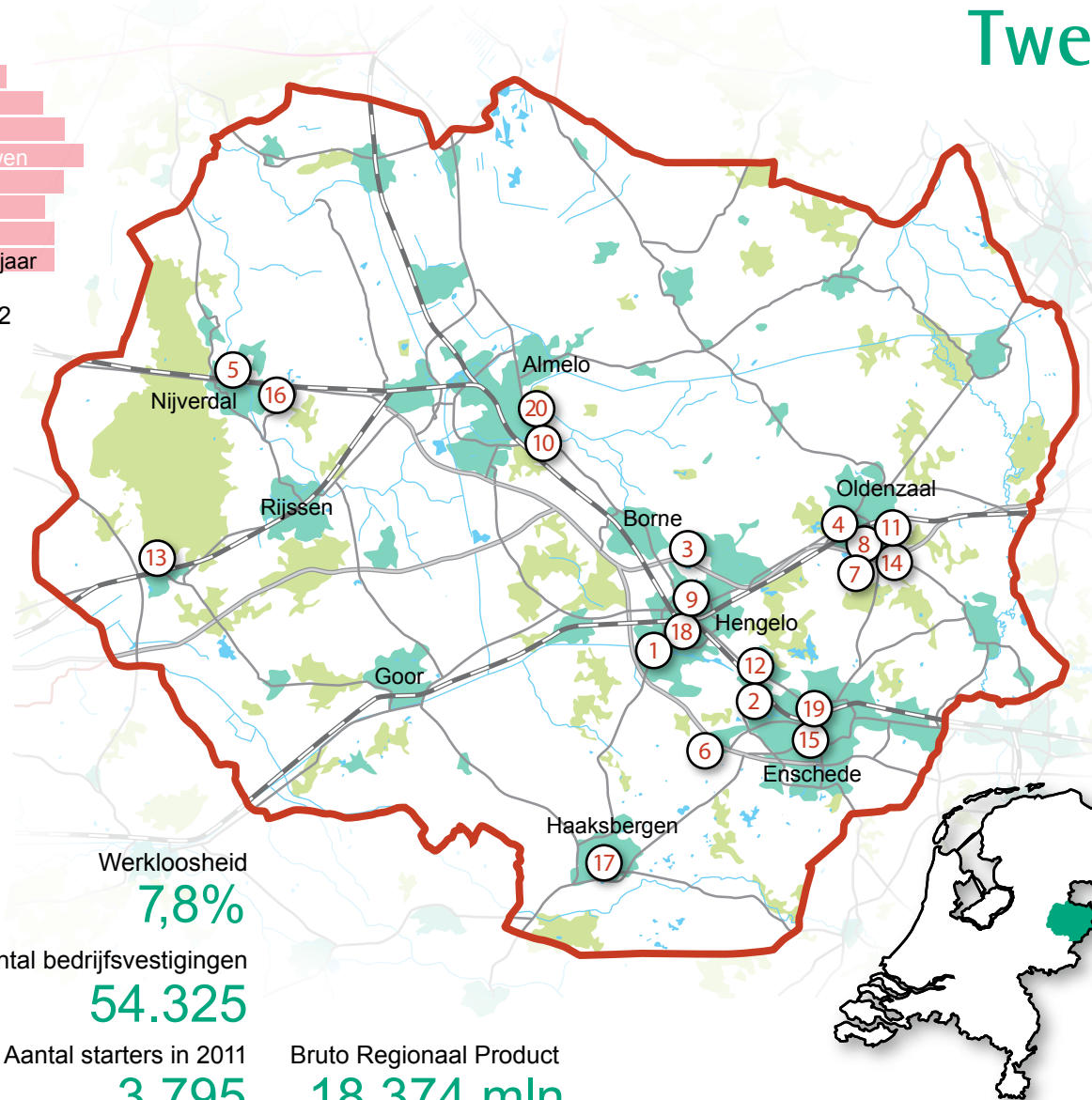
291.560

Werkloosheid **7,8%**

Aantal bedrijfsvestigingen **54.325**

Aantal starters in 2011 **3.795**

Bruto Regionaal Product **18.374 mln**

20 grote private bedrijven

- Thales Nederland (1)
- Apollo Vredestein (2)
- Eaton Industries (3)
- Power-Packer Europa (4)
- Koninklijke Ten Cate (5)
- Grolsche Bierbrouwerij (6)
- Heisterkamp Transport (7)
- Visschedijk Schoonmaak (8)
- BTK Zorg (9)
- Enrichment Technology (10)
- TNT Fashion Group (11)
- Cendris Customer Contact (12)
- OAD Reizen (13)
- Takko Nederland (14)
- MEDLON (15)
- Van Keulen Interieurbouw (16)
- Twentsche Kabelfabriek (17)
- Siemens Nederland (18)
- KPN Contact locatie Enschede (19)
- Preston Palace (20)

Bronnen: LISA, CBS, KvK.

Highlights

Hoe staat Twente ervoor?

- De Twentse werkloosheid vertoonde een sterke schommeling in 2011 en de eerste helft van 2012. In het tweede kwartaal van 2012 was sprake van een daling. Ondanks de crisis is de werkloosheid in 2012 kleiner dan in 2005. Het herstel van de werkgelegenheid is in Twente vergelijkbaar met het Nederlands gemiddelde. De jeugdwerkloosheid is in de eerste helft van 2012 gestegen.
- Op het vlak van de door het rijk vastgestelde topsectoren heeft Twente relatief veel banen in de sectoren HTSM (High Tech Systemen en Materialen) en Agro & Food. Na een daling in 2010 is sprake van een lichte stijging van het aantal banen in de HTSM-sector. Twente heeft naar verhouding weinig arbeidsplaatsen in Zakelijke Dienstverlening en Life Sciences & Health.
- Twente heeft in 2011 te maken met een lichte bevolkingsgroei, maar de toename is lager dan het jaar daarvoor. De regio kent een netto immigratie uit het buitenland en een netto emigratie naar andere delen van Nederland. Meer dan de helft van de immigranten komt uit Europa of behoort tot de categorie teruggekeerde Nederlanders.
- Twente heeft te maken met een braingain. Het aantal hogeropgeleiden in de beroepsbevolking groeit hier gestaag, in lijn met de landelijke trend. In de periode 2003-2010 is het aandeel van de hogeropgeleiden in de beroepsbevolking gestegen van 25% naar bijna 30%. Vermoedelijk is ook het opleidingsniveau van mensen die zich in Twente vestigen, hoger dan gemiddeld. Hierover geven de bevolkingsregisters van de gemeenten echter nog geen informatie. Vooral hbo-studenten blijven wonen in de regio. Er is sprake van een migratie jonge academici naar de Randstad, maar dit biedt ook een mogelijkheid om door gerichte acties meer alumni aan de regio te binden.
- De arbeidsproductiviteit in Twente stijgt iets sneller dan in de rest van het land. Het verschil met het landelijke beeld wordt geleidelijk kleiner, maar is nog altijd groot.
- Het aantal faillissementen in Twente is in de eerste helft van 2012, na een daling in 2011, weer gestegen naar het niveau van de eerste maanden van 2010. De sectoren bouw en vervoer laten de grootste stijging zien.
- Twentse bedrijven en instellingen hebben tussen 2004 en 2010 een sprong gemaakt op het vlak van innovatiekracht. Over het algemeen scoort de regio boven het Nederlands gemiddelde met uitzondering van innovatie-uitgaven en het omzetaandeel vernieuwende producten. Het aantal innovatieve bedrijven in Twente ligt ruim boven het Nederlands gemiddelde. Voor onderzoek en innovatie wordt bovengemiddeld gebruik gemaakt van nationale fondsen.

Toelichting en analyse

Algemeen beeld

Deze analyse voor de toelichting van de Twente Index heeft betrekking op 2011 en voor sommige indicatoren ook op de eerste helft van 2012. Al meer dan vier jaar ondervindt de Nederlandse economie de sterke negatieve effecten van de wereldwijde crisis op de financiële markten. Ondanks zwakke economische prestaties heeft Nederland als geheel de crisis relatief goed doorstaan in vergelijking met veel Europese landen. Ons land is zelfs opgeklimmen tot plaats 5 op de wereldranglijst voor best concurrerende landen. Sinds de start van de crisis vertoont de sociaal-economische situatie sterke pieken en dalen. Vanaf september 2011 is sprake van een conjunctuurverslechtering, die ook in Twente zichtbaar is. De media hebben al melding gemaakt van de stijging van de jeugdwerkloosheid en de toename van het aantal faillissementen in de regionale bouwsector. Kijken we breder naar meerdere indicatoren, dan doet Twente het redelijk. Op een aantal terreinen wordt zelfs beter of minder slecht gescoord dan het landelijk gemiddelde. Het weerstandsvermogen van de Twentse economie is opmerkelijk gezien het verleden, toen in periodes van economische crisis Twente zwaarder werd getroffen dan de meeste andere regio's. Hoewel op deelterreinen nog sprake is van achterstand, volgt Twente nu de Nederlandse trend.

Het Twentse weerstandsvermogen zal in 2013 naar verwachting sterk op de proef worden gesteld. De voor de Twentse industrie zo belangrijke Duitse economische motor hapert. Door de aanhoudende financiële crisis blijft de in Twente zo grote bouwsector de meest kwetsbare. Vertegenwoordigers van het bedrijfsleven geven het signaal dat veel familiebedrijven nauwelijks nog reserves hebben. Ook bedrijven die de overheid tot klant rekenen, moeten in de toekomst uit gaan van krimpende afzetmogelijkheden in de thuismarkt, terwijl het perspectief in andere Europese markten evenmin rooskleurig is. In het bijzonder geldt dat voor bedrijven die leveren aan de ministeries van Defensie, Infrastructuur & Milieu en Veiligheid & Justitie en regionale overheden. Door de doorlooptijden van de overheidscontracten zullen deze effecten zich laatcyclisch voordoen bij (Twentse) ondernemingen op het vlak van defensie, vastgoed en bouw. De omzet van deze bedrijven kan bij ongewijzigd beleid de komende jaren onder druk komen te staan.

Een aantal langetermijntrends biedt echter goede hoop voor de periode na de crisis. Het verhoogde opleidingsniveau, de toegenomen arbeidsparticipatie en de inspanningen op het terrein van innovatie zullen waarschijnlijk positief uitwerken op het concurrentievermogen van de regionale economie. Het zijn de indicatoren die door de maatschappelijke partijen in de regio gedeeltelijk zelf kunnen worden beïnvloed. Het gezamenlijke beleid van overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen lijkt zijn vruchten af te werpen. De grootste uitdaging wordt de aanwezigheid van voldoende goed opgeleide mensen in Twente om de economische kansen daadwerkelijk te benutten.

De uitkomsten van Twente Index worden in 2012 geanalyseerd door van Frank van Oort (links), Frans Coenen (midden) en Paul Bijleveld (rechts). De cijfers geven veel stof voor discussie. Aan de ene kant wordt Twente zwaar getroffen door de crisis. Aan de andere kant toont Twente weerstandsvormogen en doet het minder slecht dan veel andere Nederlandse regio's.

Bevolkingsgroei

De bevolkingsgroei in Twente is de laatste jaren langzaam gedaald. Ook hier volgt Twente de Nederlandse trend. Immigratie uit en emigratie naar het buitenland en de rest van Nederland hebben een grillig verloop en houden elkaar in 2011 in evenwicht. De huidige groei wordt dus veroorzaakt door een geboorteoverschot. Twente heeft langdurige periodes gehad met een vertrekoverschot, met name naar de rest van Nederland. Sinds 2007 is sprake van een netto immigratie uit het buitenland. De immigratie bestaat voor iets meer dan de helft uit immigranten uit de EU en terugkerende Nederlanders. Daarnaast is er een groei geweest van het aantal immigranten uit Azië. Een deel van de verklaring is de toename van het aantal buitenlandse studenten en onderzoekers bij Saxion en de Universiteit Twente. De meeste grensregio's hebben te maken met een lagere bevolkingsgroei dan het Nederlands gemiddelde en soms zelfs al met een daling. De ontwikkeling in Twente steekt daar relatief gunstig bij af.

Mobiliteit hogeropgeleiden

In de landelijke en regionale media wordt Twente vaak genoemd als regio met braindrain (een leegloop van kenniswerkers). In dat geval zou het aantal hogeropgeleiden moeten afnemen. Dat is niet het geval. Het aantal hogeropgeleiden als percentage van de beroepsbevolking is in zeven jaar zelfs gestegen van 25% tot bijna 30%. Het aantal middelbaaropgeleiden in Twente daalde evenredig. In 2011 is voor het eerst sinds lange tijd het aandeel van de lageropgeleiden weer gestegen in Nederland en Twente. Het is nog niet duidelijk of hier sprake is van een nieuwe trend. Daarentegen is het aandeel hogeropgeleiden in Nederland licht gedaald. Het hoger beroeps- onderwijs en het universitair onderwijs in Twente laten nog steeds een groei van het aantal studenten zien. Het aantal studenten dat een mbo-opleiding volgt, is echter voor het eerst sinds lange tijd gedaald. Bij de Enschedese vestiging van Saxion kiest ongeveer een derde van de studenten een bètaopleiding, bij de Universiteit Twente iets meer dan de helft. Twente heeft daarmee een relatief groot aantal bètastudenten in het hoger onderwijs. De Twentse hbo-studenten zijn vergeleken met hun leeftijdsgenoten van andere hogescholen redelijk honkvast. Van de Saxion-studenten die op 16-jarige leeftijd in Twente woonden, blijft driekwart in de regio. Wie hier als hbo-student de regio verlaat, doet dat vaak voor het volgen van een universitaire masteropleiding. De hbo'ers verschillen in dat opzicht sterk van de UT-studenten, van wie – zo bleek in de vorige Twente Index – slechts een kwart in de regio blijft.

Innovatiekracht

In deze Twente Index zijn nieuwe indicatoren opgenomen over innovatie. We hebben nu vooral meer inzicht in de innovatiekracht van het Twentse bedrijfsleven. Het Centraal Bureau voor Statistiek maakt deze cijfers met een jarenlange vertraging op regionaal niveau beschikbaar. In de vorige Twente Index waren er cijfers tot 2008. Dit jaar kunnen we de ontwikkeling tot en met 2008 bekijken. De Twentse Innovatieroute is in 2006 gestart. Daarna heeft Twente een

grote sprong gemaakt op de totale index voor het innovatievermogen. Lag Twente in 2004 en 2006 nog onder het Nederlands gemiddelde, in 2008 was dat ruim 50% erboven. Binnen de innovatie-index is sprake van een gemengd beeld. Er zijn relatief veel innovatieve bedrijven en R&D-medewerkers, maar de totale uitgaven voor innovatie zijn nog relatief laag. Twentse bedrijven en instellingen maken wel veel gebruik van landelijke en Europese subsidieregelingen voor onderzoek en innovatie. Het percentage innovatieve bedrijven ten aanzien van product, dienst of proces ligt boven het landelijk gemiddelde. In het regionale innovatiebeleid moet daarom meer aandacht komen voor de brede deelname van het Twentse MKB aan innovatieprogramma's. De doelstelling om Twentse kennis beter te vermarkten blijft zeer relevant.

Arbeidsproductiviteit

Het Centraal Bureau voor Statistiek stelt met een vertraging van drie jaar cijfers beschikbaar over het Regionaal Product en de arbeidsproductiviteit. De Twente Index maakt gebruik van schattingen van de ING voor de tussenliggende periode. In 2009 is door de crisis de productie per inwoner in zowel Nederland als Twente gedaald. Volgens de cijfers van het ING produceerden de inwoners van Twente in 2011 gezamenlijk ongeveer 16 miljard euro. Dat is ongeveer 3% van het Nederlandse totaal. Tot 2005 groeide de productiviteit in Twente minder snel dan in de rest van het land. Daardoor werd het verschil met Nederland langzaam groter. Vanaf 2005 lijkt de trend te zijn gekeerd. De productiviteit per inwoner is in zes jaar gegroeid van 86% tot 90% van het landelijk gemiddelde. De lagere productiviteit in Twente heeft te maken met de economische structuur en het opleidingsniveau van de beroepsbevolking. Daarentegen zijn ook de kosten van levensonderhoud lager in de regio, met name de woonlasten. Productieve sectoren als de zakelijke dienstverlening zijn in Twente relatief groter geworden en ook het aantal hogeropgeleiden is gegroeid. Om het verschil met Nederland in te halen is het onder andere belangrijk dat het gemiddelde opleidingsniveau in Twente stijgt. Voorts zal het aandeel van de kennisintensieve industrie en dienstverlening in de totale economie omhoog moeten. Stijging van de arbeidsproductiviteit is een essentiële voorwaarde voor de regio om zich te kunnen ontwikkelen tot een succesvolle kennisregio.

Werkgelegenheid in topsectoren

Het landelijke clusterbeleid is opgebouwd rond negen topsectoren. De rijksmiddelen voor het verbeteren van het ondernemersklimaat en het bevorderen van innovatie worden op deze sectoren geconcentreerd. Twente heeft er voor gekozen het innovatiebeleid te concentreren op de topsector High Tech Systemen en Materialen (HTSM). Het aandeel van deze topsector in de werkgelegenheid in Twente is een stuk hoger dan het landelijk gemiddelde. Op basis van landelijke cijfers weten we dat deze sector ook een groot aandeel heeft in export en R&D-uitgaven. In 2011 is de werkgelegenheid in de sector in Twente licht afgenomen. Dit is niet in overeenstemming met de door ondernemers verwachte toename uit de

vorige Twente Index. De meeste banen in de HTSM-topsector bevinden zich in Hengelo en Almelo. Twente heeft een relatief laag aandeel in de sectoren Zakelijke dienstverlening en Breedband en ICT, die in Nederland zijn geconcentreerd in het noordelijke deel van de Randstad. De verwachting is dat toekomstige banengroei vooral in deze sectoren zal plaatsvinden. Twente kan hier nog een inhaalslag maken, maar het betreft wel banen voor relatief hoogopgeleiden. Tegenwoordig wordt voor de meeste nieuwe functies minimaal mbo-niveau gevraagd. Daarnaast groeit ook de vervangingsbehoefte van personeel dat met pensioen gaat. De grootste sociaaleconomische uitdaging voor Twente in de komende jaren wordt dan ook de match van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

Toenemende concurrentie voor kenniswerkers

Twee ontwikkelingen op de lange termijn hebben bij regionale bestuurders de zorg om het aantrekken en behouden van hogeropgeleiden sterk doen toenemen. Ten eerste daalt het aandeel jonge mensen in de Twentse bevolkingsopbouw, als gevolg van demografische verandering. Het wegtrekken van jonge hogeropgeleiden kan dit proces versterken. Het risico bestaat dat vooral de meest getalenteerde mensen de regio verlaten. Afhankelijk van de conjunctuur is de verwachting dat vroeg of laat de vraag naar arbeid het aanbod zal overtreffen. Ten tweede is Twente door de mondialisering en nieuwe opkomende wereldmarkten gedwongen zich verder te ontwikkelen tot een innovatieve kennisregio om te kunnen blijven concurreren. Daarvoor is onder andere een relatieve toename nodig van het aantal mensen dat goed kan functioneren in een dynamische, kennisintensieve organisatie. De beleidsfocus op de innovatieve maakindustrie, met name op het vlak van High Tech Systemen en Materialen, maakt dit tot een extra uitdaging voor de regio Twente. Twente is door het Rijk aangewezen als proefgebied voor ontwikkeling en uitvoering van een zogeheten Human Capital Agenda voor de HTSM-sector. Uit de Twente Index komt naar voren dat de langetermijntrend gunstig is, maar dat er nog een achterstand met de rest van ons land moet worden ingelopen. Dit geldt dan met name voor arbeidsparticipatie en opleidingsniveau. Het beleid voor hogeropgeleiden moet een integraal onderdeel zijn van het regionale arbeidsmarktbeleid.

Tegenstelling tussen stad en platteland

Terwijl het verschil tussen Twente en de rest van het land geleidelijk kleiner wordt, lijken de tegenstellingen binnen de regio te groeien. Het verschil in werkloosheid tussen Tubbergen (4%) en de gemeente Enschede (bijna 14%) is enorm. Mensen die langdurig werkloos raken in de plattelandsgemeenten, zijn nu vaak aangewezen op sociale huisvesting in de grotere steden. Aan de andere kant worden vooral de plattelandsgemeenten meer getroffen door de effecten van vergrijzing. Als we kijken naar de werkgelegenheid in sectoren, bestaan er grote verschillen tussen de Twentse gemeenten, maar niet specifiek tussen stad en platteland. In

de plattelandsgemeente Haaksbergen heeft topsector HTSM bijvoorbeeld een aandeel van bijna 12% in de werkgelegenheid, terwijl dat in Tubbergen slechts 4% is. De verschillen in de kwetsbare bouwsector zijn nog groter. In 2010 vertegenwoordigden de bouw en de bouwgerelateerde bedrijvigheid in Tubbergen meer dan 50% van het totale aantal banen. Een aanhoudende crisis en bezuinigingen van de overheid kunnen bepaalde gemeenten veel harder treffen dan andere. De steden zijn magneten voor zowel economische activiteit als sociale problemen. Voor de leefbaarheid in de steden en op het platteland zijn afstemming en daadwerkelijke samenwerking op basis van onderlinge solidariteit noodzakelijk.

Buitenlandse bedrijven

In Oost-Nederland is het aandeel buitenlandse bedrijven in de economie relatief klein. In Nederland ligt het aandeel gemiddeld 45% hoger dan in Oost-Nederland. In het aantal arbeidsplaatsen loopt Oost-Nederland zelfs 61% achter op de Nederlandse situatie. Dat is niet alleen nadelig voor het aantal arbeidsplaatsen. Buitenlandse bedrijven geven daarnaast ten opzichte van Nederlandse bedrijven relatief meer geld uit aan kennis en innovatie. Het belang van verdere internationalisering en het aantrekken van buitenlandse bedrijven is daarom groot.

Beschikbaarheid van regionale gegevens

De bezuinigingen bij de overheid hebben niet alleen een effect op de economie, maar ook op het verzamelen van gegevens. Door besparingen en administratieve lastenverlichting worden gegevens niet meer verzameld of geregionaliseerd. Voorbeelden zijn het afschaffen van de ERBO-enquête van de Kamer van Koophandel en het niet meer regionaliseren van innovatiegegevens door het CBS. Daarnaast wordt een aantal gegevens met een vertraging van meerdere jaren gepubliceerd. Lokale en regionale overheden krijgen tegelijkertijd steeds meer verantwoordelijkheden en taken op sociaal en economisch vlak. Op een aantal terreinen missen wij op regionaal niveau de mogelijkheden voor een regelmatige, adequate en up-to-date beleidsevaluatie. Dit geldt bijvoorbeeld voor regionale productie en innovatie. Wij pleiten voor een structurele samenwerking van overheden, kennisinstellingen en vertegenwoordigers van het bedrijfsleven om regionale gegevens meer structureel te verzamelen, te bewaren, te bewerken en te analyseren. De regionale partijen kunnen ook gezamenlijk afspraken maken met het CBS, gebruikerspanels instellen en gezamenlijk beslissingen nemen over aanvullend onderzoek. Dit kan onder de paraplu van al bestaande samenwerkingsverbanden. Op die manier blijft een goede monitoring van de regio ook in de toekomst gewaarborgd.

Paul Bijleveld, Saxion
Frans Coenen, Universiteit Twente
Frank van Oort, Universiteit Utrecht

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Bevolkingsgroei en samenstelling 13

Vestiging, vertrek en migratie 15

Beroepsbevolking en participatiegraad 17

Werkgelegenheid 19

Werkloosheid 21

Regionaal Product en Arbeidsproductiviteit 24

Vestigingen en startende ondernemers 26

Bedrijvigheid en ondernemersactiviteit 28

Twente en buitenland 30

Interview Eddy van Heel (Prescan) 34

Woningmarkt 36

Kantoren en bedrijventerreinen 38

II Innovatie

Innovatieve bedrijvigheid 40

Interview Remco Bloemen en Michel Eppink (Qubis) 44

Octrooien universiteit 46

Topsectoren 47

Cluster Bouw 49

Snel groeiende en innovatieve bedrijven 50

III Talent in Twente

Talent in Twente 52

Interview Gerco Schröder 54

Onderwijs 56

Aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt 58

Vergrijzing beroepsbevolking 60

Interview Claudia Patacca 62

Aanbod arbeidsmarkt 64

Mobiliteit hbo-studenten 65

Verantwoording van de bronnen 69

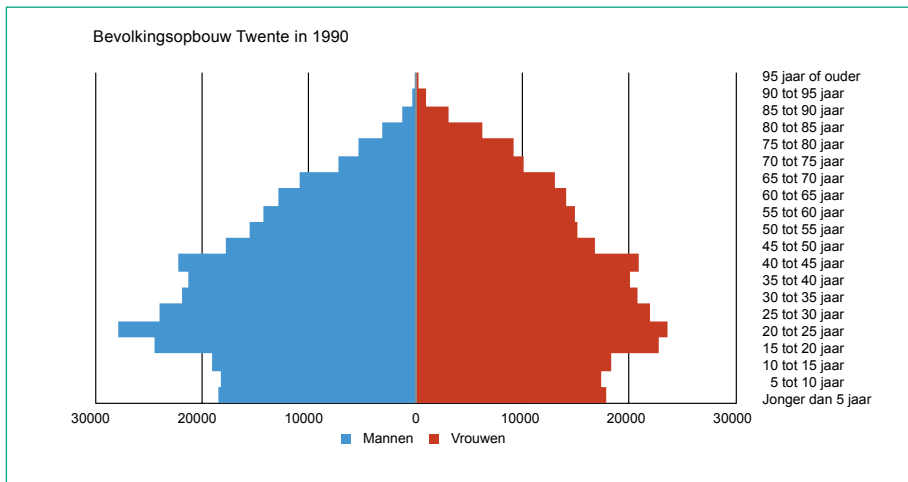
Colofon 69

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

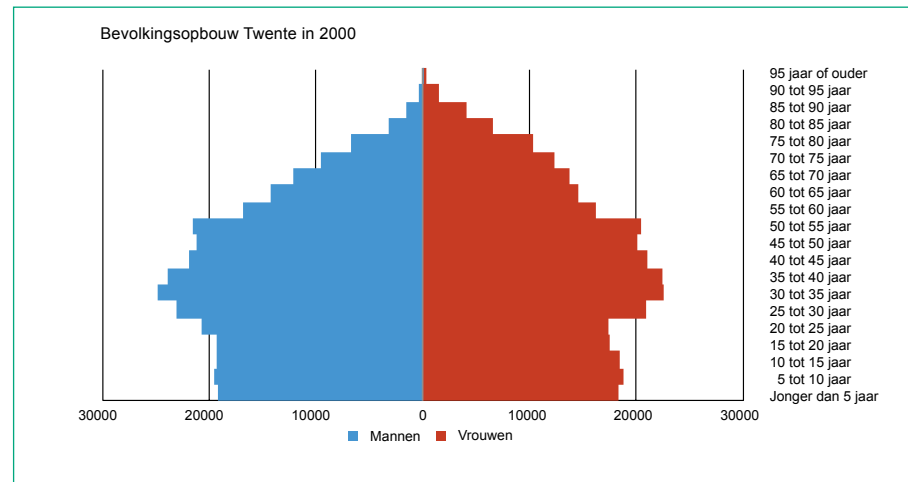
In de Twente Index proberen we een indruk te geven hoe deze regio er voor staat. In het eerste deel kijken we naar wie in de regio woont en werkt. Tevens besteden we aandacht aan waar we werken en wat we verdienen. Werk en inkomen bepalen in belangrijke mate de welvaart van een regio en haar inwoners. Daarbij spelen bedrijven een belangrijke rol en daarom wordt ook aandacht besteed aan de ontwikkeling van de bedrijvigheid van de regio. We geven steeds aan per onderwerp wat het is en waarom het van belang is. We geven ook aan wat de belangrijkste ontwikkelingen zijn in Twente.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

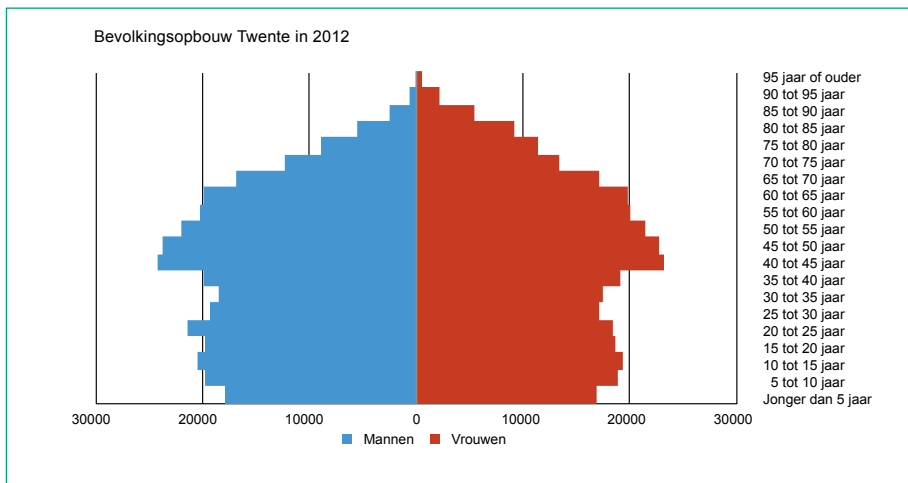
Bevolkingsgroei en samenstelling

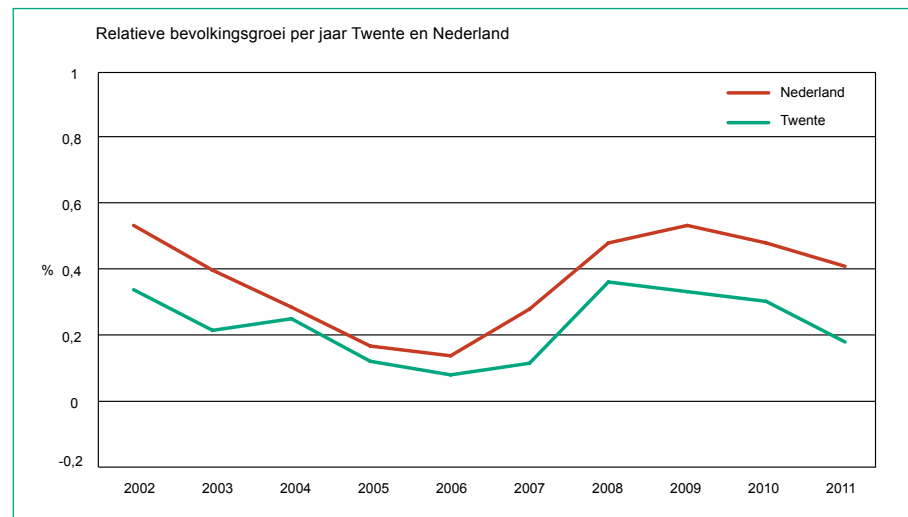
Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

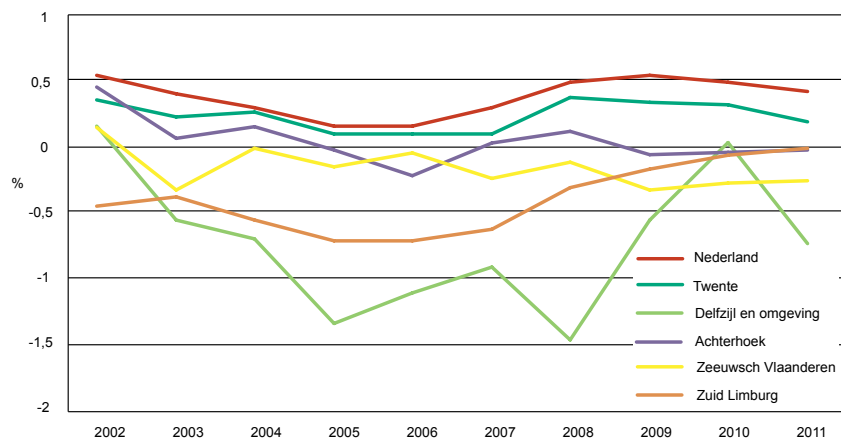

Bron: CBS/Statline.

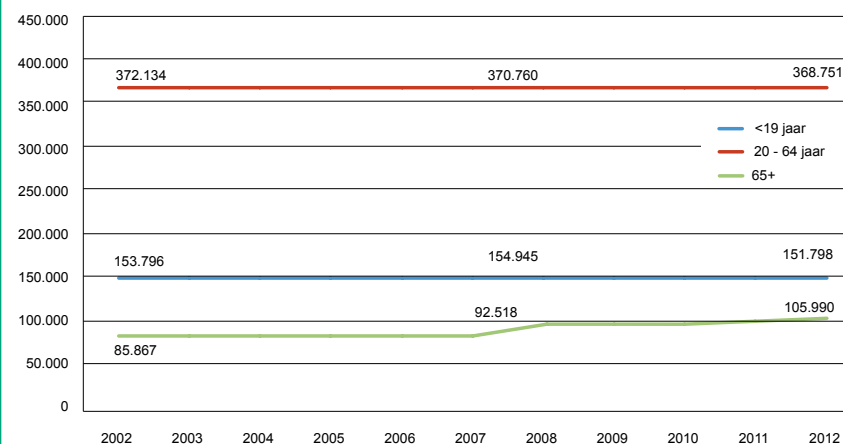
Bron: CBS/Statline.

Bevolkingsgroei Twente en vergelijking met andere grensregio's

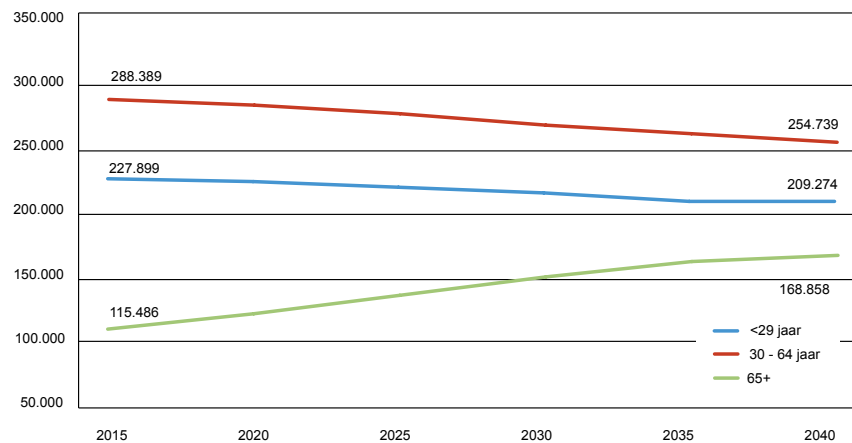
Bron: CBS/Statline.

Bevolkingssamenstelling Twente 2002-2012

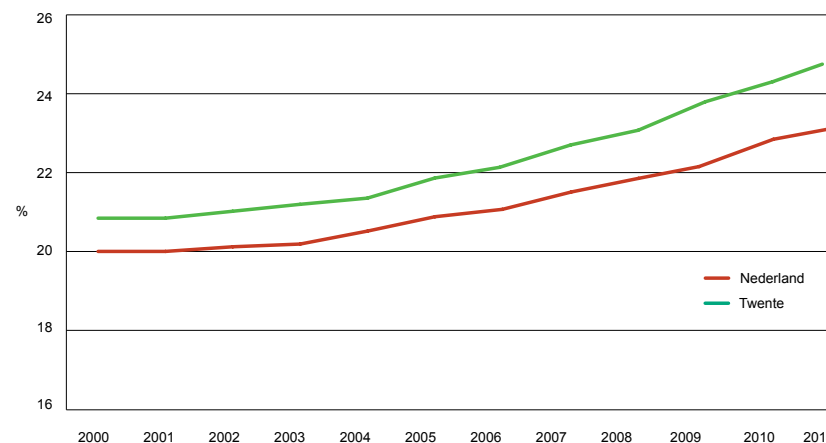
Bron: CBS/Statline.

Toekomstige bevolkingssamenstelling Twente 2015-2040

Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel / Etil.

Grijze druk Nederland en Twente

Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel / Etil.

Zie voor definitie 'Grijze druk' pagina 15.

Waarom is dit belangrijk?

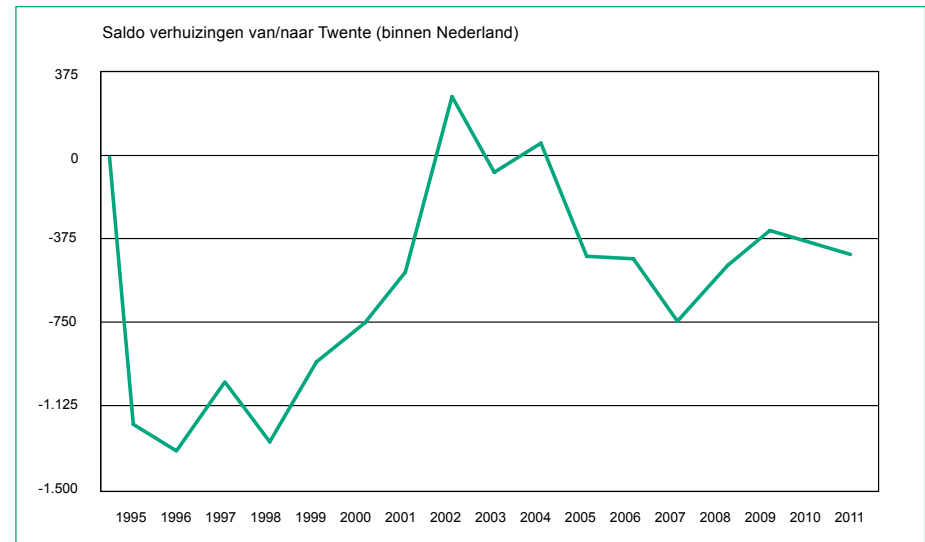
De ontwikkeling van de bevolking is belangrijk voor zowel bedrijven als overheden bij het vaststellen van hun beleidsplannen. Voor bedrijven is de bevolkingsontwikkeling interessant om daarmee de potentiële arbeids- en afzetmarkt te weten te komen en de veranderingen die hierin optreden. Voor overheden is het van belang om de bevolkingsontwikkeling in de gaten te houden voor bijvoorbeeld het plannen van woningbouw en van diverse voorzieningen. Meestal wordt bij het beschrijven van de bevolking gekeken naar drie groepen, de jongeren (0 t/m 19 jaar), de potentiële beroepsbevolking (20 t/m 64 jaar) en de ouderen (65 jaar en ouder). Deze indeling wordt gebruikt, omdat de potentiële beroepsbevolking het overgrote deel van de inkomens genereert. Het deel van de bevolking dat tot de jongeren behoort, is nog niet productief, maar wordt daarvoor wel opgeleid. De verhouding tussen het aantal 0- t/m 19-jarigen en het aantal 20- t/m 64-jarigen heet groene druk. De verhouding tussen het aantal 20- t/m 64-jarigen en het aantal 65+'ers heet grijze druk. Doordat Nederlanders, en daarbij zijn Twentenaren geen uitzondering, steeds ouder worden, stijgt de gemiddelde leeftijd. De potentiële beroepsbevolking, die het geld verdient, wordt daardoor relatief steeds kleiner. Met andere woorden: de grijze druk neemt toe.

Hoe staat Twente ervoor?

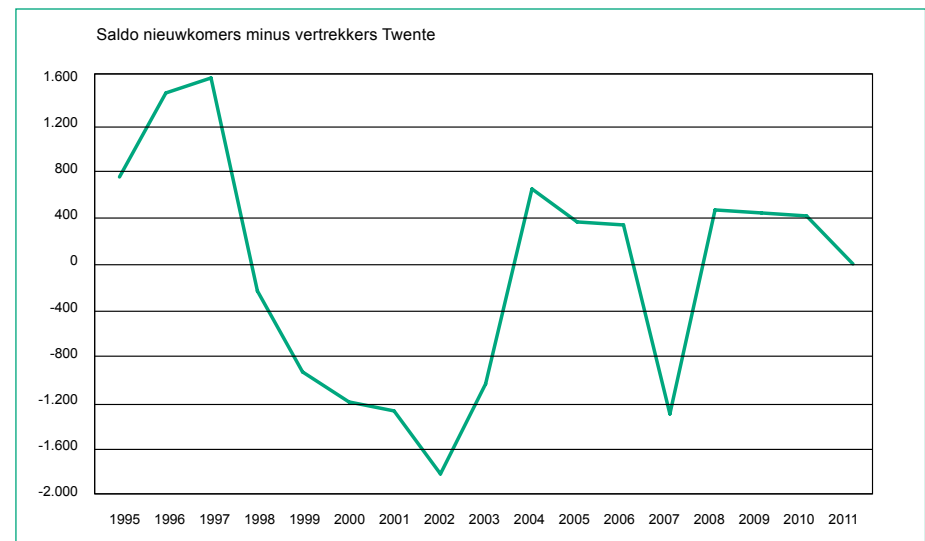
Twente heeft doorgaans een duidelijk lagere bevolkingsgroei dan gemiddeld in Nederland. Ook de vergrijzing neemt in Twente sneller toe dan het landelijk gemiddelde. De stijging van de gemiddelde leeftijd is ook duidelijk zichtbaar in de bevolkingsgrafieken van Twente van de afgelopen twintig jaar. In vergelijking met een aantal andere grensregio's in Nederland heeft Twente over het algemeen een hoger bevolkingsgroecijfer. Het bevolkingsgroecijfer van Corop-gebied Zuid Oost Brabant (Regio Eindhoven) is de laatste jaren wel hoger dan dat van Twente. Van het jaar 2011 zijn alleen voorlopige CBS-cijfers beschikbaar, die mogelijk nog enigszins aangepast zullen worden. Dat laatste is in de afgelopen jaren diverse keren voorgekomen. Zo is de opvallende piek in bevolkingsgroei de afgelopen jaren in Twente door het vaststellen en verbeteren van de voorlopige cijfers wat afgevlakt.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

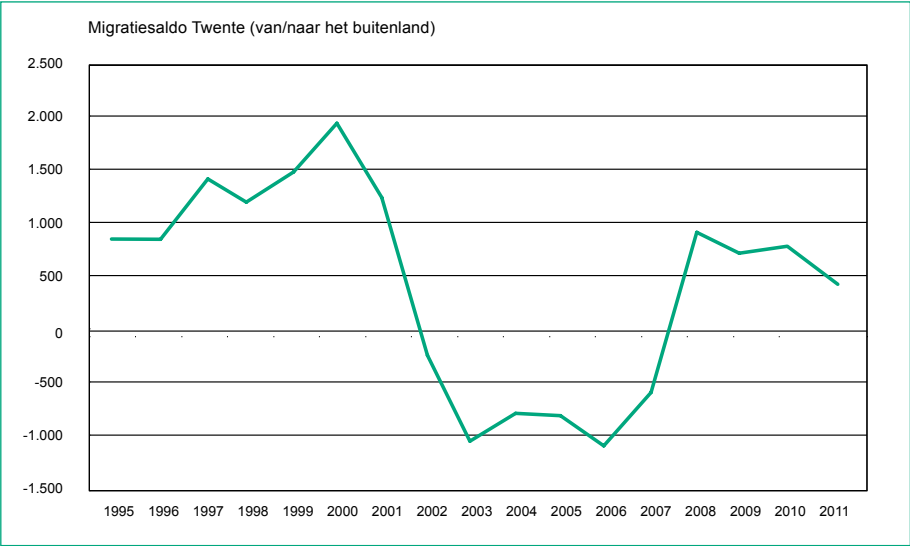
Vestiging, vertrek en migratie

Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

Waarom is dit belangrijk?

Migratie zegt iets over de aantrekkelijkheid van een regio. Een positief migratiesaldo betekent dat de regio meer mensen aantrekt dan dat er mensen diezelfde regio verlaten. De migratie kan plaatsvinden tussen Twente en andere regio's in Nederland, of internationaal (emigratie/immigratie). Bij de binnenlandse migratie wordt een vestigingsoverschot doorgaans als een positief fenomeen gezien. Het betekent dat de regio een redelijk sterke tot sterke aantrekkingskracht heeft, omdat men er kansen ziet om er een bestaan op te bouwen.

Hoe staat Twente ervoor?

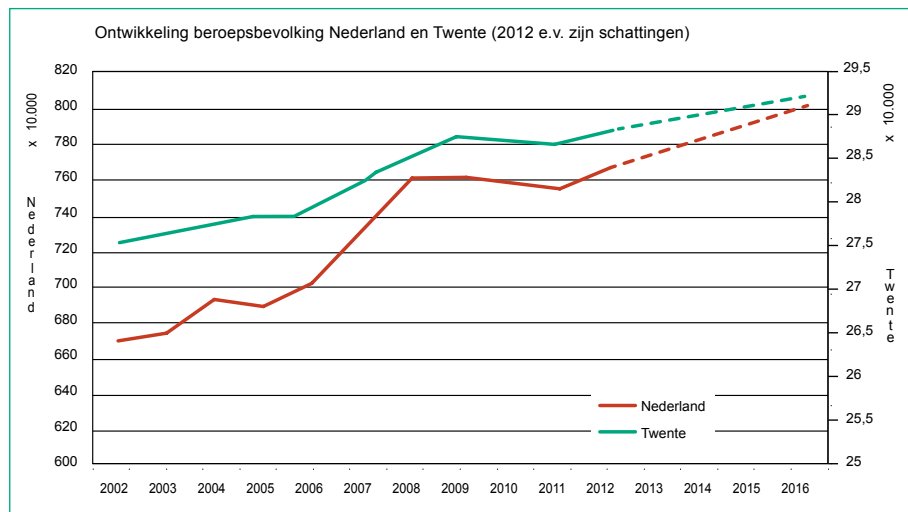
Twente heeft in 2011 een licht vertrekoverschot gehad, ofwel een negatief migratiesaldo. Het binnenlandse vertrekoverschot neemt toe. Dit is voor Twente een ongunstige situatie. Bij de buitenlandse migratie wordt het vestigingsoverschot in Twente kleiner. Er is nog steeds een flinke stijging van het aantal immigranten, maar de emigratie van Twentenaren neemt nog sterker toe. Wanneer de geboortelanden van de immigranten worden bekeken, valt op dat meer dan de helft van de immigranten uit Europa komt. Dat aantal is sterk gestegen de afgelopen jaren. Ruim 20% van de immigratie in Twente bestaat uit Nederlanders die uit het buitenland terugkeren.

Immigratie naar Twente per geboorteland/werelddeel							Geboorteland immigranten als percentage van de totale immigratie naar Twente in 2010
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Totale immigratie	2.788	2.741	3.175	4.096	4.207	4.329	100,00
Totaal Afrika	254	248	262	376	484	380	8,78
Marokko	29	9	11	17	19	13	0,30
Totaal Amerika	233	221	241	321	310	295	6,81
Azië	465	488	542	799	907	872	20,14
Totaal Europa	1.822	1.765	2.112	2.579	2.492	2.765	63,87
Nederland (bijvoorbeeld terugkerende expats)	767	769	922	978	895	947	21,88
Europese Unie (exclusief Nederland)	752	735	957	1.330	1.259	1.386	32,02
Turkije	142	117	111	108	142	126	2,91
Overig Europa	161	144	211	163	196	306	7,07
Oceanië	14	19	18	21	14	17	0,39

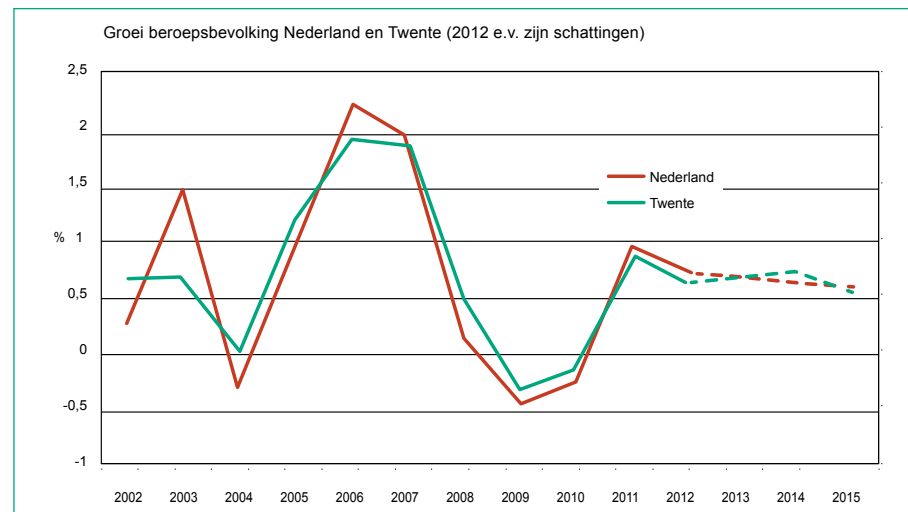
Bron: CBS/Statline.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

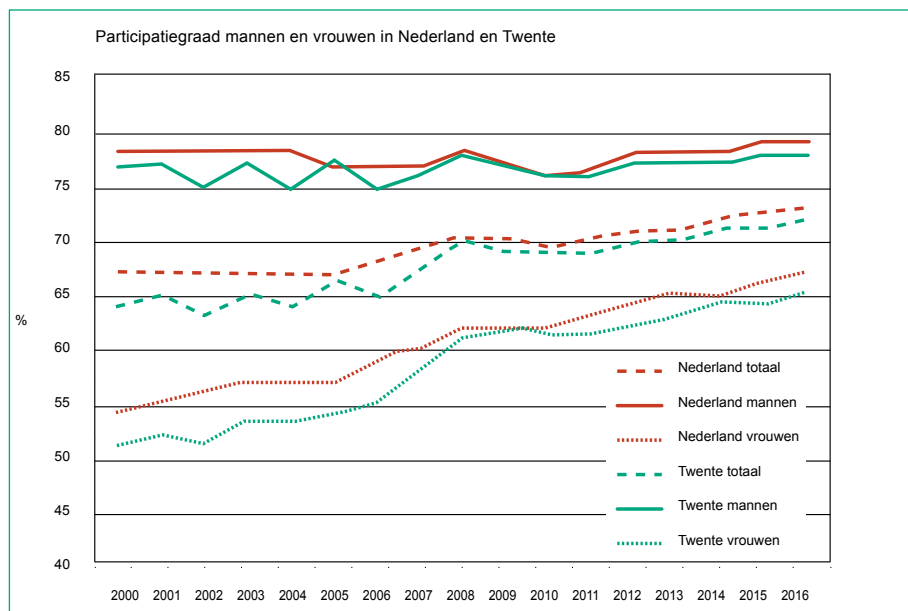
Beroepsbevolking en participatiegraad

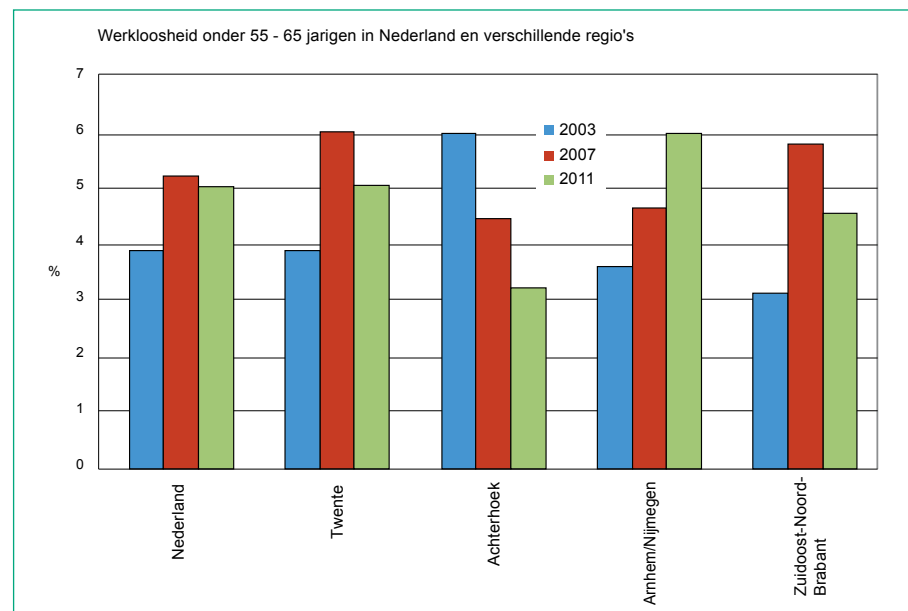
Bron: CBS/Statline.

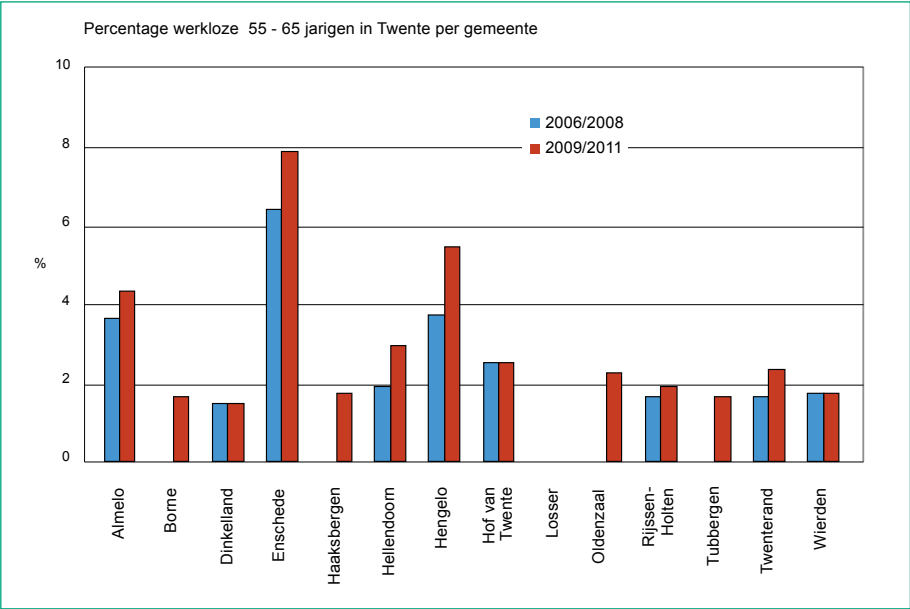
Bron: CBS/Statline.

Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel / Etil.

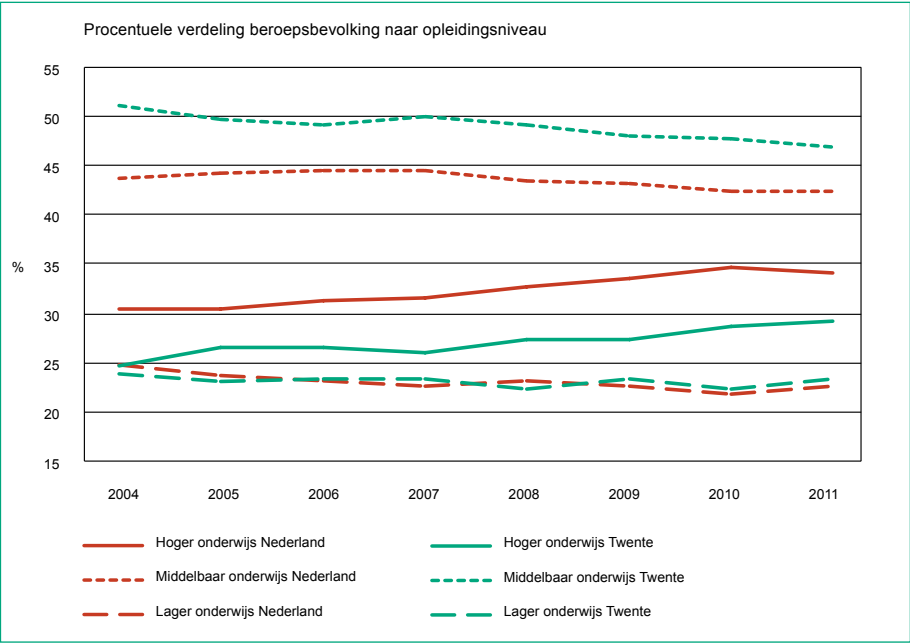

Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

Gegevens Losser (volledig), Borne (gedeeltelijk) en Oldenzaal (gedeeltelijk) niet beschikbaar.

Bron: CBS/Statline.

Werkzame beroepsbevolking (15 - 64 jaar) naar opleidingsniveau Twente (x 1.000)				
Jaar	Hoger	Middelbaar	Lager	Totaal
2000	60	112	72	244
2001	49	129	74	252
2002	53	121	72	246
2003	57	127	66	250
2004	61	126	59	246
2005	67	125	58	250
2006	67	124	59	250
2007	68	131	61	260
2008	75	135	63	273
2009	73	128	62	263
2010	76	126	59	261
2011	78	125	62	265

Bron: CBS/Statline.

Waarom is dit belangrijk?

De beroepsbevolking is het draagvlak van de economie. De arbeidsparticipatiegraad, volgens de gebruikte CBS definitie, geeft aan welk deel van de bevolking van 15 - 64 jaar participeert in het arbeidsproces, ofwel: een baan heeft of zoekt (voor minimaal twaalf uur per week). Nederland heeft ten opzichte van het buitenland een hoge participatiegraad van vrouwen. Wel behoort het percentage parttimebanen, zeker onder vrouwen, tot de hoogste van Europa. Een belangrijke onderverdeling van de beroepsbevolking is de indeling naar opleidingsniveau. We zien dat in hoogontwikkelde economieën steeds meer een beroep wordt gedaan op hooggekwalificeerde arbeid. Dit geldt vooral in de hightech-sectoren en de zakelijke dienstverlening. Wil een economie zich goed kunnen ontwikkelen, dan moet niet alleen de kwantiteit van arbeid maar ook de aanwezige kwaliteit van arbeid goed aansluiten bij de vraag. De aanwezigheid van een goedopgeleide beroepsbevolking is van essentieel belang voor de economische ontwikkeling van een regio of land.

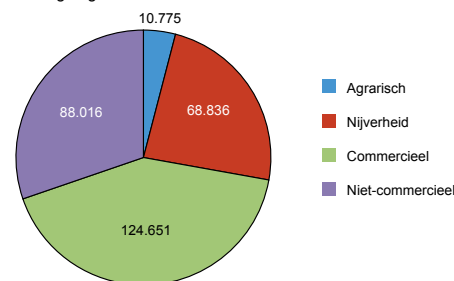
Hoe staat Twente ervoor?

De omvang van de beroepsbevolking in Twente stabiliseert zich langzaam maar zeker. In de afgelopen tien jaar was nog sprake van een lichte groei. Deze ontwikkeling kan op den duur leiden tot schaarste in bepaalde segmenten van de arbeidsmarkt. De verwachtingen voor de komende jaren wijzen op een bescheiden groei van de beroepsbevolking, waarbij vooral de participatiegraad van vrouwen nog licht zou kunnen gaan stijgen. Voor de mannen is deze in Twente stabiel, tussen de 76 en 77%, net iets beneden het landelijk gemiddelde. Het opleidingsniveau van de Twentse beroepsbevolking wijkt nogal af van het Nederlandse opleidingsniveau. Het aandeel hoogopgeleide werknemers is in Twente lager dan in Nederland (29% ten opzichte van het landelijk gemiddelde van 34%). Hoewel het verschil van 5% nog altijd vrij groot is, is het wel kleiner geworden. Terwijl in Twente het aandeel hoogopgeleiden nog stijgt, stagneert het in de rest van Nederland. Het percentage werknemers met een middelbaar opleidingsniveau in Twente (ongeveer 47% in 2011) is hoger dan elders in Nederland (ongeveer 43%) en vertoont een dalende tendens. De laatste jaren stijgt het percentage laagopgeleiden zowel in Nederland als in Twente.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

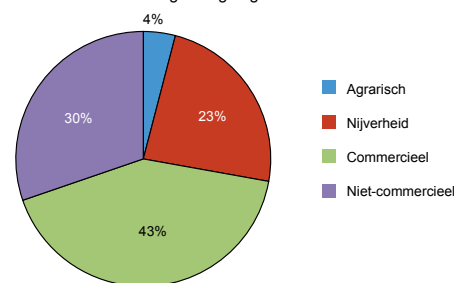
Werkgelegenheid

Werkgelegenheid naar sectoren Twente 2011

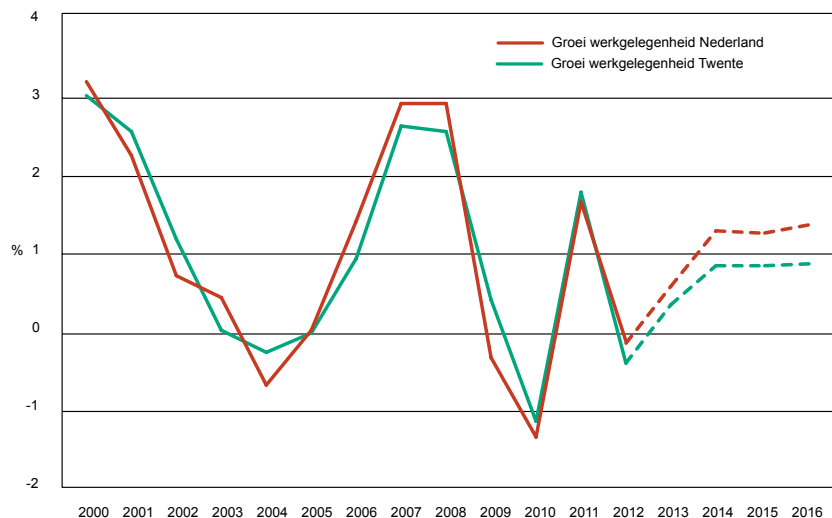
Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel/BIRO/LISA (bewerking Etil).

Procentuele verdeling werkgelegenheid naar sectoren Twente 2011

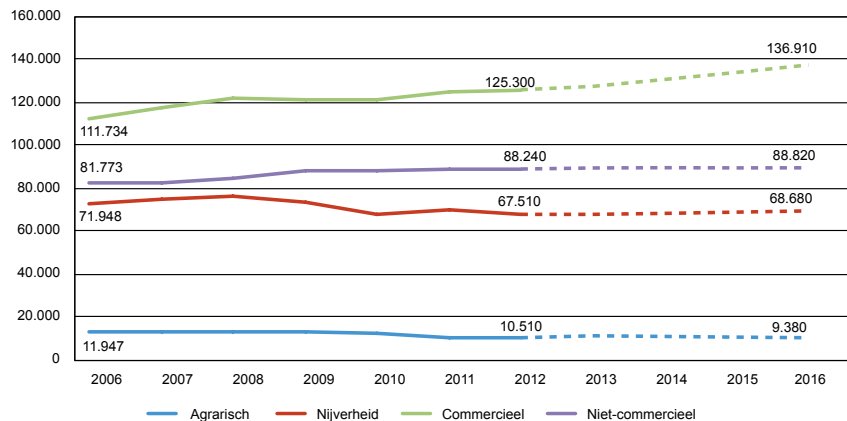
Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel/BIRO/LISA (bewerking Etil).

Groei werkgelegenheid Nederland en Twente (2012 e.v. zijn schattingen)

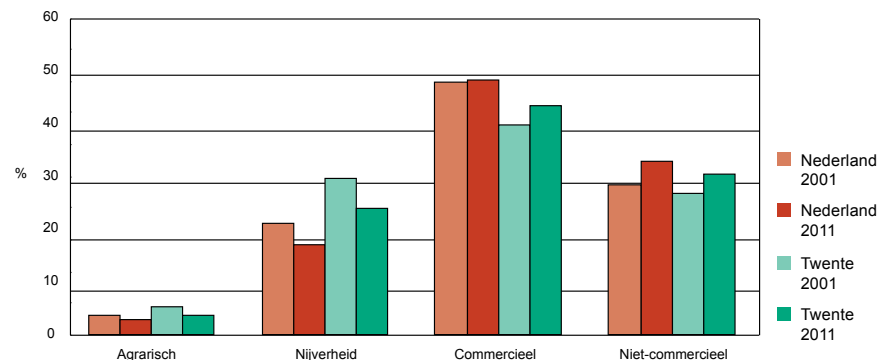
Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel/BIRO/LISA (bewerking Etil).

Ontwikkeling werkgelegenheid per sector in Twente (2012 e.v. zijn schattingen)

Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel/BIRO/LISA (bewerking Etil).

Procentuele verdeling werkgelegenheid naar sectoren (2001 en 2011)

Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel/BIRO/LISA (bewerking Etil).

Waarom is dit belangrijk?

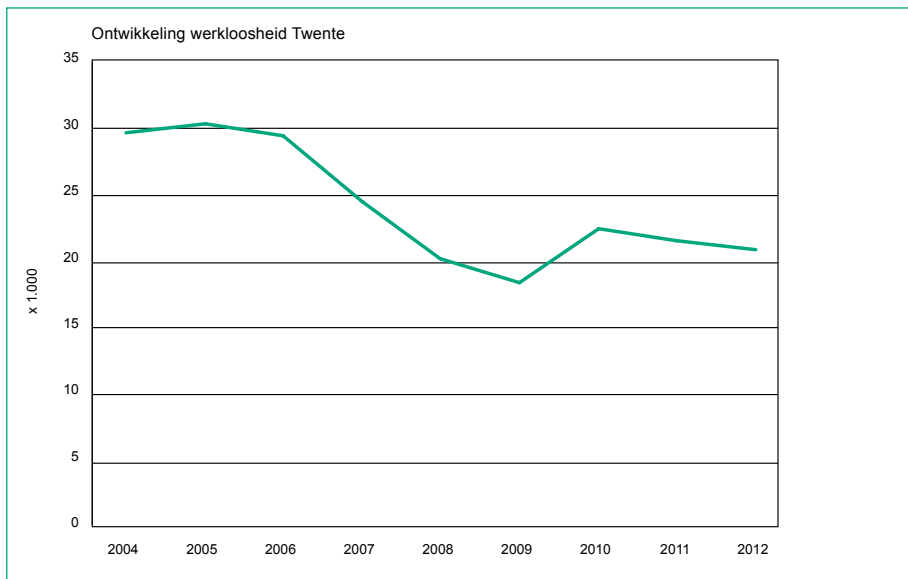
De aanwezigheid van voldoende werk is zeer belangrijk voor een regio, het gegeven zegt iets over de mogelijkheden van mensen om een bestaan op te bouwen. In de grafieken op deze pagina's worden alle banen van één uur per week of meer weergegeven, waarbij zowel zelfstandigen als mensen in loondienst worden meegeteld. Werkgelegenheid is onder te verdelen in een viertal sectoren: landbouw, industrie en diensten (commercieel en niet-commercieel). Nog steeds vindt in Nederland een verschuiving van werkgelegenheid plaats van landbouw en industrie naar de dienstensectoren (zowel de commerciële als niet-commerciële).

Hoe staat Twente ervoor?

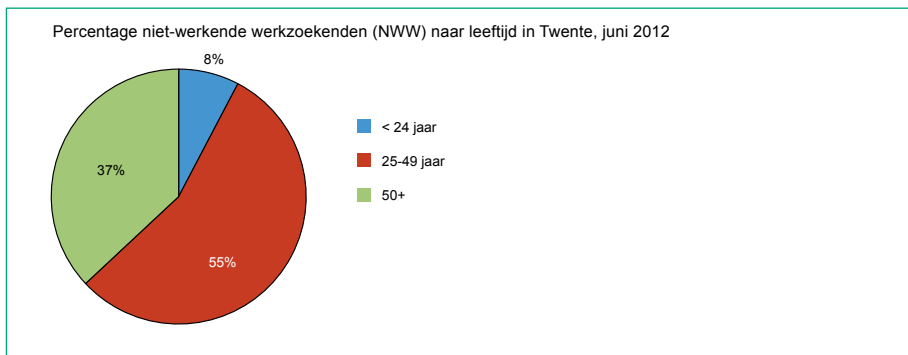
Twente volgt de Nederlandse werkgelegenheidscijfers vrij nauwkeurig, waarbij het zich iets meer cyclisch lijkt te gedragen, dus iets hogere groeipieken en diepere dalen kent. Net als in de rest van Nederland is ook hier commerciële dienstverlening de belangrijkste sector voor de werkgelegenheid, met 43% van alle banen. Duidelijk is dat in Twente nog steeds een belangrijke rol is weggelegd voor de industrie, waarin vergeleken met Nederland ongeveer 8% meer mensen werkzaam zijn.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

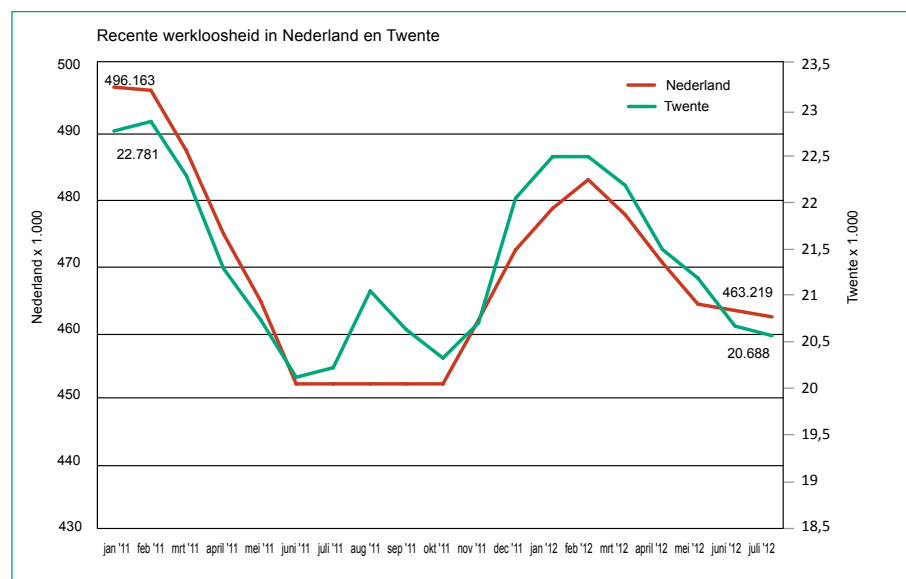
Werkloosheid

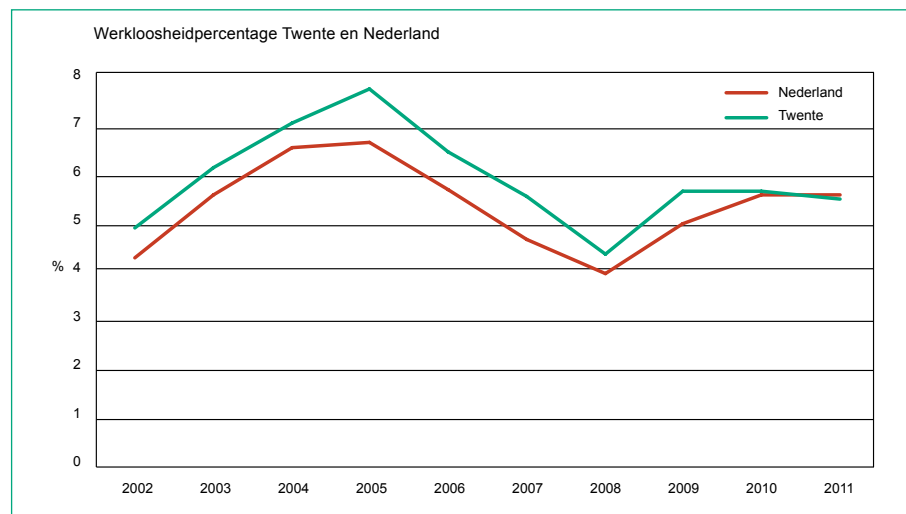
Bron: UWV WERKbedrijf.

Bron: UWV WERKbedrijf.

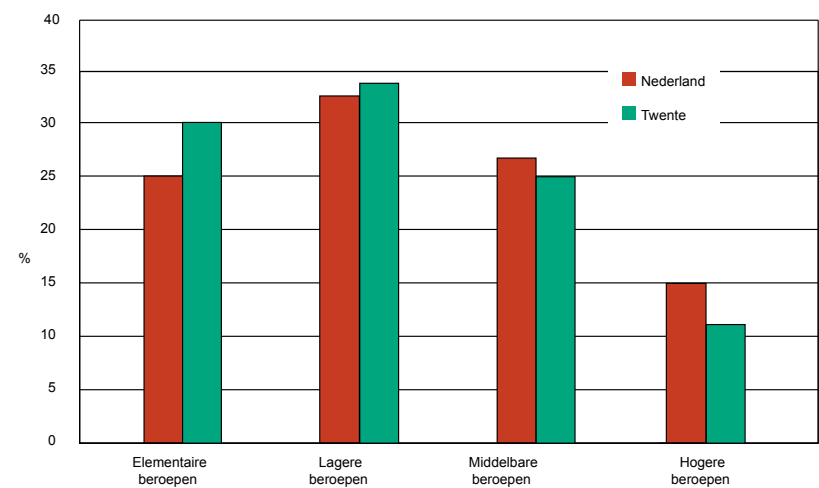

Bron: UWV WERKbedrijf.

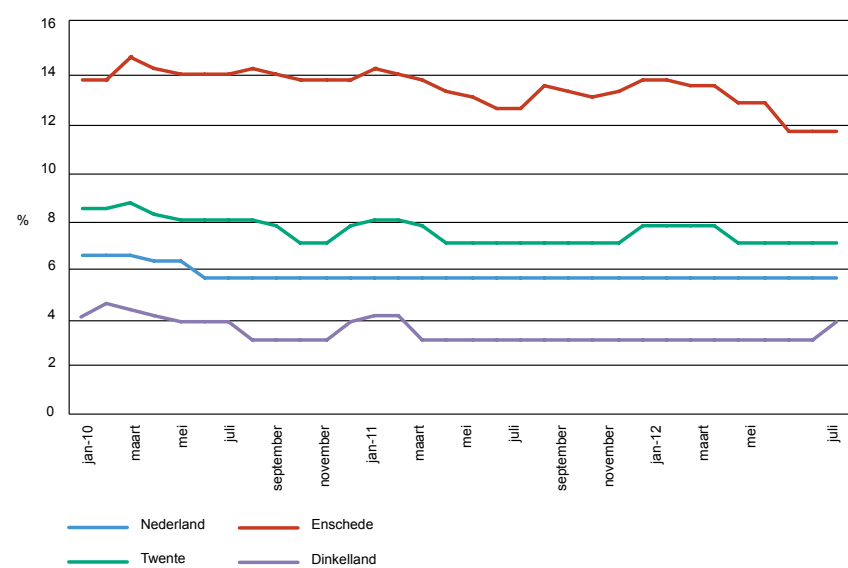
Bron: CBS/Statline.

Percentage NWW naar beroepsniveau, april 2012

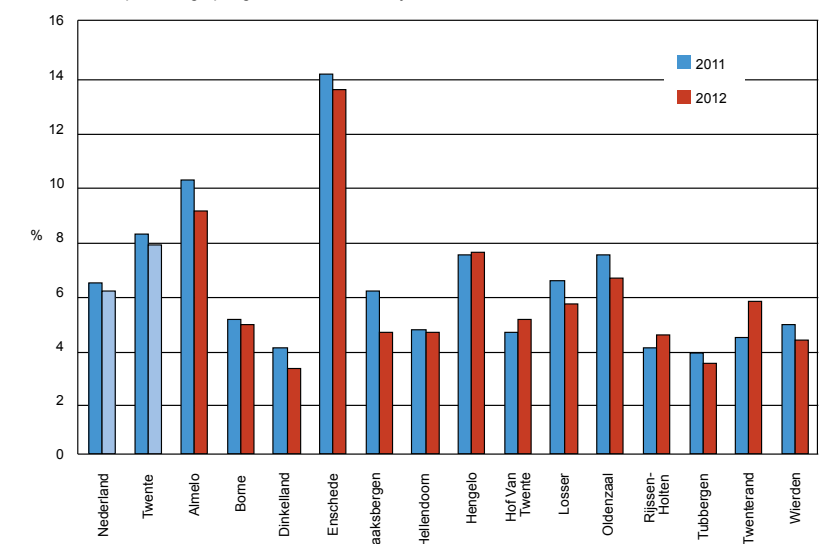
Bron: UWV WERKbedrijf.

Recente werkloosheidspercentages NWW

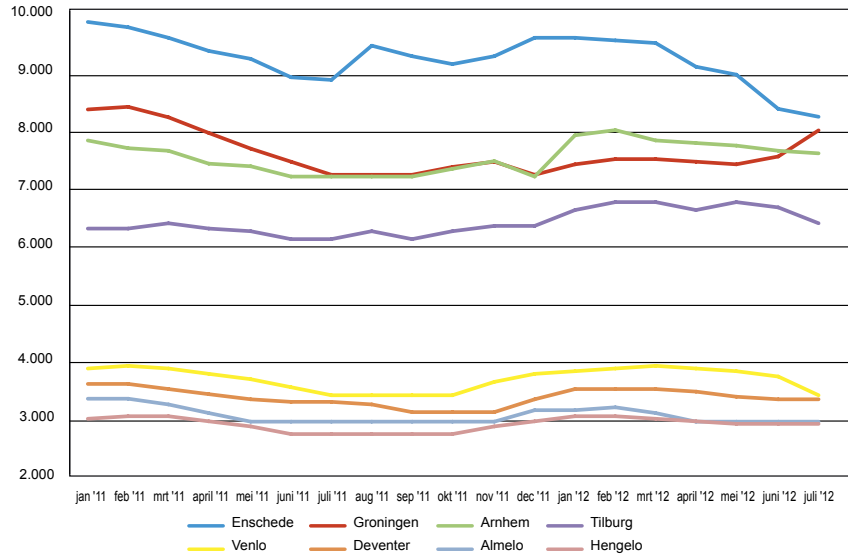
Bron: UWV WERKbedrijf.

NWW-percentage per gemeente in Twente, januari 2011 en 2012

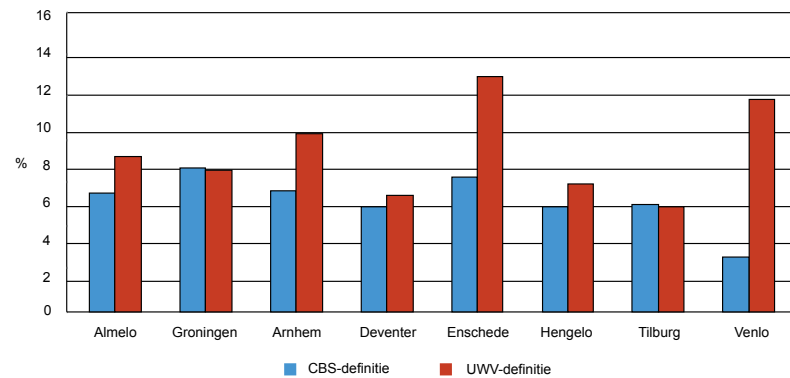
Bron: UWV WERKbedrijf.

Recente werkloosheid Enschede in vergelijking met andere steden

Bron: UWV WERKbedrijf.

Werkloosheidspercentage Twentse steden in vergelijking met enkele andere steden in 2011

Bron: UWV WERKbedrijf & CBS/Statline.

Top 5 stijgers en dalers van de 25 meest ingeschreven beroepen van ingeschreven werkzoekenden in Twente (Mutatie 2011 - 2012)

Stijgers ingeschreven NWW'ers per beroep	
Leider kinderopvang	+400%
Juridisch medewerker	+280%
Bouwkundig projectleider	+163%
Commercieel medewerker binnendienst	+129%
Jurist	+100%
Dalers ingeschreven NWW'ers per beroep	
Controller	-29%
Marketingmedewerker	-28%
Reïntegratiedeskundige	-22%
Sales- en marketingmanager	-13%
Personeelsfunctionaris	0%

Waarom is dit belangrijk?

Het werkloosheidspercentage geeft het percentage van de beroepsbevolking weer dat niet wordt (of kan worden) ingezet. Als er te weinig banen of niet-passende banen zijn, bemoeilijkt dat de inkomensvorming en economische ontwikkeling. Werkloosheid is daarom een belangrijk uitgangspunt voor overheden bij het maken van beleid. In deze index is naast het aantal werklozen in Twente ook het percentage werklozen als percentage van de beroepsbevolking weergegeven. Anderzijds is er ook altijd een aantal openstaande vacatures dat soms maar moeilijk opgevuld kan worden, omdat de mensen met de gevraagde kwalificaties niet of nauwelijks beschikbaar zijn.

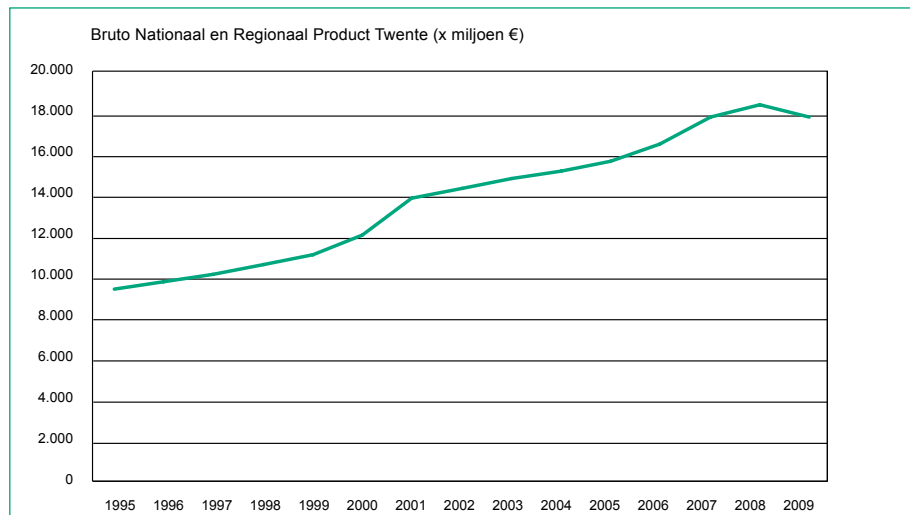
Hoe staat Twente ervoor?

De werkloosheid (volgens de CBS-definitie) is in Twente gedaald tot licht onder het landelijke percentage. Dit is een opmerkelijke ontwikkeling, zeker gezien de moeilijke situatie van de in Twente sterk vertegenwoordigde bouwsector (waarbij opgemerkt moet worden dat de cijfers slechts tot 2011 bekend zijn). Een mogelijke verklaring ligt in de internationale handel, die in Twente vooral draait op de export naar het economisch beter draaiende Duitsland. Import- en exportgegevens worden regionaal niet bijgehouden, dus informatie hierover is niet te krijgen. De werkloosheid op basis van de NWW-definitie is in de grootstedelijke gebieden aanzienlijk hoger dan in de plattelandsgemeenten. Het percentage in de stedelijke gebieden in Twente ligt in lijn daarmee een stuk hoger dan in de plattelandsgebieden. Vooral de steden Enschede (13%), Almelo (9%) en Hengelo (7,5%) scoren relatief slecht. Enschede buiten beschouwing gelaten wijkt het NWW-percentage van Twente nagenoeg niet af van het Nederlandse NWW-cijfer.

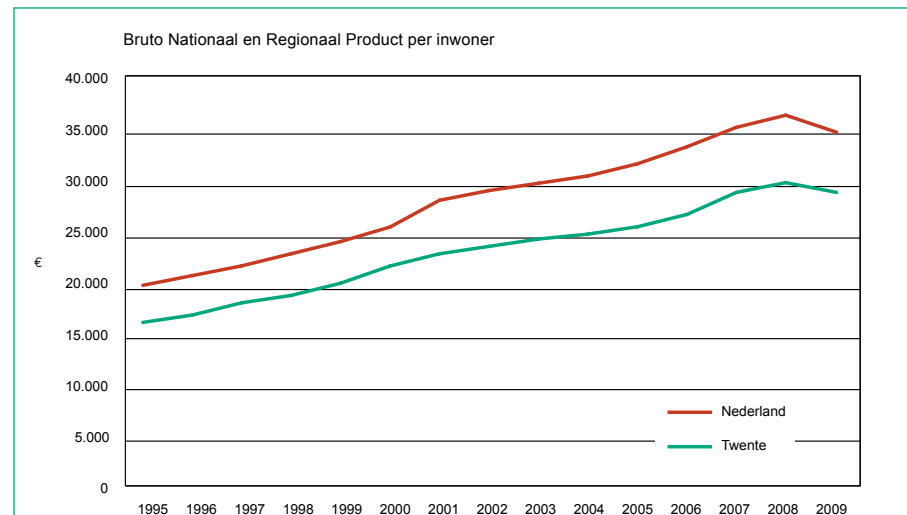
In Enschede, waar het percentage drie maal zo hoog is als in een aantal andere Twentse gemeenten, is sprake van een zeer hardnekkig probleem.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

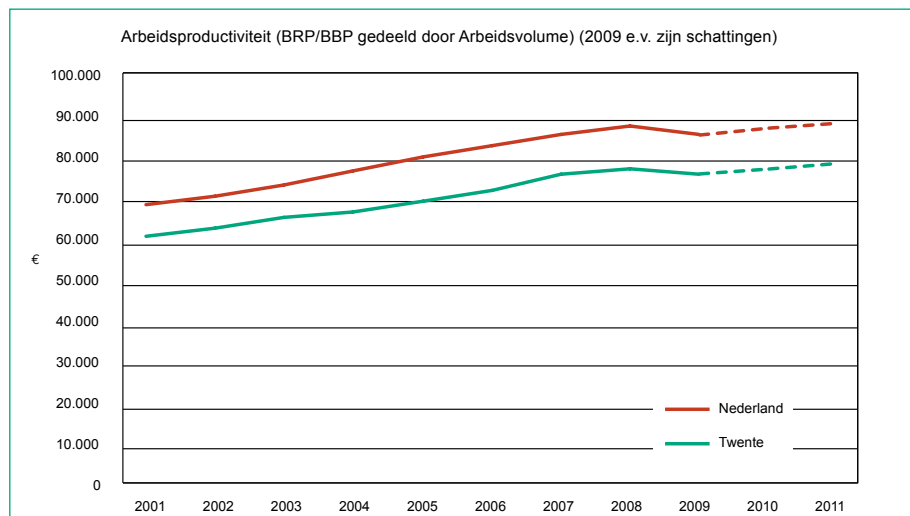
Regionaal Product en Arbeidsproductiviteit

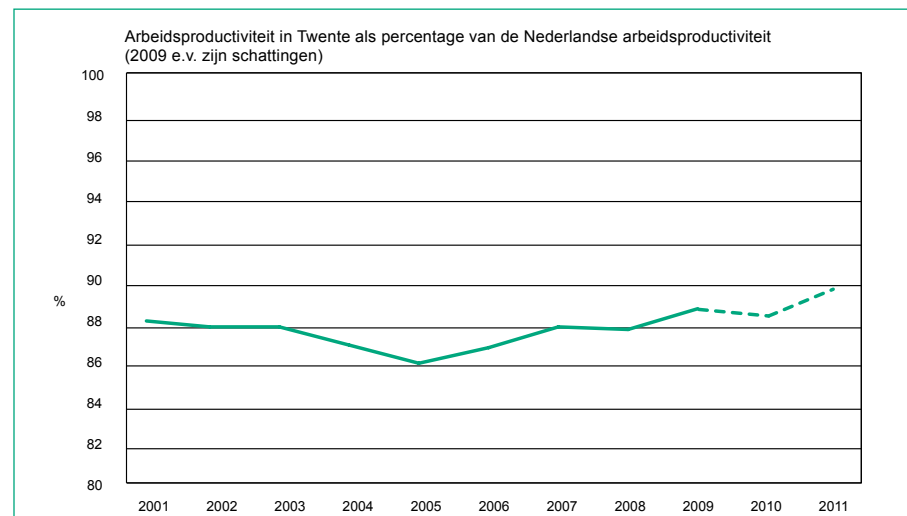
Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

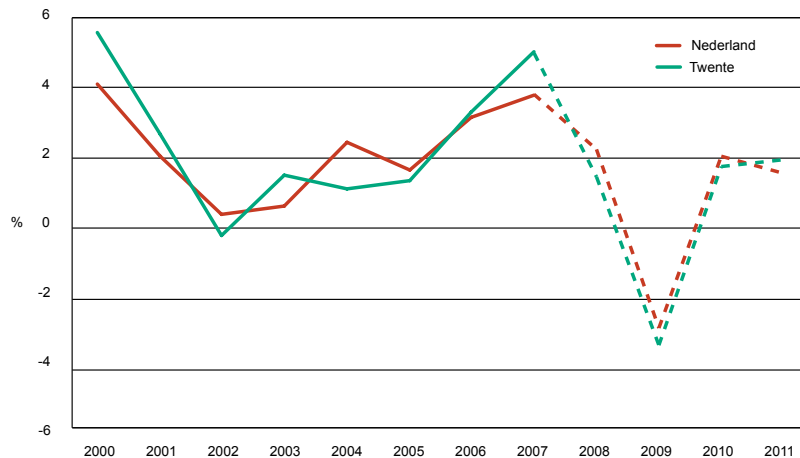

Bron: CBS/Statline.

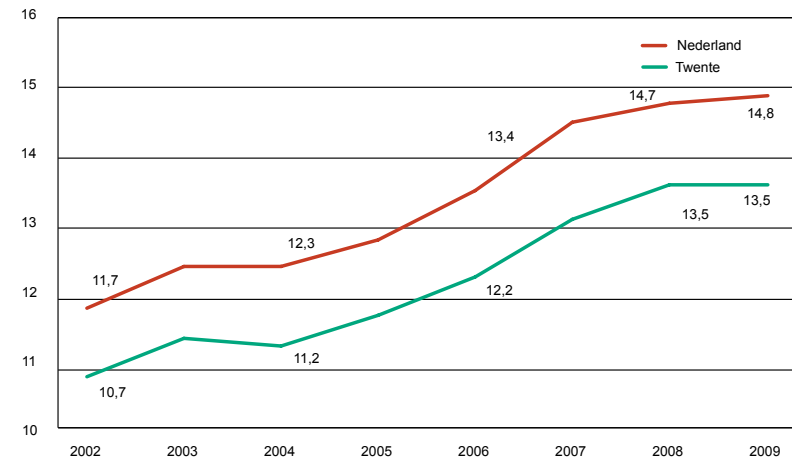
Bron: CBS/Statline.

Regionaal Economische Groei (2008 e.v. zijn schattingen)

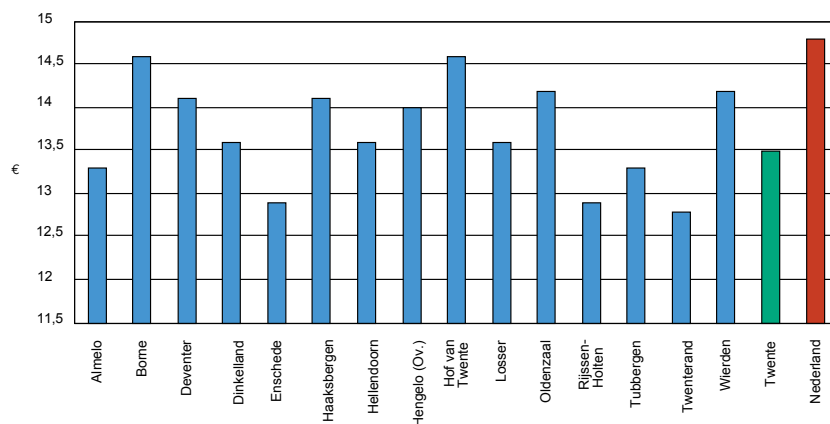
Bron: CBS/Statline.

Gemiddeld besteedbaar inkomen totale bevolking (x 1.000 €)

Bron: CBS/Statline.

Gemiddeld inkomen van personen Twentse gemeenten 2009 (x 1.000 €)

Bron: CBS/Statline.

Waarom is dit belangrijk?

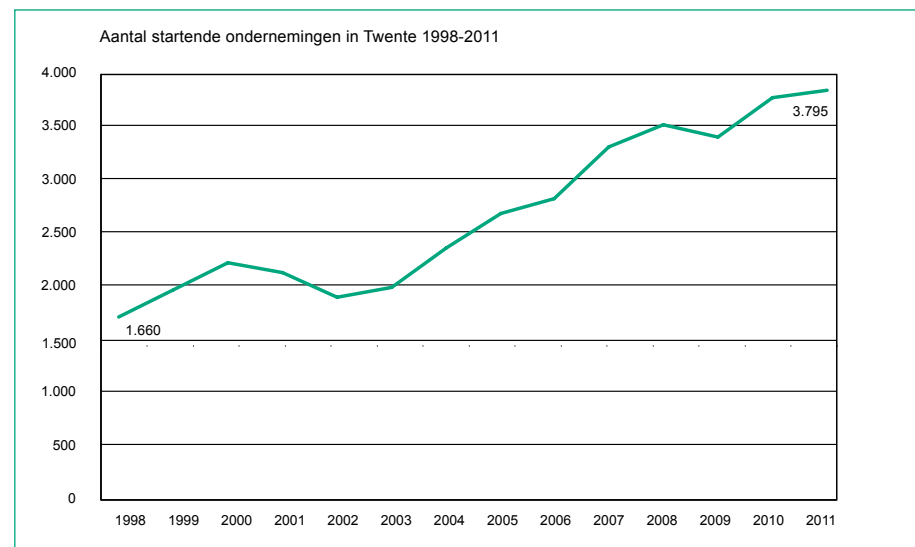
Het Bruto Regionaal Product (BRP) is de totale toegevoegde waarde van alles wat in de regio op economisch gebied gebeurt. Als het BRP door het aantal inwoners wordt gedeeld, geeft het aan hoeveel inkomen in een regio per inwoner kan worden gegenereerd. Wanneer het Bruto Regionaal Product wordt gedeeld door het aantal gewerkte uren in de regio, komt daaruit de gemiddelde regionale arbeidsproductiviteit. Dat cijfer zegt iets over de toegevoegde waarde per werknemer in de regio en is een indicatie voor de concurrentiekracht van een regio. Omdat het CBS de cijfers over het BRP en de arbeidsproductiviteit pas na drie jaar vrijgeeft, gaat de reeks cijfers slechts tot 2009.

Hoe staat Twente ervoor?

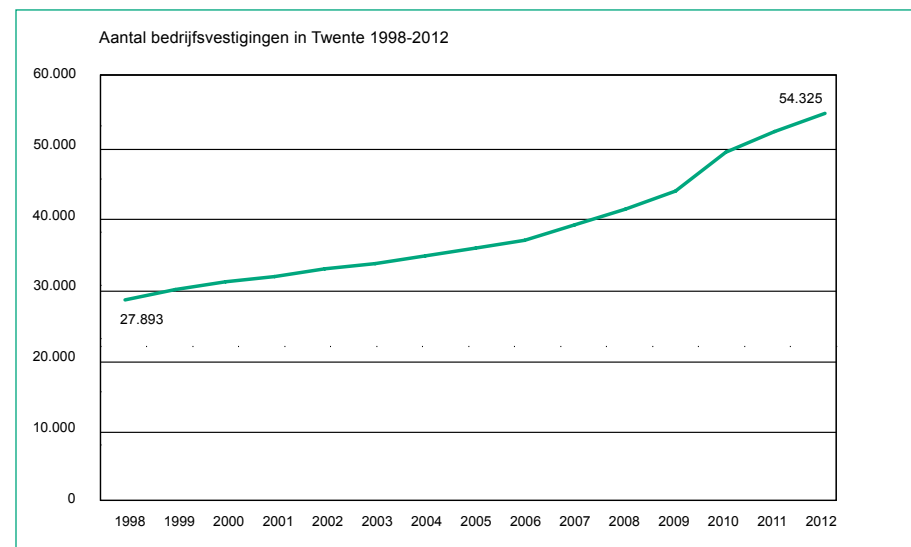
Het Bruto Regionaal Product voor Twente bedroeg in 2009 ongeveer 17,8 miljard euro tegenover een Bruto Nationaal Product van 570 miljard euro. Ruim 3% van de toegevoegde waarde in Nederland wordt dus in Twente gerealiseerd. Vanwege de economische krimp in 2009 is het Bruto Regionaal Product in dat jaar afgenomen. Twente is daarbij, voor zover dat valt af te lezen aan de cijfers, niet zwaarder getroffen dan Nederland als geheel. Vanaf 2001 liepen de verschillen in arbeidsproductiviteit en BRP per inwoner tussen Twente en Nederland op. Maar zoals de cijfers er tot 2009 uitzien, heeft de regio Twente qua arbeidsproductiviteit de weg omhoog weer gevonden en beweegt ze zich richting het Nederlandse gemiddelde. De Nederlandse productiviteitscijfers worden enigszins vertekend door de aardgaswinning en aanwezigheid van veel buitenlandse holdings in de regio Amsterdam, die daar om belasting-technische redenen zijn gevestigd.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

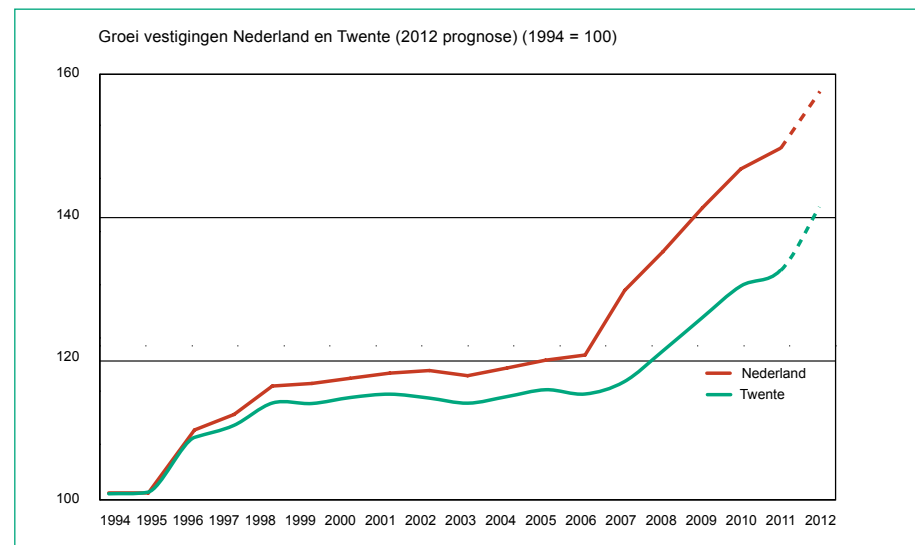
Vestigingen en startende ondernemers

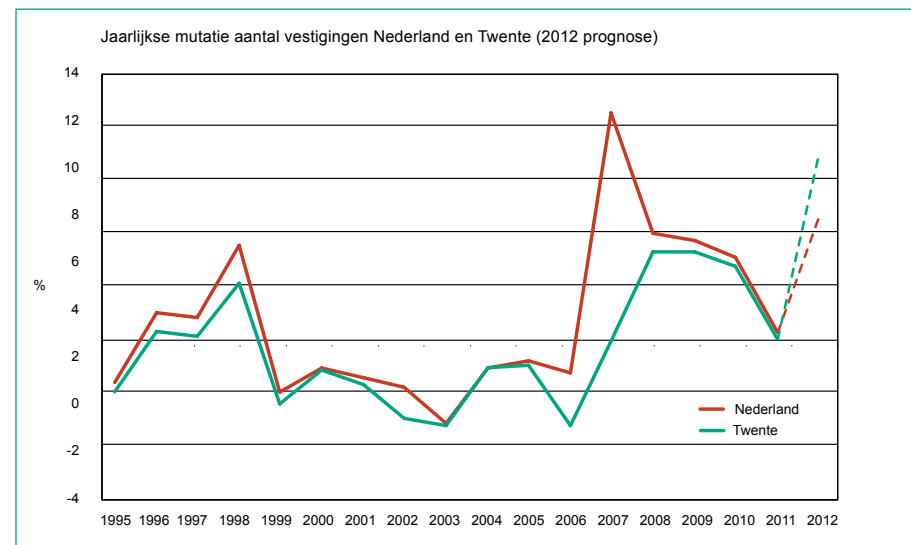
Bron: Kamer van Koophandel Oost Nederland.

Bron: Kamer van Koophandel Oost Nederland.

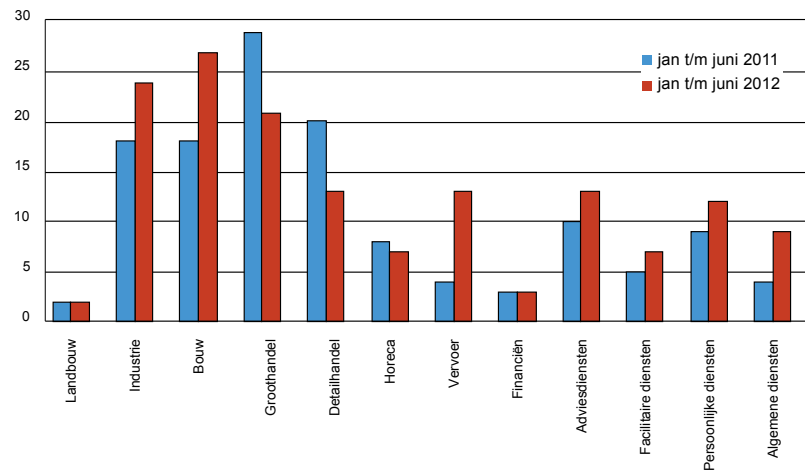

Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

Aantal faillissementen in Twente per sector 2011 en 2012

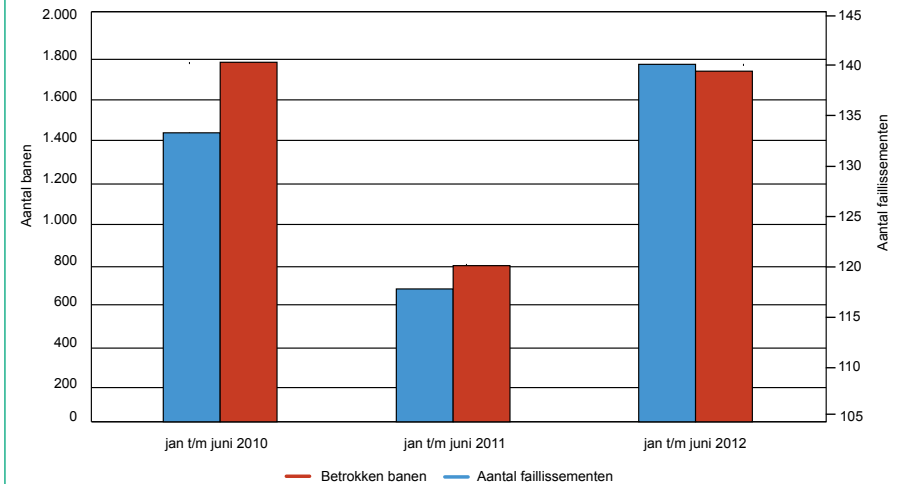

Bron: Kamer van Koophandel Oost Nederland.

Waarom is dit belangrijk?

Het aantal bedrijfsvestigingen in een gebied is een maat voor het ondernemerschap in de regio, naast het aantrekken van bedrijven van buiten de regio. De sterke groei van het aantal bedrijfsvestigingen is een algemene Nederlandse trend, die voor een deel kan worden verklaard door de toename van het aantal zzp'ers (zelfstandigen zonder personeel). Ondanks de financiële en economische crisis blijft het aantal vestigingen groeien. Enerzijds gaat het hier om mensen die met een innovatief idee zelfs in moeilijke marktomstandigheden nog kansen zien, anderzijds om een groep mensen die noodgedwongen voor zichzelf begint na ontslag uit loondienst. Daarnaast is er een toename van het aantal zzp'ers in diverse dienstverlenende sectoren en in de bouw.

Aantal faillissementen en banenverlies 2010-2012 in Twente

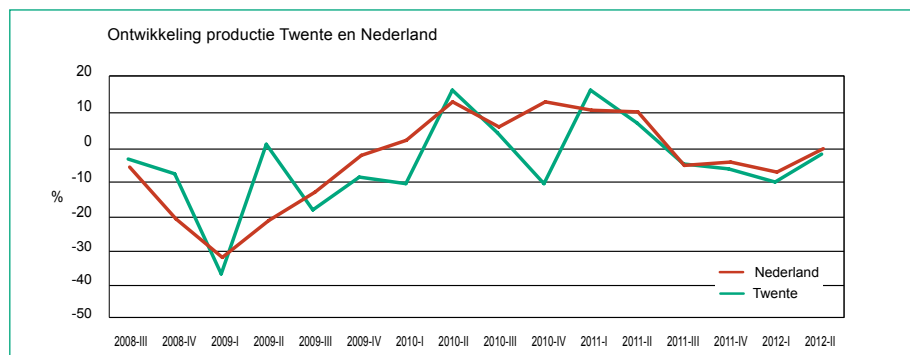
Bron: Kamer van Koophandel Oost Nederland.

Hoe staat Twente ervoor?

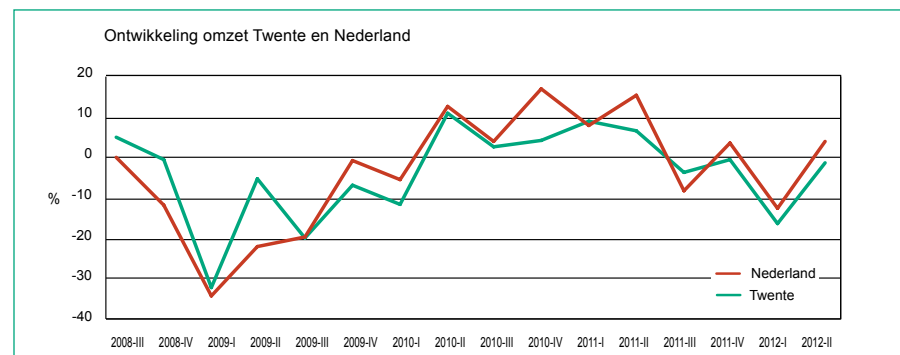
Het aantal bedrijfsvestigingen in Twente groeit nog steeds, evenals het aantal startende ondernemers, nu al voor het zesde jaar op rij. In principe is dit goed voor de werkgelegenheid en de diversiteit van de economie, omdat kleine bedrijven meestal zeer flexibel kunnen inspelen op veranderende marktomstandigheden. Het aantal vestigingen stijgt in Twente minder snel dan in Nederland. Dit geldt eveneens voor het aantal jaarlijkse mutaties. Dit betekent niet automatisch dat daardoor de werkgelegenheid en het inkomen minder snel toenemen. De werkgelegenheid en productie per vestiging is in deze ook een belangrijke factor. Het aantal faillissementen in Twente is in de eerste helft van 2012, na een daling in 2011, weer terug op het niveau van de eerste maanden van 2010.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

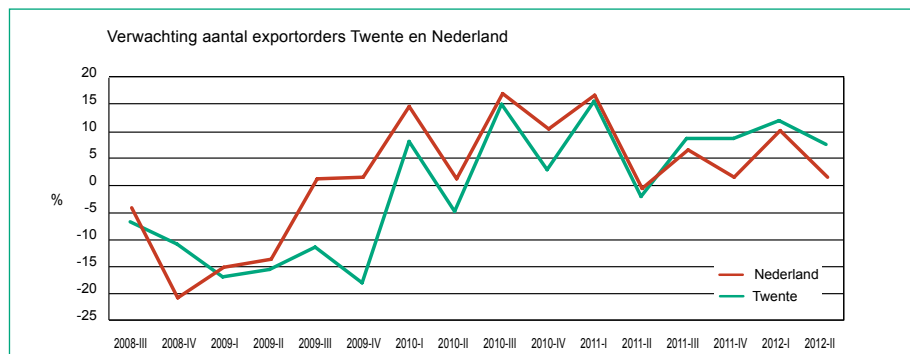
Bedrijvigheid en ondernemersactiviteit

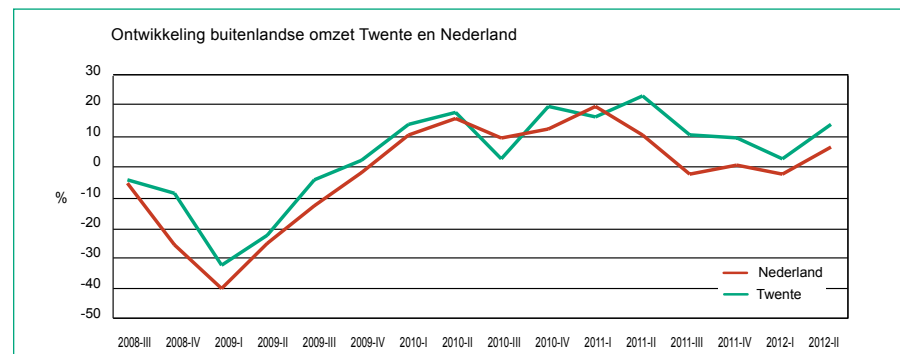
Bron: KvK/COEN.

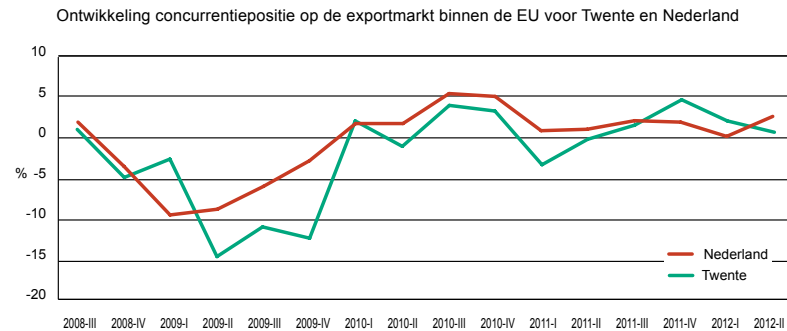
Bron: KvK/COEN.

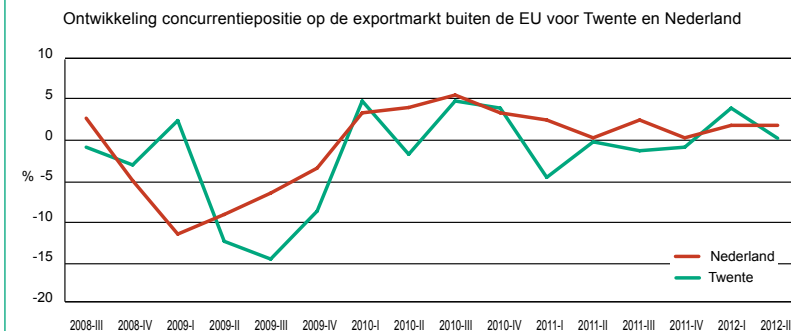
Bron: KvK/COEN.

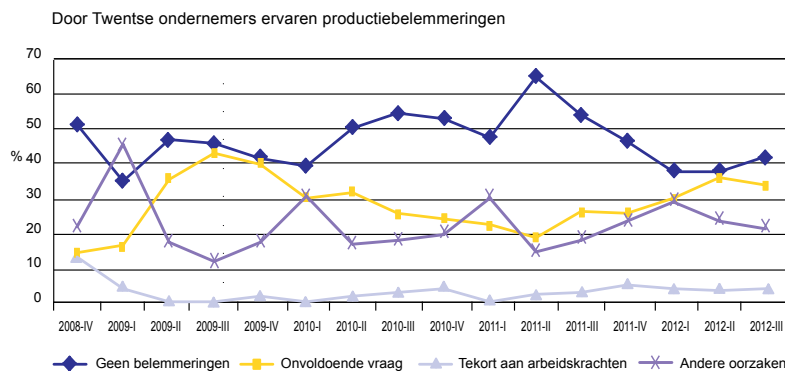
Bron: KvK/COEN.

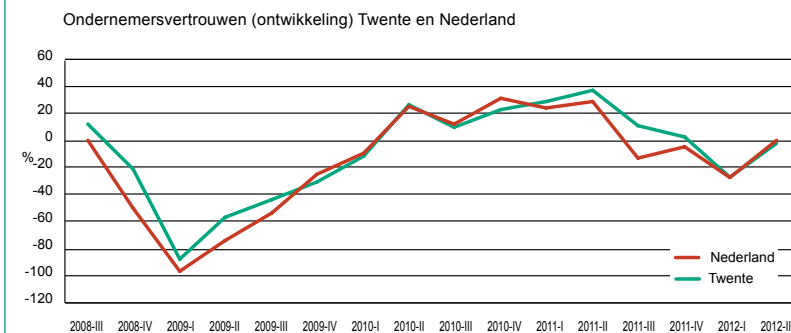
Bron: KvK/COEN.

Bron: KvK/COEN.

Bron: KvK/COEN.

Bron: KvK/COEN.

Waarom is dit belangrijk?

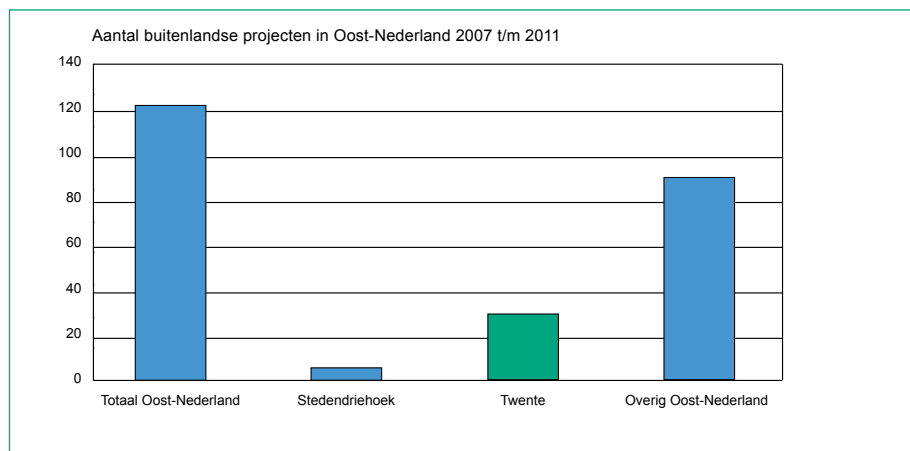
De Conjunctuurenquête (COEN) van de Kamer van Koophandel is een meetinstrument voor de ontwikkeling van de bedrijven en de verwachting van de ondernemers voor het komende kwartaal. In de COEN zijn diverse cijfers opgenomen over productieontwikkeling, omzetontwikkeling, exportontwikkeling, ontwikkeling in de personeelssterkte en verwachte investeringen. Op basis van de scores op deze gebieden wordt het ondernemersvertrouwen berekend. Het zegt iets over het vertrouwen van ondernemers in de toekomstige economische ontwikkelingen en heeft een bepaalde voorspellende waarde voor investeringen.

Hoe staat Twente ervoor?

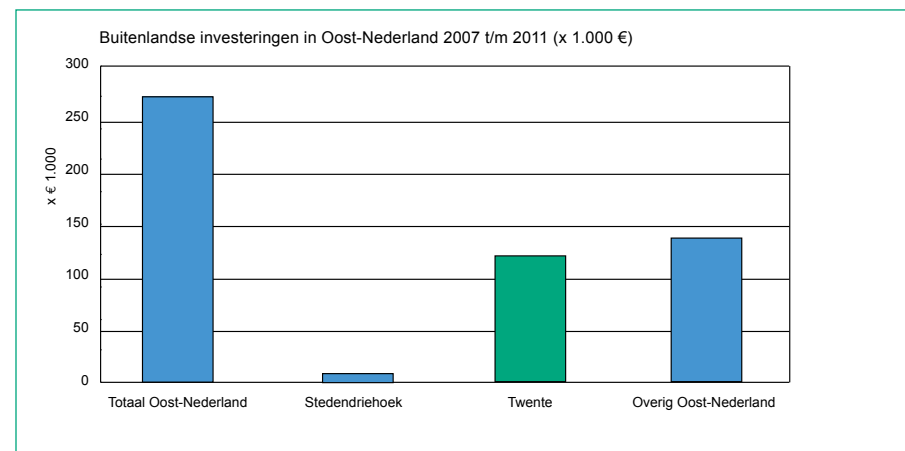
Na een aanvankelijke opleving na de crisis in 2009 is het ondernemersvertrouwen in 2011 en 2012 opnieuw gezakt. In het tweede kwartaal van 2012 lijkt de situatie wat te verbeteren, waarbij het ondernemersvertrouwen in de regio Twente nog maar licht negatief is. Ook het percentage ondernemers dat geen belemmeringen in de productie ziet, neemt weer iets toe. De export ontwikkelt zich eveneens gunstig in Twente, hoewel de meeste ondernemers zorgen hebben over de concurrentiepositie van de regio, zowel binnen als buiten de EU. Over de omzet op de binnenlandse markt zijn de ondernemers minder positief.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

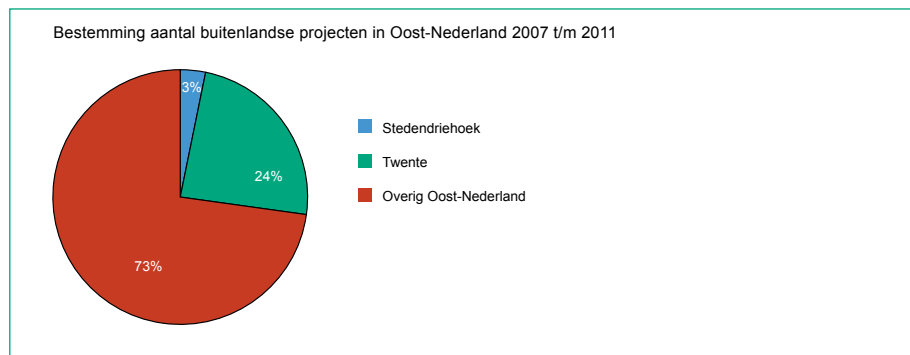
Twente en buitenland

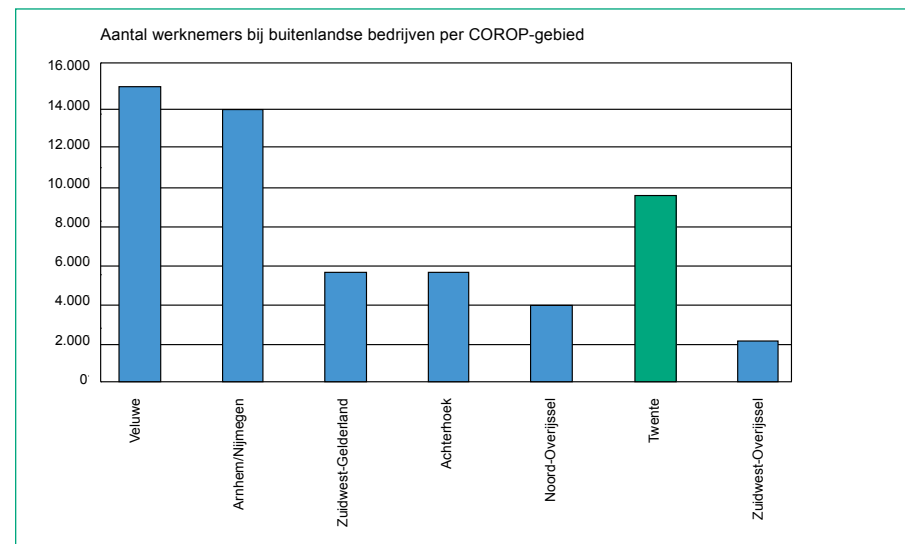
Bron: Oost NV.

Bron: Oost NV.

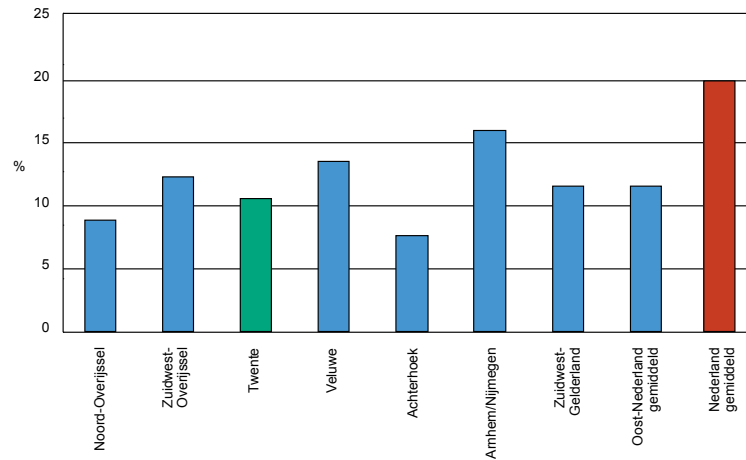

Bron: Oost NV.

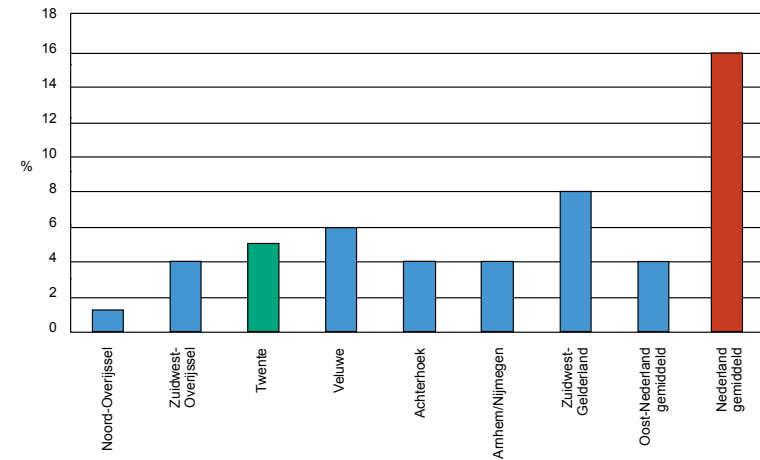
Bron: Saxion/NFIA, KvK en Reach.

Aantal werknemers bij buitenlandse bedrijven in Nijverheid en Energie per COROP-gebied

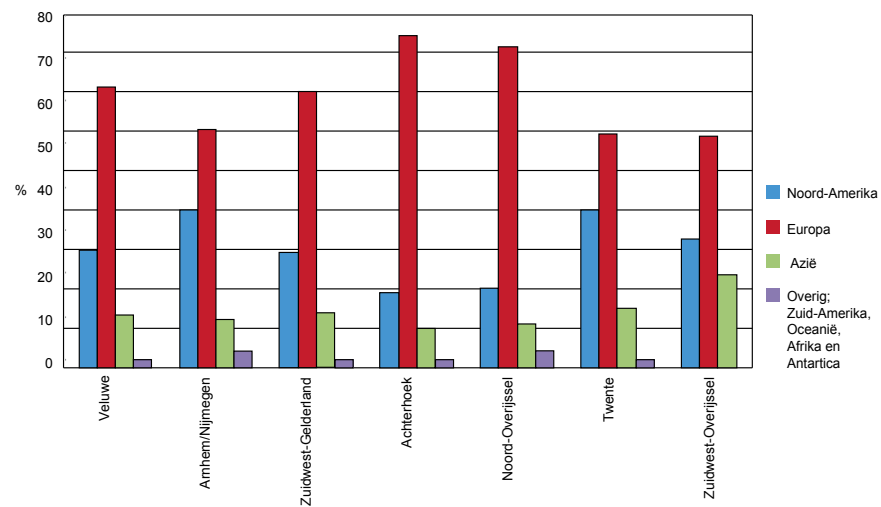
Bron: Saxion/NFIA, KvK en Reach.

Aantal werknemers bij buitenlandse bedrijven in Commerciële dienstverlening per COROP-gebied

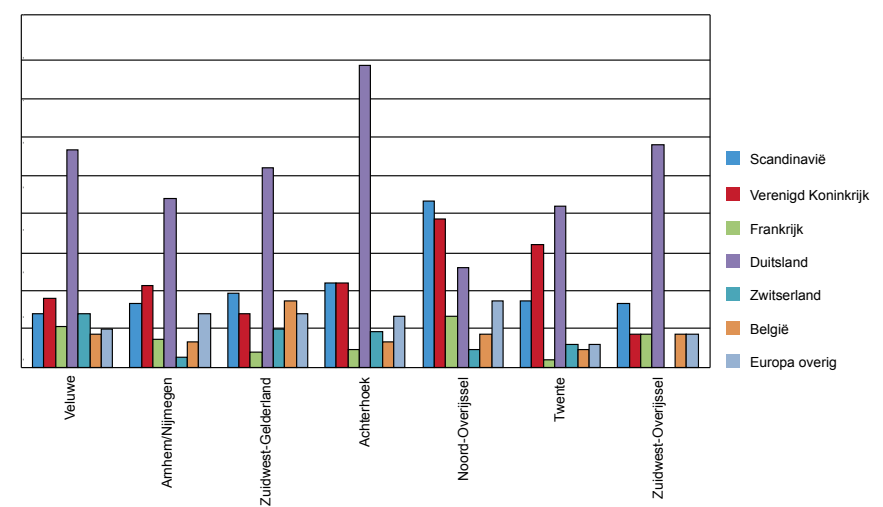
Bron: Saxion/NFIA, KvK en Reach.

Percentage buitenlandse bedrijven naar herkomst per COROP-gebied

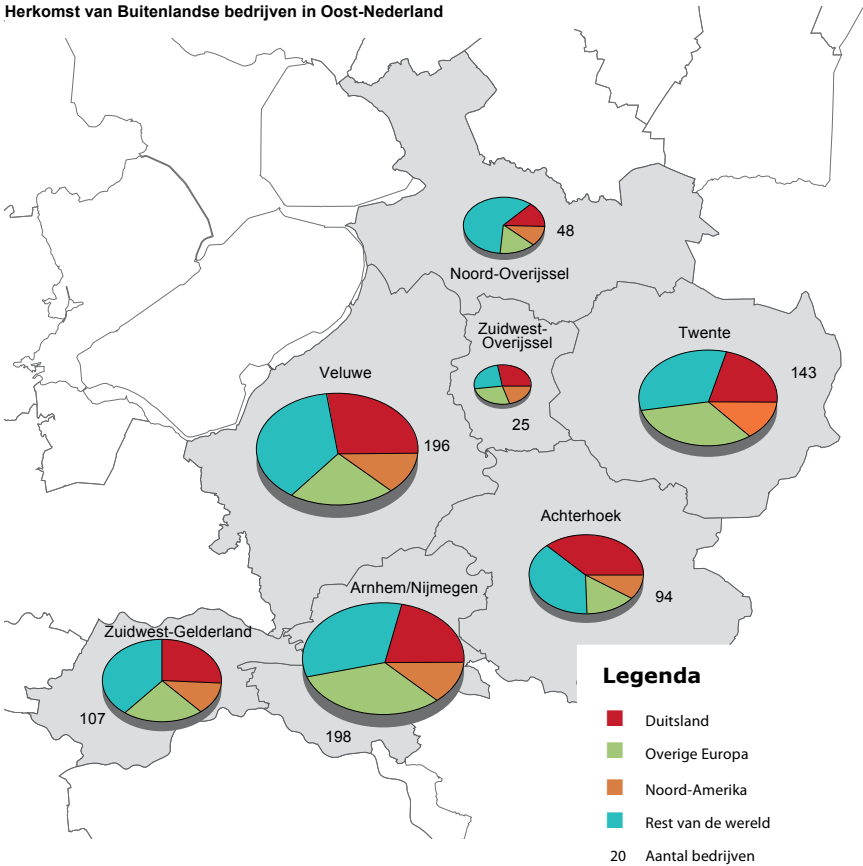
Bron: Saxion/NFIA, KvK en Reach.

Percentage Europese bedrijven per COROP-gebied

Bron: Saxion/NFIA, KvK en Reach.

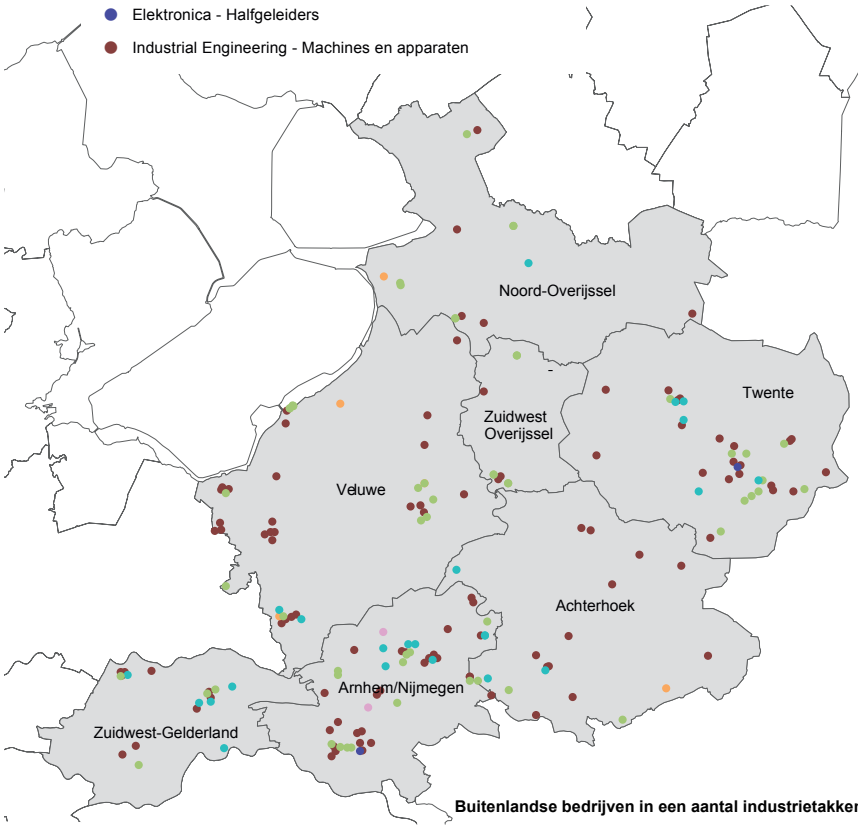
Herkomst van Buitenlandse bedrijven in Oost-Nederland

Bron: Oost NV/Saxion Kenniscentrum Leefomgeving.

Legenda

- Elektronica - Batterijen en accumulatoren
- Elektronica - Electronische componenten
- Elektronica - Meet-, regel-, navigatie- en controleapparatuur
- Elektronica - Optische en fotografische instrumenten
- Elektronica - Halfgeleiders
- Industrial Engineering - Machines en apparaten

Buitenlandse bedrijven in een aantal industrietakken in Oost-Nederland

Bron: Oost NV/Saxion Kenniscentrum Leefomgeving.

Waarom is dit belangrijk?

De uitvoer van goederen en diensten naar het buitenland (export) vormt de 'stuwende sector' van de regionale economie. Export leidt niet alleen tot een uitbreiding van de productie, maar genereert ook deviezen van elders. De exportindicator is belangrijk, omdat hij aangeeft voor welke economische activiteiten in het buitenland belangstelling bestaat. Door middel van CBS-enquêtes voor de Kamer van Koophandel worden periodiek (per kwartaal) de verwachtingen van de ondernemers voor exportontwikkeling gepeild.

Naast export zijn buitenlandse investeringen belangrijk voor de ontwikkeling van de Twentse economie. Oost NV heeft een afdeling investeringsbevordering, die actief buitenlandse investeringen werft voor Oost-Nederland. De inspanningen voor acquisitie worden geconcentreerd op drie sectoren: agrofood, life sciences en hightechindustrie. Oost NV houdt een lijst bij van de investeringen waarbij zij betrokken is. In 2012 hebben Oost NV en het Saxion Kenniscentrum Leefomgeving een inventarisatie gedaan naar het belang van buitenlandse ondernemingen in de Oost-Nederlandse economie. Bijgaande grafieken zijn gebaseerd op deze inventarisatie. In de kenniseconomie komen immers steeds meer nieuwe economische activiteiten tot stand op basis van open innovatie. Nabijheid is daarbij belangrijk, maar ook kennisuitwisseling via internationale netwerken is noodzakelijk voor een succesvolle regio. Veel buitenlandse investeringen komen tot stand op basis van al eerder bestaande netwerken.

Hoe staat Twente ervoor?

Twente is met een aandeel van 37% de afgelopen jaren redelijk succesvol gebleken in het binnenhalen van investeringsprojecten in vergelijking met de andere Oost-Nederlandse regio's. In Oost-Nederland is het aandeel buitenlandse bedrijven in de economie relatief klein. Indien wordt uitgegaan van een fictieve 'fair share' op basis van het totale aantal bedrijven, is het aandeel van buitenlandse bedrijven ongeveer 45% te laag (13,69% tegenover 24,95%). In het aantal arbeidsplaatsen loopt Oost-Nederland zelfs 61% achter op de Nederlandse situatie. Met name in de sector Commerciële dienstverlening telt Oost-Nederland (en Twente in het bijzonder) relatief weinig buitenlandse ondernemingen. Theoretisch gezien mist Oost-Nederland ca. 600 buitenlandse bedrijven en ca. 85.000 arbeidsplaatsen. De nadelen voor de regio betreffen niet alleen het aantal arbeidsplaatsen. Buitenlandse bedrijven geven ten opzichte van Nederlandse bedrijven relatief meer geld uit aan kennis en innovatie. Het belang van verdere internationalisering en het aantrekken van buitenlandse bedrijven naar Oost-Nederland is daarom groot.

‘Pluk de dag, voor je het weet is het voorbij’

Na een korte carrière als beroepsofficier en later als auto-importeur besloot Eddy van Heel (39) het roer om te gooien. Hij ging bij Saxion verpleegkunde studeren. In 2003 richtte hij met een oom Prescan op, dat zich ging toeleggen op medische check ups met behulp van mri- en ct-scans. Het bedrijf is sindsdien ver boven verwachting gegroeid.

Moeizaam en traag

‘Wij hebben veel profijt van mond-tot-mond-reclame door onze klanten. 65% van de nieuwe klanten neemt contact op omdat ze gehoord hebben van familie of vrienden dat wij ze goed geholpen hebben. Zeker als het gaat om een bepaalde leeftijdscategorie. Boven de veertig jaar is er meer kans op dichtgeslibde vaten en is de kans op tumorgroei groter. Ik ben hier vanuit een zeker idealisme aan begonnen; ik wil graag iets betekenen voor mensen. Dat komt door privé-ervaringen. Daardoor wilde ik ook hbo verpleegkunde studeren. Er zijn zoveel mensen die laat of te laat naar de dokter gaan... Dat gold ook voor mijn opa. En ik had gehoord dat een paar grote jongens wat wilden doen met privé-zorg in Twente. Vanuit het ziekenhuis kende ik allerlei beeldvormende technieken. Het was een bewuste keuze om dat scanwerk in Duitsland te laten doen. We kenden iemand bij zorgverzekeraar Menzis en we wisten hoe moeizaam en traag dat doorverwijzen gaat. De gezondheidszorg in Duitsland is anders dan

in Nederland. De ziekenhuizen zijn er kleiner, men is er zorgvuldig en zeer klantgericht: de afstand tussen patiënt en arts is er kleiner. Artsen staan er langer aan het bed.’

Flink tegengewerkt

In 2002 begon Van Heel met twee vrienden in een zomerhuisje aan de Gronausestraat in Enschede. Een jaar later was Prescan een feit. ‘Ik hoopte op 20% van de grootte die we nu hebben’, zegt hij. In 2003 schreef Tubantia een artikel met een duidelijke boodschap: MRI-scan mogelijk binnen één dag. De normale wachttijd was soms enkele maanden. RTV Oost sprong erop in en daarna de landelijke pers, tot Nova aan toe. ‘De nieuwswaarde en het innovatieve was natuurlijk dat Nederlanders zelf het initiatief konden nemen, dat ze niet meer hoefden af te wachten. De autonomie van de burger steeg. Minister Schippers steunt ons werk nu, maar aanvankelijk zijn we flink tegengewerkt door het ministerie en de Inspectie voor de Gezondheidszorg. Waarom? Vanwege de Wet op het Bevolkingsonderzoek. Die zegt dat je alleen deelonderzoeken mag doen, geen totale bodyscan.’

De regering was eerder nooit zo voor privatisering in de zorg en in de Gezondheidsraad zijn naar verluidt veel conservatieve artsen. In maart 2013 moet er een wetsvoorstel zijn dat de bestaande regelgeving over deelonder-

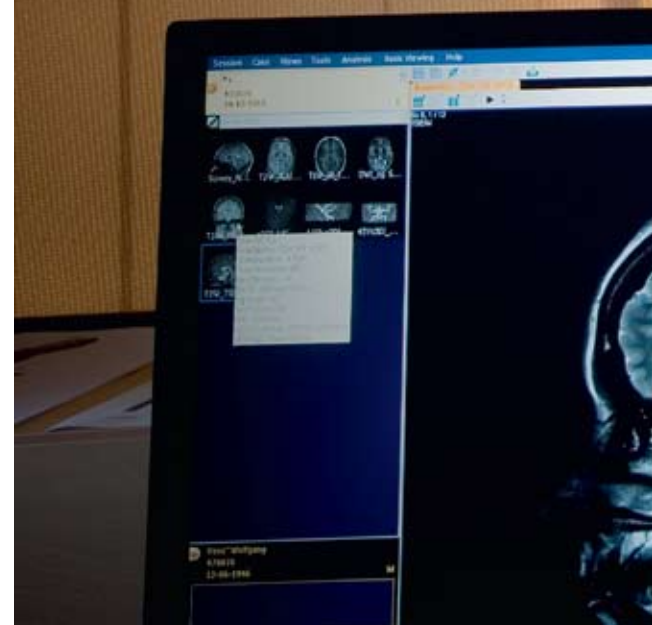
zoeken vervangt. Eddy van Heel maakt deel uit van de commissie die hierin adviseert.

Kop in het zand

Prescan vindt bij 10-15% van de onderzochte mensen ernstige klachten: dichtgeslibde vaten, goedaardige of kwaadaardige tumoren, aneurysma's, hernia's, ontstekingen of een hoog cholesterolgehalte. ‘Er zijn mensen die zich niet laten onderzoeken omdat ze bang zijn. Dat is toch een vorm van kop in het zand steken. Je overlevingskans wordt echt veel groter als een ernstige ziekte vroegtijdig ontdekt wordt. En vergeet niet hoe belangrijk het is dat je 85% van de mensen kunt geruststellen.’

Zou een jaarlijkse bodyscan niet in alle zorgverzekeringen moeten zitten? Van Heel: ‘De Nederlandse burger kijkt alleen naar wat het goedkoopste is. Ik was bij Hans Wiegel, voorzitter van het college van zorgverzekeraars. Die zegt precies hetzelfde: het is de strijd tussen kwaliteit en prijs, en zorgverzekeraars bepalen zelf met wie ze een contract aangaan. Ik denk wel dat we in Nederland bang zijn voor commerciële zorg. Ze beschouwen je al gauw als een stel cowboys. Ik vind het heel apart dat mensen hier op tegen kunnen zijn. Over de klachten van de kwakzalverijvereniging kan ik echt kwaad worden. Dat slaat echt helemaal nergens op! En over dat commerciële: ziekenhuizen en vooral maatschappen van specialisten zijn net zo goed pure onder-

Eddy van Heel is eigenaar van Prescan te Hengelo, een bedrijf in preventief medisch onderzoek. Zijn bedrijf groeide in tien jaar van drie naar 130 medewerkers en een omzet van 12 miljoen. Van Heel heeft een eigenzinnige visie op ondernemerschap en gezondheidszorg. Dat kon best eens te maken hebben met zijn eigen gezondheid. Hij slikt veertien medicijnen per dag en leeft dankzij de nier van een vriend.

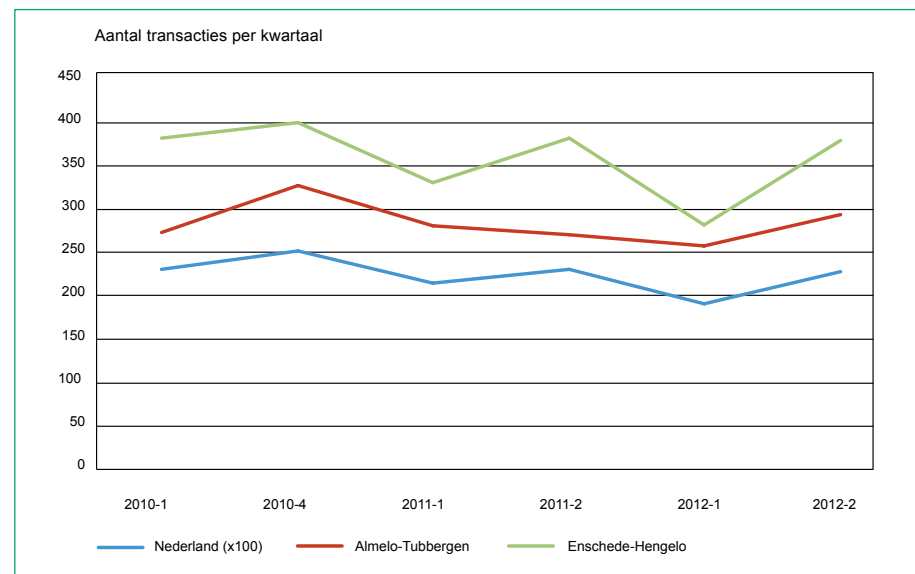

mingen. Een specialist verdient wel drie keer zoveel als ik. Maar ik denk dat het wel goed gaat komen. Ik zit nu in een commissie met wetenschappers, mensen van het ministerie, organisatievertegenwoordigers uit het werkveld en afgevaardigden van de LHV en de KNMG en waarschijnlijk is de Total Bodyscan volgend jaar gecertificeerd.'

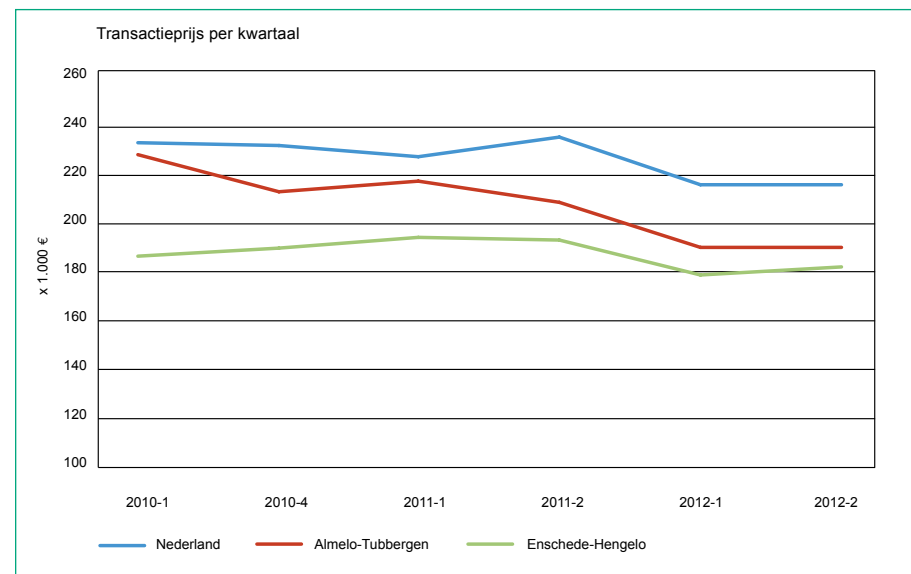
Realisatiekracht

'Ik ben zelf Tukker, ik ben in Enschede geboren, dus ik heb wat met deze streek. Ook als ondernemer. Voor ons is het heel gunstig dat de Duitse gezondheidszorg zo dichtbij is. De mensen zijn hier down to earth en loyaal, niet van die hemelfietzers. Wij zijn een heel innovatief bedrijf maar we hebben niets gemerkt van extra aandacht van de gemeente Hengelo of de provincie. We hebben nu een vestiging in Baarn. Daar zitten ook de meeste van onze klanten. Het is dus niet uitgesloten dat we naar het westen gaan. Anderzijds: het was niet makkelijk om het gespecialiseerde verplegende personeel te vinden dat wij nodig hebben. Het moeten ook mensen zijn die het leuk vinden om de patiënt extra aandacht te geven. Een specialist die arrogant of niet klantgericht is, komt hier niet aan het werk. Het is wel een ding van deze regio: de werkersmentaliteit. Dat is anders dan in Amsterdam. Realisatiekracht: niet lullen maar poetsen, doen wat je zegt, afspraak is afspraak. Voor onze Duitse collega's geldt hetzelfde. De ziekenhuizen zijn er kleiner, ze zitten sterk op dat roepinggevoel!'

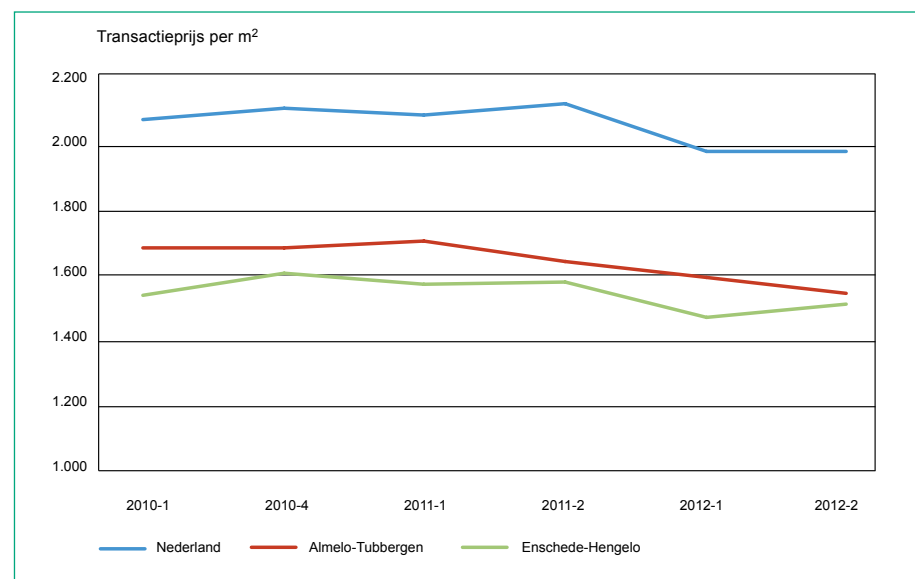
Woningmarkt

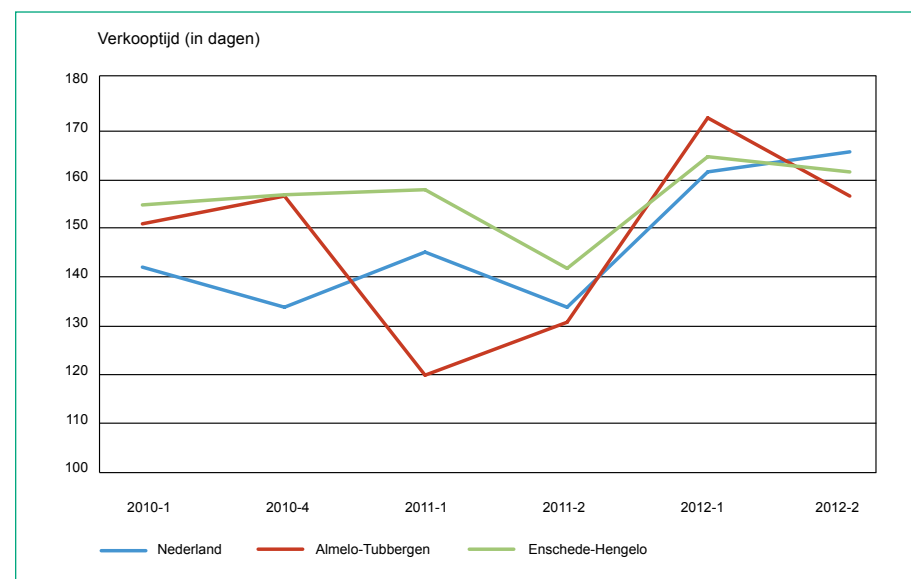
Bron: NVM 2012.

Bron: NVM 2012.

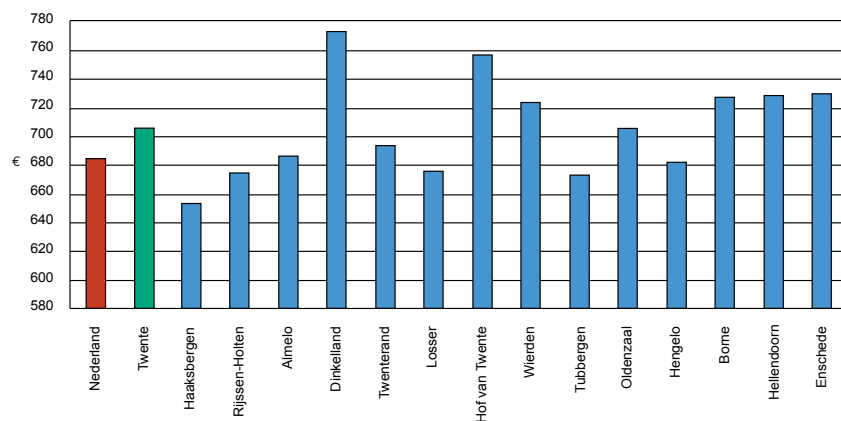

Bron: NVM 2012.

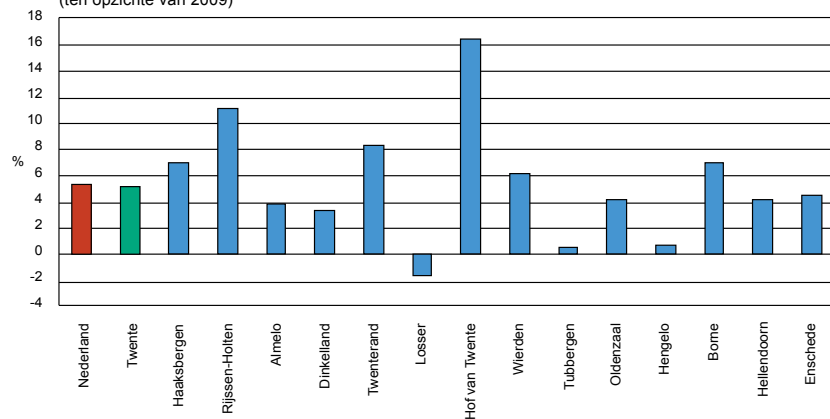
Bron: NVM 2012.

Gemeentelijke woonlasten meerpersoonshuishouden Twentse gemeenten 2012

Bron: Coelo 2012.

Procentuele verandering gemeentelijke woonlasten meerpersoonshuishouden 2012 (ten opzichte van 2009)

Bron: Coelo 2012.

Waarom is dit belangrijk?

Goede, betaalbare woonruimte heeft in de Nederlandse politiek altijd een prominente rol gespeeld. Te denken valt aan de discussies over hypotheekrenteaftrek, huursubsidie en andere regelingen met betrekking tot huur- en koopwoningen. Betaalbare woonruimte wordt gezien als een elementaire en noodzakelijke voorwaarde voor de leefbaarheid. De woningmarkt in zowel de koop- als huursector is in Nederland een gereguleerde markt. Als gevolg hiervan vindt soms geen goede afstemming plaats tussen vraag en aanbod. De beschikbaarheid van goede betaalbare woonruimte is essentieel voor de leefbaarheid van de regio. Niet alleen de beschikbaarheid en prijzen van woningen zijn bepalend voor de woonlasten. Ook lokale belastingen en voorzieningen spelen een rol. Deze verschillen nogal per gemeente en kunnen de vestigingskeuze beïnvloeden.

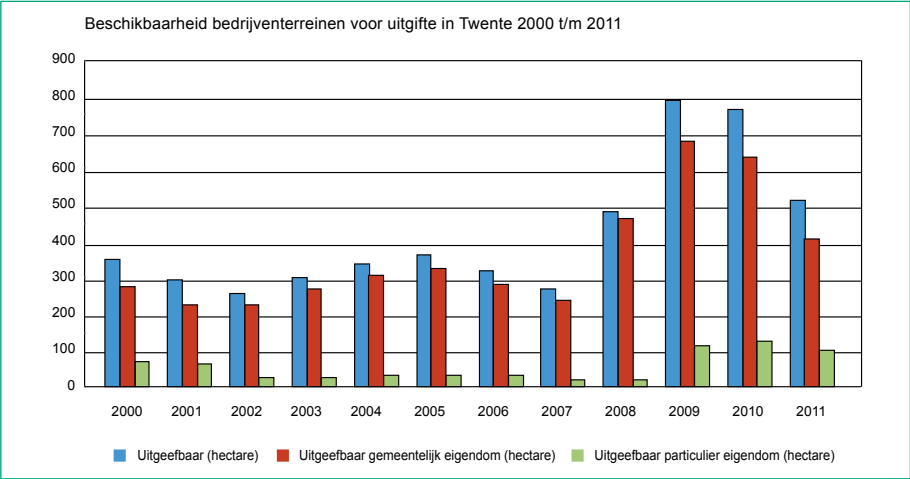
Hoe staat Twente ervoor?

De prijzen van koopwoningen liggen in Twente ruim onder het landelijk gemiddelde. Dit zou voor een deel kunnen verklaren waarom deze regio relatief meer koopwoningen heeft dan de rest van Nederland. Binnen Twente lagen in het verleden de prijzen in de NVM-regio (Nederlandse Vereniging van Makelaars) Enschede/Hengelo traditioneel lager dan in de regio Almelo/Tubbergen. De prijzen in laatstgenoemde regio zijn echter sneller gedaald, waardoor het verschil veel kleiner is geworden. Het aantal transacties is in de regio Enschede/Hengelo sneller gestegen dan in de rest van het land. De verkooptijd is het snelst gedaald in Almelo/Tubbergen.

De woonlasten in Twente liggen iets hoger dan in de rest van het land. Ze zijn gemiddeld met 4,5% gestegen ten opzichte van 2009, vergelijkbaar met de rest van het land. De verschillen tussen de Twentse gemeenten zijn groot. In vijf gemeenten liggen de woonlasten onder het landelijk gemiddelde. Uitschieters naar boven zijn de gemeente Dinkelland en Hof van Twente, terwijl de woonlasten in Haaksbergen is nog steeds het laagst zijn. Alleen in Losser zijn de woonlasten de laatste jaren gedaald.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Kantoren en bedrijventerreinen

Bron: VROM / DG Ruimte - IBIS Registratie bedrijventerreinen, Databank Overijssel.

Huurprijzen bedrijfsruimten op bedrijventerreinen in Twente					
Plaats	Locatie		2008	20010	2012
Almelo	Bedrijvenpark Twente	ondergrens	28	25	25
Almelo	Bedrijvenpark Twente	bovengrens	40	40	40
Almelo	Dollegoor / Turfkade	ondergrens	25	25	25
Almelo	Dollegoor / Turfkade	bovengrens	40	38	35
Almelo	Twentepoort	ondergrens	35	35	35
Almelo	Twentepoort	bovengrens	45	45	45
Enschede	De Haven	ondergrens	25	25	25
Enschede	De Haven	bovengrens	40	40	35
Enschede	Euregio	ondergrens	30	28	25
Enschede	Euregio	bovengrens	45	42	42
Enschede	Marssteden	ondergrens	35	33	30
Enschede	Marssteden	bovengrens	47	45	45
Hengelo	Twentekanaal Zuid	ondergrens	30	30	30
Hengelo	Twentekanaal Zuid	bovengrens	47	45	45
Hengelo	Westermaat	ondergrens	38	37	35
Hengelo	Westermaat	bovengrens	47	48	45
Oldenzaal	Hanzepoort	ondergrens	33	32	32
Oldenzaal	Hanzepoort	bovengrens	42	42	42
Oldenzaal	Hazewinkel	ondergrens	30	30	30
Oldenzaal	Hazewinkel	bovengrens	45	45	45

Huurprijzen in € per m² verhuurbaar oppervlak per jaar excl. BTW, servicekosten en huurderspecifieke voorzieningen.

Bron: DTZ Zadelhoff 2012.

Huurprijzen kantoorruimten in Twente					
Plaats	Locatie		2008	2010	2012
Almelo	Centrum	ondergrens	85	85	75
Almelo	Centrum	bovengrens	130	145	120
Almelo	Twentepoort	ondergrens	80	75	70
Almelo	Twentepoort	bovengrens	125	125	120
Enschede	Business & Science Park	ondergrens	85	80	80
Enschede	Business & Science Park	bovengrens	135	130	135
Enschede	Centrum	ondergrens	95	85	80
Enschede	Centrum	bovengrens	135	135	135
Hengelo	Centrum	ondergrens	85	80	75
Hengelo	Centrum	bovengrens	125	120	120
Hengelo	Westermaat Zuidoost	ondergrens	85	70	60
Hengelo	Westermaat Zuidoost	bovengrens	130	120	125

Huurprijzen in € per m² verhuurbaar oppervlak per jaar excl. BTW, servicekosten en huurderspecifieke voorzieningen.

Bron: DTZ Zadelhoff 2012.

Waarom is dit belangrijk?

Huurprijzen kantoor- en bedrijfsruimten

Onder kantoren verstaan we ruimten bestemd voor administratieve werkzaamheden of dienstverlening. In bedrijfsruimten worden goederen geproduceerd, opgeslagen of gedistribueerd. Relatief goedkope huisvesting maakt een regio als vestigingsplaats aantrekkelijker voor bedrijven. Huurprijzen reflecteren echter ook de situatie op de markt voor kantoor- en bedrijfsruimten, gestuurd door vraag en aanbod. Over het algemeen liggen de prijzen in de meer centrale, economisch sterkere gebieden hoger dan in de perifere gebieden.

Aanbod en vraag bedrijventerreinen

Bedrijventerreinen nemen binnen het economische krachtenveld een bijzondere positie in. Voldoende en kwalitatief hoogwaardige bedrijventerreinen zijn een belangrijke voorwaarde voor een goed functionerend bedrijfsleven. Ongeveer 40% van de bedrijven is op bedrijventerreinen gevestigd. Hier is een derde deel van de nationale werkgelegenheid terug te vinden. Hierdoor zijn bedrijventerreinen in economisch opzicht belangrijk. De uitgifte van bedrijventerreinen kent een grillig verloop en is moeilijk te voorspellen. Het plannen en ontginnen duurt echter vele jaren. Het afstemmen van vraag en aanbod is dus een moeilijk proces. Aan de ene kant wil de overheid niet het risico lopen om nee te moeten verkopen aan zich vestigende bedrijven. Aan de andere kant zijn leegstaande bedrijventerreinen een kostenpost door onderhoud en renteverliezen.

Hoe staat Twente ervoor?

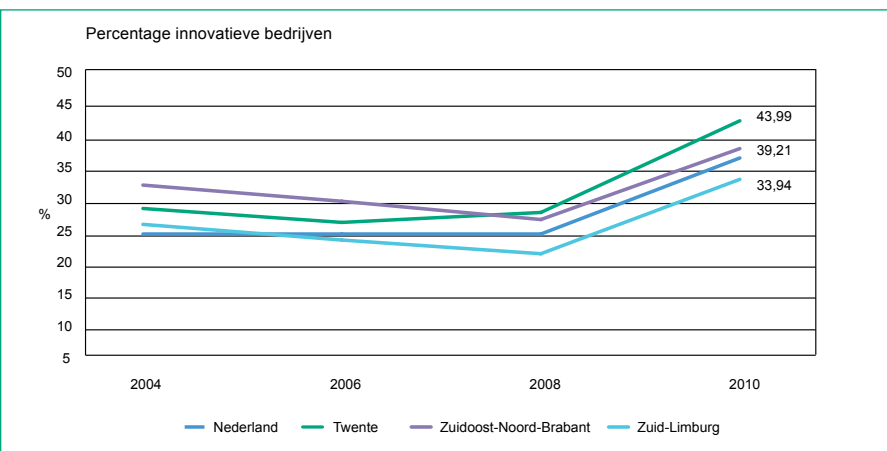
In Twente zijn kantoor- en bedrijfsruimten over het algemeen goedkoper dan in de Randstad, met betrekking tot de bovengrens (zie Twente Index 2010). De huurprijzen van bedrijfsruimten laten een lichte daling zien over de periode 2008-2011. Ook bij de huurprijzen van kantoorruimten zien we een beperkte daling. Dat de huurprijzen ondanks de leegstand op dit niveau standhouden kan onder andere te maken met fiscale regelingen. De oppervlakte bedrijventerreinen in Twente is in 2011 spectaculair gedaald.

II Innovatie

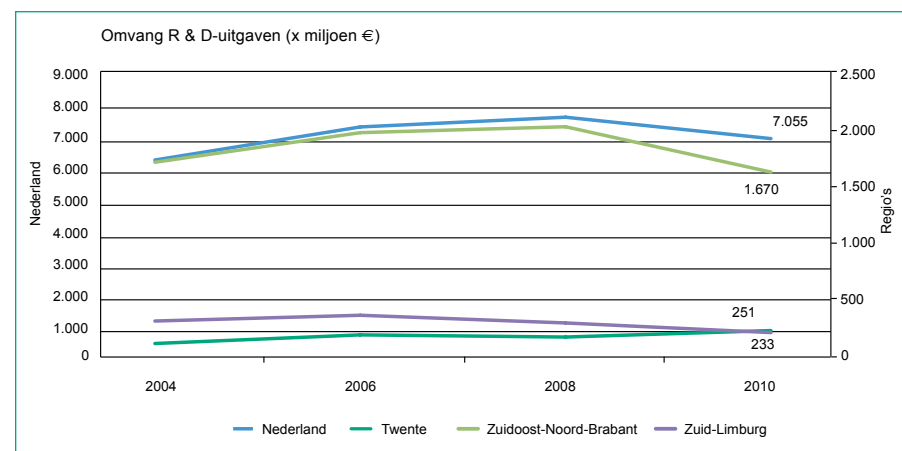
Innovatieve bedrijvigheid

Bedrijven hebben als belangrijkste doelstellingen om inkomen te genereren en winst te maken. Daarvoor moeten zij producten maken en verkopen. Als gevolg van de globalisering is er wereldwijd veel concurrentie tussen bedrijven. Dit drukt de winsten en inkomens van bedrijven. Een onderneming kan zich echter van de concurrentie onderscheiden door een uniek product te ontwikkelen dat niet door andere producenten kan worden geproduceerd, althans tijdelijk. Een dergelijke monopoliepositie geeft de mogelijkheid een hogere prijs en meer winst te maken. Bedrijven kunnen door middel van investeringen in innovatie en R&D (Research and Development) proberen zo'n uniek product te maken, hoewel nooit zeker is dat deze investeringen uiteindelijk het gewenste resultaat opleveren. Ze houden daarmee rekening bij hun investeringsbeslissingen. Een uniek product heeft natuurlijk een gunstig effect op de concurrentiepositie van het bedrijf en vergroot de winstmogelijkheden. Dit is weer van belang voor toekomstige investeringen in innovatie.

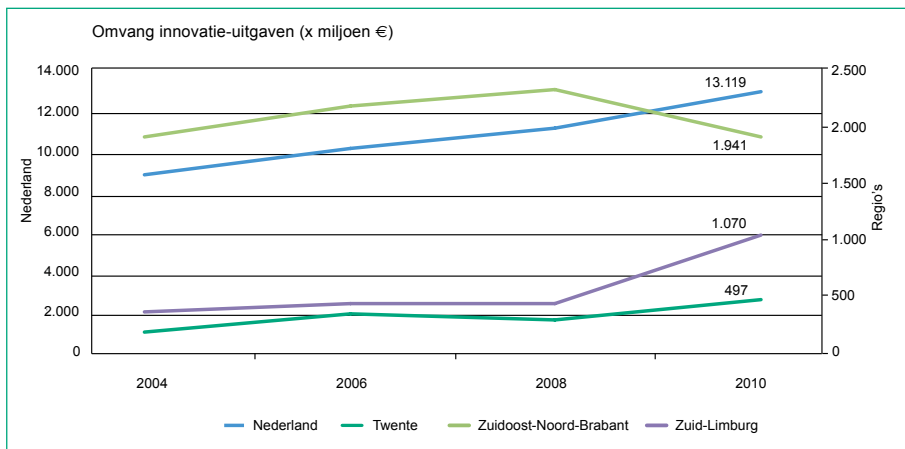
Voor een regio geldt eigenlijk hetzelfde. Als daar veel bedrijven zijn gevestigd met een relatief sterke concurrentiepositie als gevolg van succesvolle innovatie, verstevigt dat ook haar concurrentiekracht ten opzichte van andere regio's. Het heeft natuurlijk ook invloed op de inkomensvorming en de werkgelegenheid in de regio. De economische ontwikkeling is derhalve gebaat bij de aanwezigheid van innovatieve bedrijven. Een belangrijk bijkomend effect is dat als gevolg van investeringen in innovatie en R&D het kennisniveau van de regionale economie (beroepsbevolking) sterk groeit. Deze kenniscreatie leidt over het algemeen tot een stijging van de arbeidsproductiviteit, waardoor ook lonen en winsten (regionaal inkomen) omhoog gaan. Voor regionaal economische ontwikkeling zijn innovatie en R&D dus van groot belang.

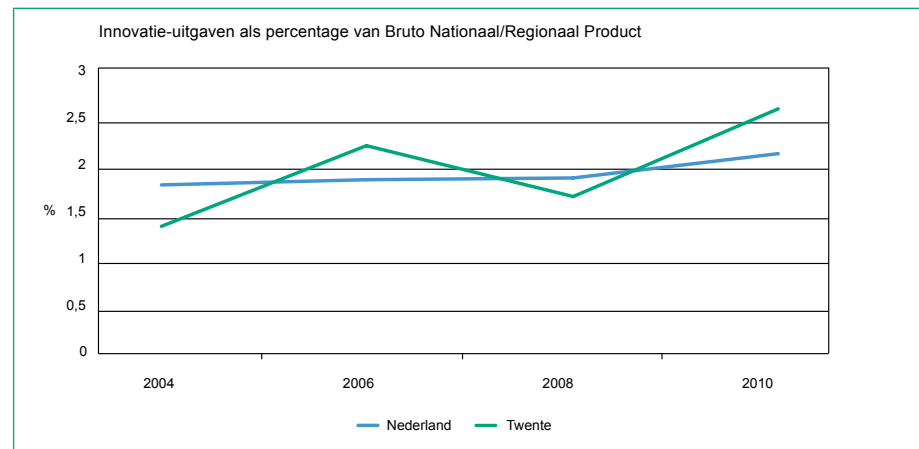
Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008, 2010.

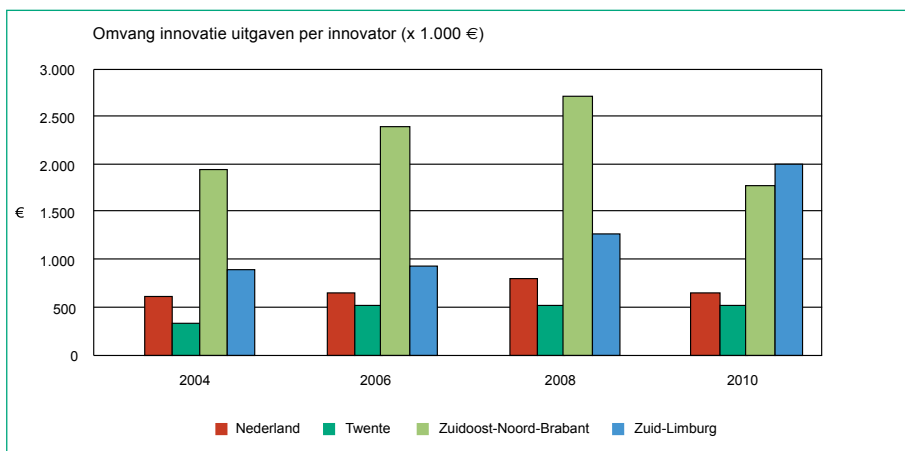
Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008, 2010.

Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008, 2010.

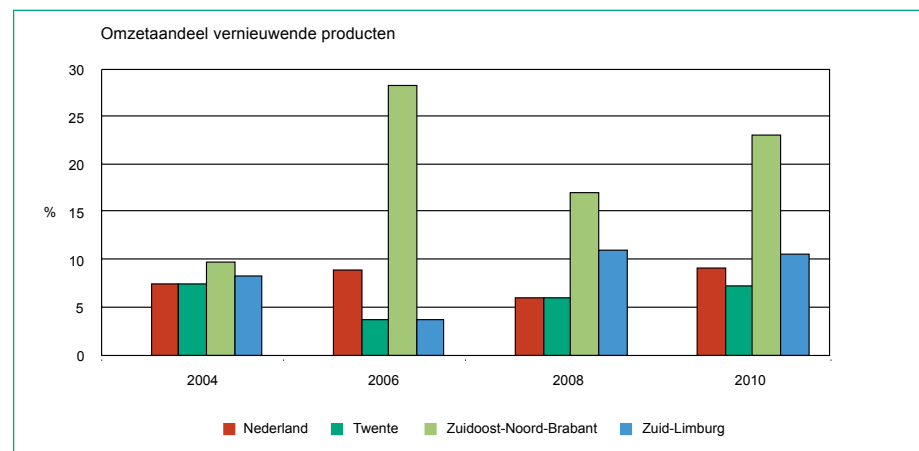

Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008, 2010.

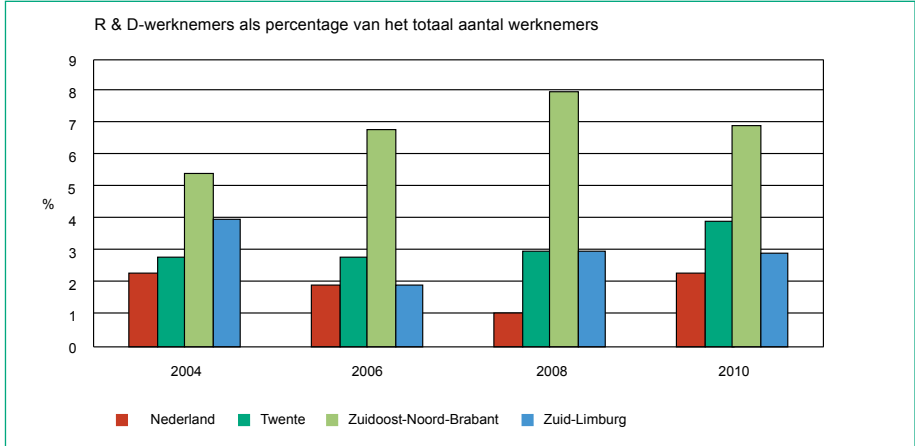

Totaal aan innovatie-uitgaven gedeeld door het aantal innovatieve bedrijven op basis van de Community Innovation Survey (CIS).

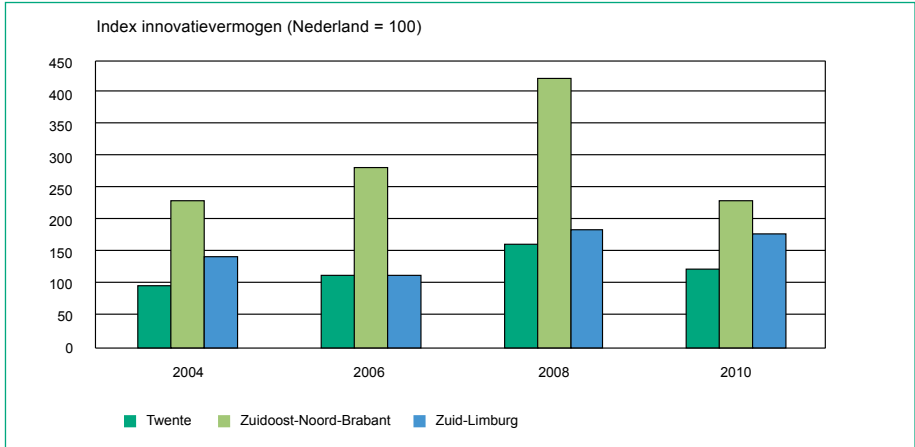
Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008, 2010.

Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008, 2010.

Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008, 2010.

Bron: Wijk, A.C. van, Innovatie als motor van de economie, Een regionale analyse, 2010, CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008, 2010 (bewerking Saxion).

De index innovatievermogen is het gemiddelde van de bovenstaande drie indicatoren en geeft aan hoe de regio scoort ten opzichte van Nederland (=100).

Waarom is dit belangrijk?

Kennis wordt in de huidige economie als een belangrijke productiefactor gezien, naast kapitaal en arbeid. We spreken ook wel van human capital. Kennis kan dus van belang zijn voor de concurrentiepositie van een regio en een bijdrage leveren aan de economische prestaties. Regio's met veel innovatieve bedrijven die zich bezig houden met onderzoek en innovatie, zouden economisch gezien dus beter moeten presteren dan andere regio's.

De bovenliggende gegevens en analyses zijn voor een groot deel gebaseerd op de CBS-publicaties Regionale innovatie in Nederland (2010), CvB nr. 208230 en Innovatie als motor van de economie (2010). In laatstgenoemde publicatie wordt het innovatieve gedrag van bedrijven gerelateerd aan de prestaties van de regio's waarin ze gevestigd zijn. Er is gekozen om Twente met Nederland en een beperkt aantal andere regio's te vergelijken over vier periodes: 2004, 2006, 2008 en 2010. Voor de Agglomeratie Den Haag waren geen gegevens beschikbaar in de CIS 2010.

Volgens de methodiek van de Community Innovation Survey (CIS) wordt een bedrijf als innovatief aangemerkt als het in de verslagperiode (2004-2010):

- nieuwe of sterk verbeterde producten heeft ontwikkeld (productinnovatie) of
- nieuwe of sterk verbeterde productieprocessen in gebruik heeft genomen (procesinnovatie) of
- lopende of afgebroken activiteiten (heeft) verricht, gericht op innovatie.

Over het algemeen wordt onderscheid gemaakt tussen proces- en productinnovatie. Innovatie heeft betrekking op de outputkant van het productieproces.

Productinnovatie

Een productinnovatie is de marktintroductie van nieuwe of sterk verbeterde goederen of diensten betreffende toepassingsmogelijkheden. De innovatie (gecommercialiseerde vernieuwing of verbetering) moet nieuw zijn voor het bedrijf in kwestie, maar hoeft dat niet voor bedrijfstak of markt te zijn. Het maakt niet uit of de innovatie oorspronkelijk door andere bedrijven (denk ook aan afnemers en leveranciers) is ontwikkeld.

Procesinnovatie

Procesinnovatie is de toepassing van een nieuw of sterk verbeterd productieproces, distributiemethode of ondersteunende activiteit voor goederen of diensten. Puur organisatorische innovaties en marktinnovaties vallen hier niet onder.

Aan de inputkant, de inspanningen van bedrijven, speelt R&D een belangrijke rol. We maken hierbij onderscheid tussen toegepaste R&D en fundamentele R&D. Fundamentele research wordt niet tot innovatie gerekend.

Fundamentele R&D is onderzoek ter vergroting van de (puur) wetenschappelijke kennis zonder dat hierbij direct wordt gestreefd naar economische of sociale voordelen dan wel naar oplossingen voor praktische problemen.

Toegepaste R&D is onderzoek dat primair is gericht op het oplossen van praktische problemen evenals het zoeken naar toepassingen van de kennis die via strategisch of fundamenteel onderzoek is verkregen. Ook valt onder dit type R&D het (uit)ontwikkelen van ideeën en prototypes of het productrijp maken van nieuwe processen.

De index innovatievermogen geeft als het ware de innovatieve kracht van een regio weer. Deze is berekend als het gemiddelde van innovatie-uitgaven per innovator, aandeel R&D-personeel van het totale personeelsbestand en het omzetaandeel van nieuwe of vernieuwde producten. Onder innovatie-uitgaven wordt verstaan: uitgaven aan eigen R&D, uitbestede R&D, aankoop van machines, apparatuur en software en aankoop van andere externe kennis. Nederland geldt in deze index als referentiepunt (100).

Hoe staat Twente ervoor?

Het aantal innovatieve bedrijven in Twente ligt ruim boven het Nederlands gemiddelde. Er zijn slechts enkele regio's met meer innovatieve bedrijven binnen hun grenzen. Na een dip in 2006 is het aandeel eerst gestegen naar 28% (in 2008) en vervolgens naar 44% (in 2010), een uitzonderlijke stijging. Hieruit zouden we kunnen concluderen dat innoverende bedrijven de crisis beter hebben doorstaan, omdat het totale aantal bedrijven in de betreffende periode is afgenomen. De uitgaven aan R&D en innovatie per innovator liggen echter beneden het Nederlandse gemiddelde. Dat wordt mede veroorzaakt door het feit dat Twente relatief veel kleine innovatieve bedrijven heeft, hetgeen de innovatie-uitgaven per innovator negatief beïnvloedt. Twente scoort beter op de R&D-uitgaven dan op innovatie. Relateren we de innovatie-uitgaven aan het Bruto Regionaal Product, dan doet Twente het beter. In 2008 lag het percentage nog onder het Nederlandse gemiddelde, maar in 2010 zit Twente er ruim boven. Dat is een opmerkelijke en positieve ontwikkeling, hoewel het cijfer internationaal nog wel wat aan de lage kant is.

Bij het omzetaandeel van nieuwe of vernieuwende producten is nog winst te halen. Twente zit hier beneden het Nederlandse gemiddelde. Na een groei in de periode 2006-2008 laat het Twentse cijfer over 2008-2010 een daling zien ten opzichte van de rest van het land. Dit kan ook te maken hebben met het relatief grote aantal kleine innovatieve bedrijven dat blijkbaar moeite heeft een en ander te vermarkten. Het aandeel van R&D-personeel in het totale personeelsbestand in Twente vertoont gedurende de gehele periode een stijgende lijn. De sterke toename in de periode 2008-2010 naar ongeveer 4% is opmerkelijk te noemen. De verbeteringen komen niet tot uiting in een stijging van de index van innovatievermogen. Dat komt omdat de gesignaleerde vooruitgang geen onderdeel van de betreffende index vormt. Niettemin zien we een stijgende trend gedurende de jaren 2004-2010. Over het algemeen ligt Twente boven het Nederlands gemiddelde met uitzondering van innovatie-uitgaven en omzetaandeel vernieuwende producten.

Waarom Qubis geen last heeft van de recessie

Jongens zijn het, maar slimme jongens

Qubis is begonnen als een studentenonderneming. Nu is het een start up, en de leeftijd van de drie eigenaren is er naar: Remco Bloemen en Michel Eppink zijn 25 en Yori Kamphuis is 26. Hard werken, jongensachtig plezier en slimme, eigenzinnige ideeën zie je terug bij alles wat de mannen doen. Het levert ze veel succes op. Qubis staat in de top 50 van de meest innovatieve student-ondernemingen ter wereld.

Thalestoren

Sinds juni 2012 houdt hun bedrijf kantoor op het terrein van Thales te Hengelo. Wie geen paspoort toont, komt niet binnen. Past dat bij het bedrijf van de jonge ondernemers, zulke zware security? 'Wij houden ons onder meer bezig met cyber security. Dat is iets waar Thales zeker ook mee te maken heeft. Wat dat betreft gaan we vast nog wel zaken doen met onze verhuurder', zegt Michel Eppink. Het gesprek vindt plaats in de hoge toren met fraai uitzicht over het Twentekanaal. Yori Kamphuis is er niet bij. Hij ontving een beurs van 30.000 euro van de NASA en vertoeft in de USA. Remco en Michel zijn er trots op. Zij kennen elkaar al vanuit de zandbak in Ootmarsum. Op zijn zesde begon Remco met programmeren; Michel iets later. Ze vonden elkaar in hun passie voor ICT. Michel deed bedrijfskundige informatica bij Saxion,

Remco verwierf twee UT-studies met lof (natuurkunde en wiskunde) en studeerde in Cambridge ook nog Advanced Mathematics aan defaculteit van de legendarische Stephen Hawking. Nu doet hij aan de UT tussen het ondernemen door nog even bestuurskunde: 'Mijn thesis over innovatie in open source is bijna klaar.'

Steve Jobs

Remco Bloemen: 'Michel en ik kennen elkaar al vanaf de basisschool. Vanaf mijn 14e heb ik zelf bedrijfsnetwerken aangelegd. Daar praatten we veel over: wat doen ze daar nou fout, hoe kan het beter?' Michel: 'Technisch en conceptueel zijn wij sterk, commercieel vult Yori ons perfect aan. We hebben hem ontmoet bij het Honours Programma van de UT. We vertelden hem dat we maatwerkoplossingen maken in cyber security. Zou je het leuk vinden om ons te helpen? Hij zei ja. Yori doet wel een beetje denken aan Steve Jobs. Hij is echt een ongelooflijk talent. Vier jaar geleden hadden we een conferentie over leiderschap in Praag. Yori zei tegen ons: 'Nou moeten jullie me maar gewoon mijn gang laten gaan.' Hij vloog alle kanten op en sprak iedereen aan, ook de beroemdste keynote speakers, zonder enige verlegenheid. Na afloop van het congres kende iedereen hem, hij werd door iedereen gegroet: 'See

Halverwege het interview doet Remco Bloemen zijn dure overhemd uit: 'Dat shirt was eigenlijk alleen voor de foto.' Het tekent de sfeer, het tekent de man. Met Michel Eppink en Yori Kamphuis leidt hij Qubis, innovatie in cyber security.

Remco Bloemen (links) en Michel Eppink.

you Yori!' Remco: 'Netwerken is pas goed als het over inhoud gaat, als je iets hebt aan elkaar. Dat snapt Yori Kamphuis heel goed en hij weet dat onmiddellijk over te brengen.'

Ootmarsums model

Als startkapitaal legden Michel, Remco en

Yori 200 euro in. Een bank hadden ze niet nodig. 'Waarom? We konden het af met onze eigen laptops, vanaf de zolder van mijn moeder. Waarom dure kantoren huren?' Vanaf 2008 vormen ze nu een succesvol trio. Remco als technisch brein, Michel als product-ontwikkelaar en interfacedesigner die streeft

naar het hoogste gebruikersgemak en Yori Kamphuis als commerciële verbindingsman. 'We hebben nu acht mensen aan het werk. Het is fijn om een eigen bedrijf te hebben,' zegt Remco. 'Vanaf het begin kregen we bij elke klant het aanbod om daar te komen werken, maar we zeggen altijd nee. Als je in

opdracht van een baas werkt, kun je het nooit beter doen dan de baas. Die beperking willen we niet. Wij volgen het Ootmarsumse model: nuchter, recht op het doel af, informeel, korte lijntjes, niet moeilijk doen als het makkelijk kan en geen geld uitgeven dat je niet hebt. Zelf met ideeën komen.'

Drie stappen verder

'Cybersecurity is een groeimarkt. Van de recessie hebben wij geen last. In 2010 bouwden we een tool samen met het CIO-platform Nederland voor ICT-directeuren van ondernemingen als Shell en Schiphol. Dat hebben we blijkbaar goed gedaan want er is veel ander werk uit voortgevloeid. Ze vroegen ons iets te maken. 'Ja, dat is mogelijk,' zeiden wij. 'Maar waarom niet drie stappen verder en dan zus en zo? Dat was voor hen een eye opener: soms denken mensen bij wijze van spreken vanuit een auto terwijl er ook vliegtuigen zijn. Daar zit het innovatieve. In hotel Wientjes in Zwolle was die briefing van het CIO-Platform Nederland. Daarna hebben we een paar weken honderd uur gedraaid en een prototype gebouwd. Daarbij moet je voor jezelf denken, niet naar een ander kijken. Dingen uitvinden heeft met een soort doe-het-zelf-mentaliteit te maken. En je moet er met passie aan werken.'

Patentbescherming

Remco werkt, zoals gezegd, aan een thesis over het meten van innovatie in open source software. Hij heeft daarover uitgesproken wensen. 'Het zou heel mooi zijn wanneer er meer vrijheid voor ontwikkelaars was bij patenten waar dat kan. Door sommige patenten in de IT wordt innovatie niet bevorderd maar eerder geremd. Misschien geldt dat wel in meer sectoren van de industrie trouwens... Zie je de 'progress bar' voor je, dat groene balkje op je scherm als er iets gedownload wordt? Daar rust patent op, dat mag je als ontwikkelaar niet gebruiken. Dat lijkt mij contraproductief: op het eerste

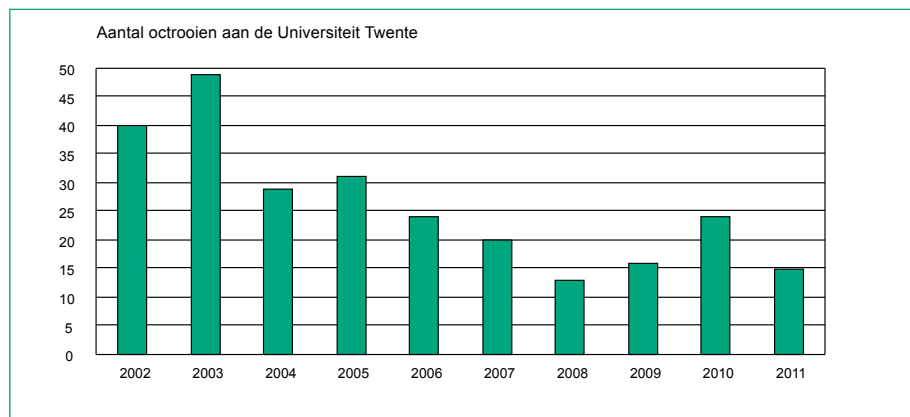
gezicht is het wel maar uiteindelijk niet in het belang van de patenthouder. Innovatie gebeurt bij kleine ondernemers – grote ondernemers zien dat, kopen de kleine bedrijven op en nemen talenten in dienst. Cisco, Google, Apple, Microsoft, Facebook. Je kunt innovatie stimuleren door kleine startende ondernemers te helpen. Als je goed wilt innoveren, wil je de wereld veranderen. Daarvoor moet je breed maatschappelijk bezig zijn. Dan zou je er goed aan doen open te staan voor vernieuwende ideeën met betrekking tot je patent. Patentbescherming is begrijpelijk maar innovatie zou erg gebaat zijn bij een coöperatieve houding van patenthouders. Daar kunnen zij wel degelijk commercieel voordeel uit halen, denk ik.

Rol van de regio

'Of deze regio start ups als de onze faciliteert? Als je helemaal onafhankelijk bent zoals wij, is het moeilijker. De universiteit begeleidt vooral spin offs die vanuit een onderzoeksgroep zijn gestart. Daarin participeren ze dan ook met veel zeggenschap. Wij zaten eerst op het Kennispark, bij KPMG. Daar hebben we veel plezier van gehad. Kantoorruimte en juridische hulp bijvoorbeeld. We hebben er bewust voor gekozen om nu hier bij Thales te gaan ondernemen: meer avontuur en meer techniek. Ze bouwen hier nu ook een soort kennispark. Wij zijn en blijven wel een Twents bedrijf. Onze klanten zitten in de hele wereld maar in Nederland toch vooral in het westen. Yori wil daarom ook in Amsterdam of in de V.S. gaan wonen. Ja, daar zit wel een spanning...'

II Innovatie

Octrooien universiteit

Bron: Universiteit Twente.

Waarom is dit belangrijk?

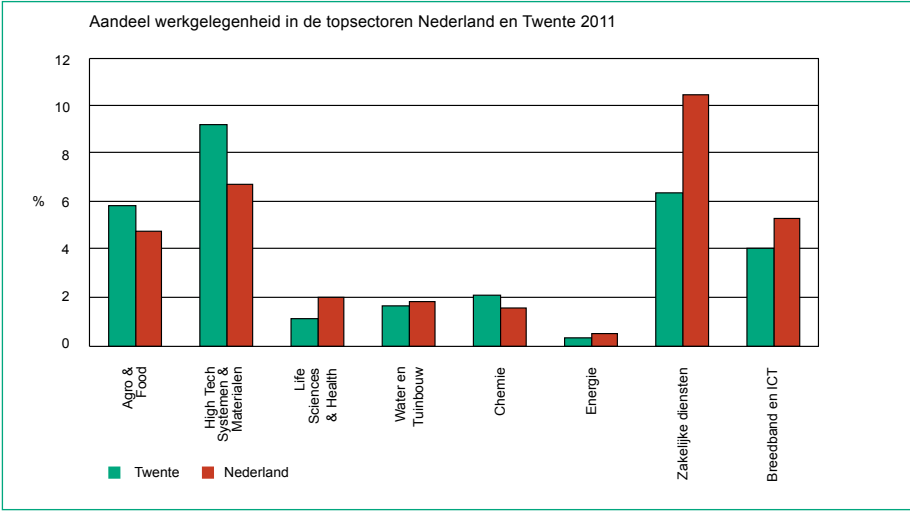
Een octrooi (ook wel patent geheten) is een tijdelijk monopolie, door de overheid verstrekt aan een product of idee van een uitvinder. Historisch gezien was het doel van het octrooisysteem om mensen aan te moedigen nieuwe uitvindingen te doen, en vooral om hen aan te moedigen de details van deze uitvindingen te delen. Voor aanvragers zijn octrooien een aantrekkelijke manier om een exclusieve markt te verkrijgen of licentie-inkomsten te verdienen. Octrooien worden beschouwd als een belangrijke graadmeter van de innovatiekracht van een regio. Helaas zijn er recentelijk geen nieuwe regionale gegevens over octrooien op Twents niveau gepubliceerd. Kennisinstellingen maken gebruik van octrooien om de kennis die uit onderzoek wordt verkregen, te beschermen en eventueel te exploiteren. In onze regio gebeurt dat met name door de Universiteit Twente.

Hoe staat Twente ervoor?

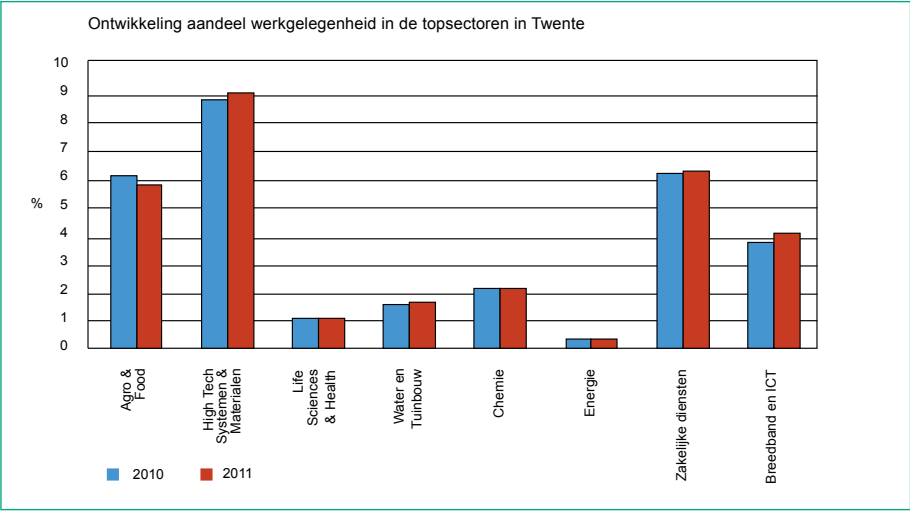
Het aantal octrooien van de Universiteit Twente was in de periode 2002-2005 aanzienlijk hoger dan nu. Na een stijging in 2010 is het aantal in 2011 gedaald tot 15. De laatste jaren wordt er bij de afweging van de investering voor een octrooiaanvraag strenger gekeken naar de mogelijkheid voor valorisatie. Met andere woorden: het octrooi moet een licentie voor de industrie of een deelneming in een spin off bedrijf van de universiteit mogelijk maken.

II Innovatie

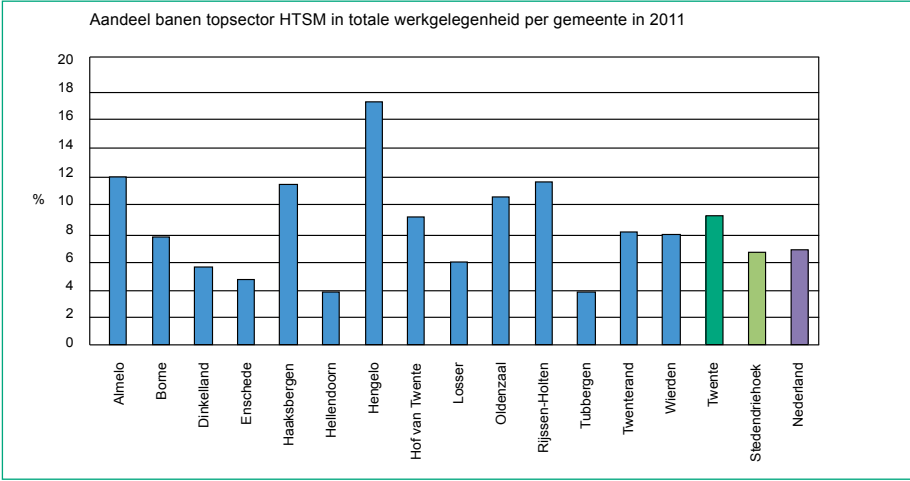
Topsectoren

Bron: LISA (bewerking I&O Research).
Omschrijving topsectoren wijkt af ivm eigen definitie Lisa.

Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Waarom is dit belangrijk?

Een cluster is een aantal in elkaars nabijheid gevestigde, met elkaar verbonden bedrijven en daarmee samenhangende instellingen die op een bepaald werkterrein actief zijn en die onderling veel gemeenschappelijks hebben of elkaar aanvullen. Deze clusters kunnen in lokaal, regionaal en zelfs grensoverschrijdend verband een langdurig en groot economisch succes ontwikkelen. Voorbeelden zijn de haven van Rotterdam en de Nederlandse bloementeel. Het belangrijkste voordeel van concentratie van gespecialiseerde bedrijven is dat ze gebruik kunnen maken van elkaars kennis en knowhow. Tevens ontstaan hierdoor gespecialiseerde toeleveranciers en gespecialiseerde arbeidsmarkten, waarvan bedrijven gebruik kunnen maken. Op deze manier kunnen bedrijven efficiënter en goedkoper produceren. Daarnaast zijn clusters van groot belang voor innovatie vanwege de hoge concentratie van gespecialiseerde bedrijven in een bepaalde regio.

Het landelijke clusterbeleid is opgebouwd rond de Nederlandse topsectoren. De rijksmiddelen voor het verbeteren van het ondernemersklimaat en het bevorderen van innovatie worden op deze sectoren geconcentreerd. Alle topsectoren hebben een sterke internationale positie. Bedrijven en de wetenschap hebben veel kennis opgebouwd en werken al samen aan innovaties. Een ander kenmerk van deze sectoren is dat de producten of technologieën bijdragen aan een oplossing van maatschappelijke vraagstukken. De volgende negen sectoren zijn aangewezen in de bedrijfslevenbrief 'Naar de Top' van Minister Verhagen: Agro & Food, High Tech Systemen en Materialen (HTSM), Energie, Logistiek, Creatieve Industrie, Life Sciences & Health, Chemie, Water en Tuinbouw en Uitgangsmaterialen. Daarnaast wordt aandacht besteed aan het aantrekken en behouden van hoofdkantoren. De cijfers van Logistiek zijn niet in de grafiek opgenomen. Er bestaat overlapping tussen de topsectoren. Voor de huidige Twente Index was de definitie van het CBS nog niet beschikbaar. In samenwerking met Lisa is een indeling gemaakt, die de omschrijving van de topsectoren zo goed mogelijk benaderd op basis van een indeling van bedrijfscodes.

In Nederland is de machine- en apparatenbouw een van de belangrijkste sectoren, met een productiewaarde van 22 miljard euro en een uitstekende groei in de afgelopen tien jaar (60,5%). Een groei die de komende jaren zal doorzetten en uitgelezen economische kansen biedt voor Nederland. De hoogste concentratie maakindustrie in Nederland bevindt zich in Eindhoven en Twente/Achterhoek. De activiteiten in de regio's zijn complementair, in de supply chain is een wederzijdse afhankelijkheid ontstaan die bijdraagt aan de snelle ontwikkeling van de markt. Belangrijke nieuwe ontwikkelingen liggen op het vlak van het automatiseren en miniaturiseren van producten en productietechnologieën.

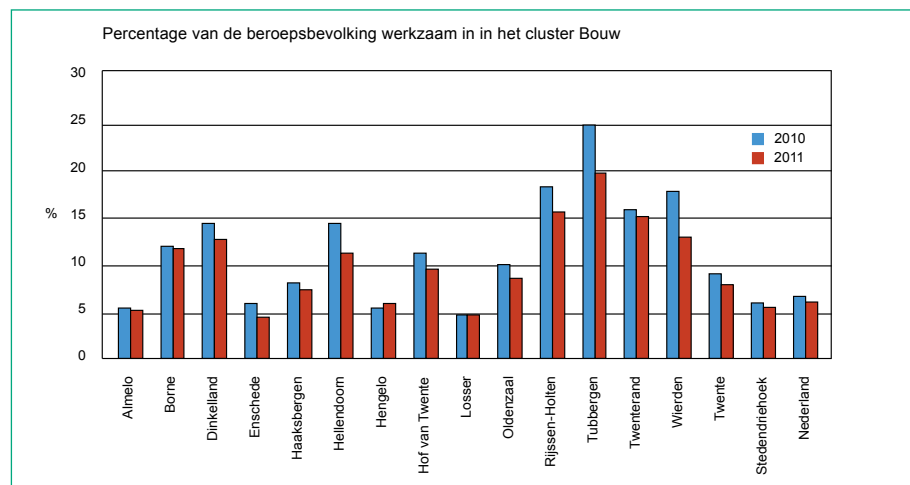
In Twente is de hoogwaardige maakindustrie speerpunt van het innovatiebeleid, met een focus op de topsector High Tech Systemen en Materialen. Vertegenwoordigers van bedrijfsleven, overheid en kennisinstellingen hebben bij het rijk een Businessplan High Tech Twente ingediend. Met rijk en provincie worden middelen ingezet om de sterke Twentse industriële basis te versterken en zelfs uit te breiden. In deze Twente Index werken we niet meer met de indeling van de vroegere clusters van Innovatieplatform Twente, maar met de huidige indeling in topsectoren. Dat maakt in de toekomst een betere vergelijking mogelijk tussen de prestaties Twente en die van andere regio's.

Hoe staat Twente ervoor?

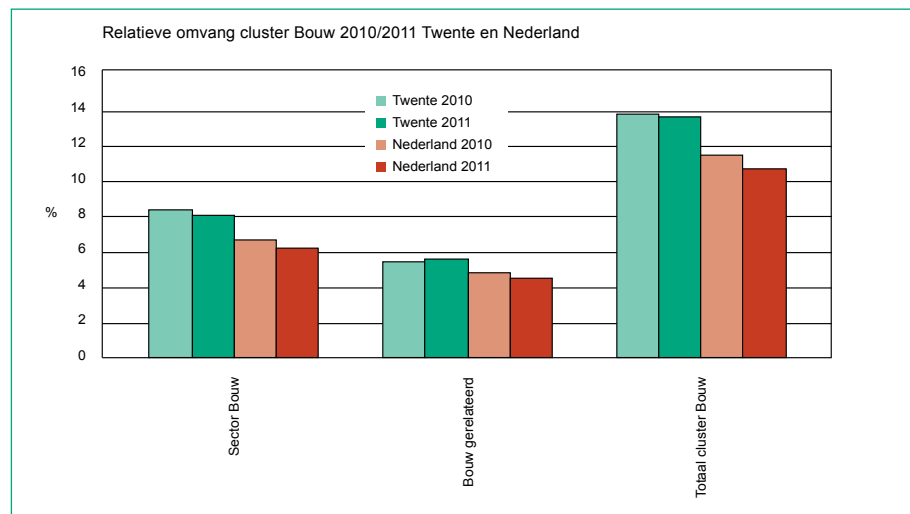
In Twente heeft in 2011 in de meeste topsectoren een lichte groei plaatsgevonden van de werkgelegenheid, met uitzondering van de voedingssector (Agro & Food). Ook de topsector High Tech Systemen & Materialen (HTSM) laat weer een stijging zien na de lichte daling het jaar daarvoor. Het Twentse aandeel van werkgelegenheid in deze sector is aanzienlijk hoger dan het landelijk gemiddelde. We zien daarbij grote verschillen tussen de Twentse gemeenten. Veel banen in de HTSM zijn niet alleen te vinden in de steden Hengelo en Almelo, maar ook in plattelandsgemeenten als Haaksbergen en Rijssen-Holten. Opvallend is dat Twente een relatief zeer laag aandeel heeft in de werkgelegenheid op het vlak van zakelijke dienstverlening. Enschede heeft als dienstenstad een relatief laag aandeel.

II Innovatie

Cluster Bouw

Bron: LISA.

Bron: LISA.

Waarom is dit belangrijk?

Het cluster Bouw is een belangrijke werkgever voor Twente. Ongeveer één op de zeven arbeidsplaatsen in Twente is afkomstig uit dit cluster. Het aandeel werkgelegenheid ligt hier aanzienlijk hoger dan in de rest van Nederland. Het belang is groter dan alleen de werkgelegenheid. Juist innovaties in de bouw kunnen belangrijke oplossingen bieden voor maatschappelijke problemen. Duurzaam bouwen levert een belangrijke bijdrage aan de daling van de CO2-uitstoot en daarmee aan de doelstellingen van klimaatneutrale gemeenten. Voorts kan de bouw oplossingen bieden voor problemen die voortkomen uit de vergrijzing van de bevolking. Zo kunnen woningen dusdanig worden gebouwd dat ouderen langer zelfstandig kunnen functioneren. In Twente draagt het programma 'Pioneering' bij aan innovaties in de bouw. Naast de officiële cijfers van de sector Bouw (volgens de definities van het CBS) geeft de Twente Index ook informatie over bouwgerelateerde bedrijvigheid. Daartoe worden bijvoorbeeld ook architectenbureaus en groothandelsbedrijven gerekend. Samen levert het een goed inzicht in de ontwikkeling van het cluster op.

Hoe staat Twente ervoor?

Het Twentse cluster Bouw groeide tussen 2006 en 2009 zo'n 20% sneller dan het landelijk gemiddelde. Vooral de aan de bouw gerelateerde toelevering en dienstverlening groeiden hier sterk: circa 70% meer dan in de rest van Nederland. Aan deze groei is een einde gekomen door de financiële crisis. De door het Economisch Instituut van de Bouw voorspelde krimp van de werkgelegenheid in de bouw heeft zich in 2011 voorgedaan op zowel Nederlands als Twents niveau. In de bouwgerelateerde ondernemingen in Twente was echter nog sprake van een stijging. De nog niet herstelde woningmarkt en de onzekerheid op de internationale financiële markten kunnen tot nieuwe problemen leiden in de sector. Er ligt nog een grote opgave in het verduurzamen van de bestaande woningbouw.

De gegevens van deze grafieken zijn gebaseerd op de peildatum april 2011 van het LISA. Daardoor zijn de meest recente ontwikkelingen in 2012 nog niet opgenomen.

II Innovatie

Snel groeiende en innovatieve bedrijven

MKB Innovatie TOP 100			
Positie	Naam	Plaats	Innovatie
27	Indes	Enschede	Innovatief ziekenhuisbed voor kinderen
51	Indes	Enschede	Actieve opstahulp voor plafondliften
79	BlueMark Innovations	Enschede	Trackingtechnologie
81	Holland Hydraulics	Hengelo	Veilig openen en sluiten van luifels
96	Reden	Hengelo	Overkoepelende kennisdrager

Bron: Syntens 2012.

Twentse bedrijven in de FD Gazellen Award 2011 (juni 2012)				
Rang	Bedrijf	Plaats	Sector	Omzetgroei 2011
14	Ecare Services	Hengelo	ontwikkeling maatwerksoftware	427%
76	VerzuimReductie	Hengelo	begeleiding personeelsverzuim	113%

Bron: Het Financieele Dagblad.

Deloitte Fast 50 van 2011				
Rang	Bedrijf	Plaats	Sector	Groeipercentage
10	Service2Media	Enschede	Telecommunication	1.425%
24	Symbol BV	Enschede	Process Improvement	660%
37	VerzuimReductie	Hengelo	Internet	470%

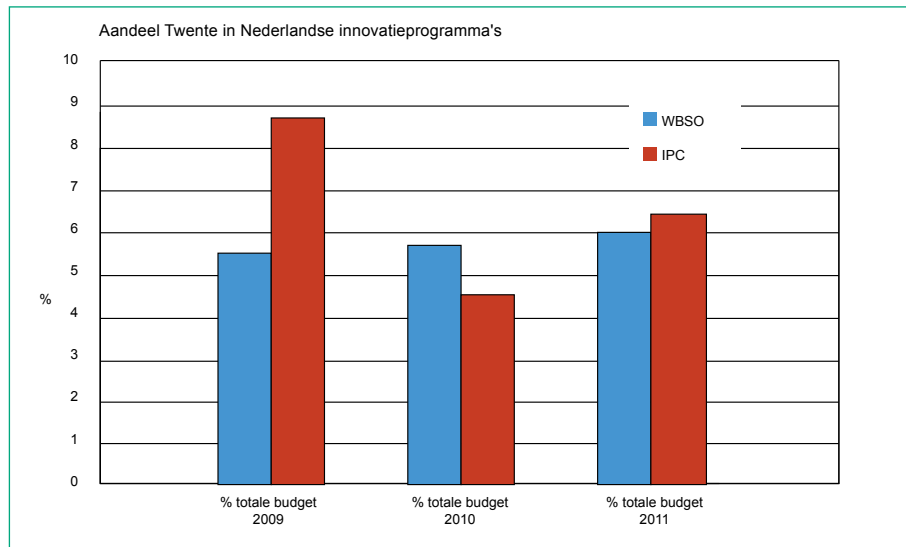
Bron: Deloitte.

Waarom is dit belangrijk?

Bedrijven waarvan de omzet voor meer dan vier achtereenvolgende jaren met meer dan 20% per jaar groeit, worden gazellebedrijven genoemd. Het percentage gazellebedrijven is een belangrijke graadmeter voor de dynamiek en het aanpassingsvermogen van de regionale economie. Deze bedrijven zijn verantwoordelijk voor een zeer groot deel van de werkgelegenheidsgroei, met name de snelgroeiende middelgrote en kleine bedrijven. Een Nederlandse indicator is de Deloitte Fast 50 van snelst groeiende technologiebedrijven. Daarnaast publiceert Het Financieele Dagblad jaarlijks een overzicht van de Nederlandse gazellebedrijven in alle sectoren. Deze lijst is niet goed te vergelijken met vorig jaar, omdat er deze keer geen onderscheid is gemaakt in bedrijfsgrootte. De redactie van de Twente Index kan de verschillen in groeipercentage voor hetzelfde bedrijf niet verklaren.

Hoe staat Twente ervoor?

Drie Twentse bedrijven staan in de Deloitte Fast 50, waarvan één in de top 10. Een jaar eerder waren het vijf bedrijven, met twee in de top 5. In het Twentse overzicht van de FD Gazellen Awards valt op dat het merendeel van de bedrijven deel uitmaakt van de dienstensector. Er staan dit jaar slechts twee Twentse bedrijven in de FD Gazellen Award. Het aantal van vijf bedrijven in de MKB Innovatie Top 100 is een goede score.

Bron: Agentschap NL.

Totale subsidie innovatieprogramma's Twentse bedrijven & instellingen			
Wet Bevordering Speur- & Ontwikkelingswerk (WBSO)	2009	2010	2011
R&D-loonkosten (in miljoenen euro's)	167	194	213
Aantal aanvragen	1700	1160	2247
Innovatieprogramma's			
Totale subsidie (in miljoenen euro's)	8	6,6	0
Aantal deelnemers	18	31	0
Aantal projecten	19	32	0
Innovatieprestatiecontracten (IPC)			
Totale subsidie (in miljoenen euro's)	3	1,9	0,7
Innovatievouchers			
Totale subsidie (in miljoenen euro's)	1	1,5	afgeschaft

Bron: NL Innovatie, Agentschap NL.

Waarom is dit belangrijk?

Research & Development (R&D) en onderwijs zorgen voor investering in kennis. R&D omvat creatief werk dat op systematische basis wordt verricht ter vergroting van de hoeveelheid kennis (van mens, cultuur en samenleving). Deze kennis wordt gebruikt voor het ontwerpen van nieuwe toepassingen. Een gangbare vertaling van R&D is Speur- en Ontwikkelingswerk (S&O). Bedrijven innoveren om hun prestaties te verbeteren en om meer omzet en/of winst te maken. Zowel bij het ontwikkelen van ideeën als bij de uiteindelijke implementatie speelt R&D een grote rol. Belangrijk is dat R&D met behulp van bestaande kennis als het ware nieuwe kennis 'produceert'. Als het kennisniveau omhoog gaat, stijgt meestal ook de arbeidsproductiviteit. Vaak kunnen meerdere bedrijven gebruik maken van de resultaten van R&D en innovatie. Grotere uitgaven aan R&D leiden niet automatisch tot meer innovaties en kennis. Ze zijn een zogenoemde inputindicator voor innovatie. Ze geven inspanning weer, maar nog niet het resultaat. Wel bestaat er een positief verband tussen investeren in R&D en innovatie. De R&D-uitgaven in Twente worden berekend op basis van cijfers van de WBSO. Dit is een fiscale stimuleringsregeling waarmee de Nederlandse overheid Speur- en Ontwikkelingswerk aantrekkelijk maakt door middel van een fiscale vermindering op de loonbelasting. De WBSO dekt het overgrote deel van de R&D-activiteiten die in Nederland worden verricht. De deelname van Twentse organisaties aan nationale innovatieprogramma's wordt beschreven op basis van drie onderdelen van het instrumentarium: de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO), het de innovatieprogramma's en de Innovatieprestatiecontracten.

Hoe staat Twente ervoor?

Twente heeft 213 miljoen euro aan loonkosten voor R&D-activiteiten toegekend gekregen. Dat is aanzienlijk meer dan het jaar daarvoor. Ook het Twentse aandeel in het totale budget is licht gestegen tot 6%. Het aantal aanvragen voor R&D-projecten is in 2011 ten opzichte van 2010 sterk gegroeid. In totaal waren er 2247 aanvragen. Kansrijke gebieden in Nederland, waar topprestaties verwacht mogen worden, geeft het ministerie van Economische Zaken een extra impuls in de vorm van het zogenoemde programmatisch innovatiebeleid. Twente heeft in 2011 geen subsidies ontvangen uit de innovatieprogramma's. De maatregelen uit het MKB-pakket zijn in 2011 verlaagd (Innovatieprestatiecontracten) of afgeschaft (Innovatievouchers). Twente ontving in 2010 675.000 euro uit de IPC-regeling, 6,4% van het totaal. Het aandeel van Twente in de Nederlandse economie is ongeveer 3%. Met name op het vlak van de WBSO heeft Twente een aanzienlijk hoger aandeel dan 3%. Twentse bedrijven en instellingen maken relatief veel gebruik van deze regeling. Dat vertaalt zich in hoge R&D loonkosten per werknemer.

III Talent in Twente

Waarom is dit belangrijk?

Al decennialang wordt gestreefd naar een toename van de mobiliteit op de Europese arbeidsmarkt. Op lokaal en regionaal niveau zijn er echter winnaars en verliezers bij het aantrekken en behoud van talent. Twee ontwikkelingen baren regionale bestuurders steeds meer zorgen bij het aantrekken en behouden van hogeropgeleiden.

Ten eerste leidt demografische verandering in veel Nederlandse regio's tot een daling van het aandeel jonge mensen in de bevolkingsopbouw. Het wegtrekken van jonge hogeropgeleiden kan dit proces versterken. Het risico bestaat dat vooral de meest getalenteerde mensen de regio verlaten. Afhankelijk van de conjunctuur is de verwachting dat vroeg of laat de vraag naar arbeid het aanbod zal overtreffen. Maar al ruim voor die tijd zal de spanning op de arbeidsmarkt flink toenemen, met name op de markt voor hogeropgeleiden.

In de tweede plaats zijn Nederlandse regio's, door de mondialisering en nieuwe opkomende wereldmarkten, gedwongen zich te ontwikkelen tot innovatieve kennisregio's teneinde te kunnen blijven concurreren. Daarvoor is onder meer een relatieve toename nodig van het aantal mensen dat goed kan functioneren in een dynamische, kennisintensieve organisatie. De ontwikkeling van de innovatieve maakindustrie, met name op het vlak van High Tech Systemen en Materialen, maakt deze uitdaging voor de regio Twente extra groot.

Twente wil zijn economie de komende jaren versterken door de hightechsector in de regio verder te stimuleren. Het landelijke Topsectorenbeleid en de regionale verankering daarvan (in Innovatiesprong Twente) bevatten de strategie om die ambitie te verwezenlijken: de innovatiekracht van de regio versterken door bedrijven en organisaties te stimuleren tot samenwerken en investeren in nieuwe processen en producten en ook door hen te faciliteren met een goede kennisinfrastructuur. Want innovatie is noodzakelijk om bedrijven te laten doorgroeien. Om deze innovatie- en groeiambities te realiseren zijn voldoende mensen met de benodigde kwaliteiten nodig. Een tekort aan gekwalificeerde technici belemmert de groei, met als risico dat bedrijven zich op termijn gedwongen voelen om hun productie te verplaatsen of in het buitenland uit te besteden.

Er bestaan drie manieren om ervoor te zorgen dat Twente de komende jaren voldoende mensen heeft om de ambities in de hightechsector waar te maken: opleiden, werven en vasthouden. Het sleutelwoord bij alle drie is: samenwerken. Samenwerken tussen de zogenoemde drie O's: ondernemingen, onderwijs-/onderzoeksinstituten en overheden. Maar ook samenwerking tussen de Twentse bedrijven onderling, tussen onderwijsinstellingen

onderling, tussen overheden onderling, tussen Twente en andere regio's. Zowel op instellingsniveau als op individueel niveau.

Er is de afgelopen jaren in Twente al de nodige ervaring opgedaan met verschillende vormen van samenwerking. Goede initiatieven zijn gestart om bijvoorbeeld de kwaliteit van en de instroom in het techniekonderwijs te bevorderen. Volgens de leden van de Innovation Strategy Board Twente zijn die initiatieven echter niet toereikend. Aanvullende maatregelen moeten ervoor zorgen dat de Twentse arbeidsmarkt in de toekomst over voldoende gekwalificeerde arbeidskrachten, vooral technici, kan beschikken. Deze maatregelen zijn gebundeld in de Human Capital Agenda Twente, de HCAT.

Hoe monitoren we talent?

Beleidsmakers en wetenschappers bediscussiëren momenteel hoe ze de prestaties van regio's op het vlak van talent het beste kunnen meten en vergelijken. Waarom is dat van belang? De economische ontwikkeling van een regio/gebied is gebaat bij een voldoende productiefactoren van goede kwaliteit. Traditioneel wordt vooral gekeken naar de productiefactoren kapitaal en arbeid. De groei van de fysieke voorraad kapitaalgoederen en de hoeveelheid van gekwalificeerde arbeid zijn sterk bepalend voor de economische ontwikkeling van een regio. Daarnaast speelt technologische ontwikkeling een belangrijke rol. De technologische ontwikkeling is volgens de economen een externe factor, zij het belangrijk en bepalend voor de economische ontwikkeling.

Met de introductie van endogene of nieuwe groeitheorie is hierin verandering gekomen. Deze theorie legt de nadruk op de totstandkoming van technologische ontwikkelingen vanuit het systeem zelf. Bedrijven die winst willen maken, hebben een prikkel om te innoveren. Daardoor kunnen ze immers een nieuw product op de markt brengen dat meer winst oplevert. Innovatie (product of proces) is vaak het resultaat van R&D, waarin bedrijven moeten investeren. Behalve voor meer winst kan R&D ook zorgen voor een stijging van het algemene kennisniveau en het kennisniveau van de productiefactor arbeid. Niet alleen de factoren arbeid en kapitaal doen er dus toe, maar ook het kennisniveau van de factor arbeid. Hiermee komen we al dicht bij de term human capital. In de rest van dit deel spreken we over 'menselijk kapitaal'.

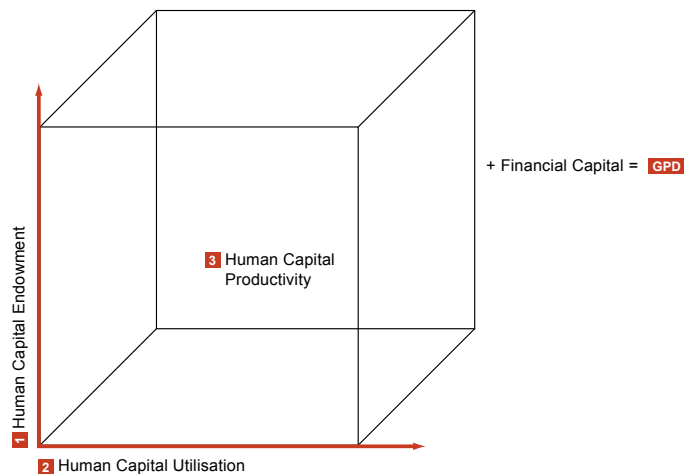
Volgens de OECD (de organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling) staat human capital voor het productieve vermogen vastgelegd in arbeid, vaardigheden en kennis. Europa 2020 zet in op menselijk kapitaal als een van de belangrijkste componenten van de Europese economische ontwikkeling. Studies van de 'EU/Lisbon Council, think tank' gaan meer in detail in op menselijk kapitaal en de rol ervan bij regionale economische ontwikkeling. De volgende typen menselijk kapitaal worden onderscheiden:

- *Human Capital Endowment*: de beschikbare hoeveelheid menselijk kapitaal in een regio;
- *Human Capital Utilisation*: de hoeveelheid menselijk kapitaal die wordt ingezet in een regio;
- *Human Capital Productivity*: de effectiviteit waarmee menselijk kapitaal wordt ingezet; *Demography and Employment*.

De eerste drie typen vormen samen de menselijk kapitaal-matrix, waarin we de volgende relatie kunnen onderkennen:

human capital endowment x human capital utilization x human capital productivity + financial capital = gross domestic product.

Dit kan grafisch als volgt worden weergegeven:

Bron: Peer Ederer, Philipp Schuller and Stephan Willms, Human Capital Leading Indicators: How Europe's Regions and Cities Can Drive Growth and Foster Social Inclusion.

Beschikbare hoeveelheid menselijk kapitaal

Bij het meten en vergelijken van de beschikbare hoeveelheid menselijk kapitaal wordt meestal gekeken naar het opleidingsniveau van de bevolking. De genoemde publicaties hanteren als indicator het aandeel van complexe banen in de totale werkgelegenheid. Complexe banen zijn banen met een hbo- of universitair opleidingsniveau. Voor regio's met hoge bevolkingsdichtheid is de conclusie dat tertiair onderwijs en het aandeel van complexe banen zo goed als uitwisselbaar zijn.

Gebruik van menselijk kapitaal

Naast de aanwezige c.q. beschikbare hoeveelheid menselijk kapitaal speelt natuurlijk ook de inzet een grote rol. Twee belangrijke indicatoren geven informatie over de inzetbaarheid van arbeid: het jeugdwerkloosheidpercentage en de langetermijnwerkloosheid. Werkgelegenheid onder jongeren zorgt namelijk voor een toekomstige groei van menselijk kapitaal. Langetermijnwerkloosheid leidt tot 'afschrijving' van de potentiële inzetbare hoeveelheid en kwaliteit van arbeid.

Productiviteit van menselijk kapitaal

Hierbij gaat het om hoe effectief/efficiënt menselijk kapitaal kan worden ingezet. Als hbo'ers en academici werk doen achter de kassa van de supermarkt, geldt dat als niet efficiënt. Afstemming van kwalitatieve vraag en aanbod van arbeid is dus nodig. Hoog gekwalificeerde arbeidsplaatsen vergen vaak veel investeringen in onderwijs en training, die moeten renderen. Vaak wordt Research en Development (zowel privaat als publiek) in verband gebracht met een hoge kwaliteit van arbeidsplaatsen. Op grond hiervan gelden investeringen in R&D en het aantal patenten als een goede indicator.

Bovengenoemde studies onderscheiden vier indicatoren die de ontwikkeling van menselijk kapitaal goed kunnen beschrijven. Deze zogeheten human capital leading indicators zijn:

- de hoeveelheid complexe banen in een regio;
- de hoeveelheid voor jongeren beschikbare banen, c.q. de tijd waarin jongeren werk kunnen vinden;
- de mogelijkheid om werklozen weer in het arbeidsproces te betrekken (het voorkomen van langetermijnwerkloosheid);
- de intensiteit van investeringen in R&D en het aantal patenttoepassingen, als een benadering voor innovatiekracht van de regio.

Omdat de variatie tussen Europese regio's veel groter is dan de variaties tussen landen, is het belangrijk de ontwikkeling van menselijk kapitaal te volgen op regioniveau. Bovenstaande indicatoren zijn voor de meeste Europese regio's beschikbaar. In deze Twente Index zijn de indicatoren voor innovatiekracht apart opgenomen in deel II. De eerste drie categorieën van indicatoren komen aan bod in deel III.

Wat hebben Twentse toptalenten nodig om door te kunnen groeien? Wat hebben ze nodig om in Twente te blijven? Hoe kan de regio talent faciliteren? We vroegen het aan Gerco Schröder, succesvol springruiter uit Tubbergen.

Hij won twee zilveren medailles op de Olympische Spelen in augustus.

‘Nationaal paardensportcentrum in Tubbergen, dat is niet verkeerd’

Tussen Lochem en Zutphen ligt, verscholen tussen de bossen, de Eurocommerce-stal. Gerco Schröder traint hier dagelijks. Hij stapt rond in de buitenbak. Geeft een hand vanaf zijn paard en stapt eraf. Een kleine, ietwat verlegen man. Geen prater, maar een doener.

Medailles voor Twente

‘Twee zilveren medailles, tja, dat is wel mooi. Die zijn ook een beetje voor Twente’, zegt Schröder. ‘Ik doe mijn werk, daarom probeer ik de paardensport te promoten. Weet je wat het mooiste was na de Olympische Spelen? Dat er zoveel mensen van buiten de paardensport met zulke mooie reacties kwamen. Het is belangrijk, nieuwe fans voor de paardensport. Onlangs zei Ineke Bakker, gedeputeerde van de provincie, dat de paardensport voor Tubbergen en Twente als een vlieg wiel kan dienen. Er zijn heel mooie bedrijven bij ons in de omgeving. En vergeet niet: de paardenbranche is veel groter dan mensen denken.’

Vrijheid geven

‘Goede faciliteiten op het hoogste niveau zijn onmisbaar bij topsport. Paarden moeten zich niet verstappen op een te slappe bodem: ze zijn zoveel kostbaarder geworden. Mijn superpaard London heb ik voor het eerst gezien op een concours in Hengelo bij het Expocenter. Ik was daar met mijn broers Ben en Wim. Met hen samen ben ik eigenaar van BWG Stables.

London liep daar als vijfjarige. Hij had superkwaliteiten om te springen op de hindernis zelf, dat zagen we, maar hij moest niet wild zijn en gemakkelijk rijdbaar tussen de hindernissen door. Dat is hij. Toen heeft de familie Visser, eigenaar van Eurocommerce, hem gekocht. Of ik een strenge ruiter ben? Nee. Je moet een goed compromis maken met het paard. Je moet het in zijn waarde laten en in de ring ook vrijheid geven. Net als mensen met talent. In elk geval: als ik medailles wil winnen, heb ik een heel goed paard nodig. Je werkt met een dier, het is geen machine en op een concours gebeuren er dingen die je niet kunt voorzien. Dat is altijd zo, je moet er rekening mee houden.’

Als we vragen wanneer bleek dat hij een supertalent is, wordt hij zwijgzaam, hij wil dat kennelijk niet horen. ‘Ja. Ja nou... Ja. Ik heb geluk gehad met de mensen die ik in mijn leven ben tegengekomen. Investeerders. Mijn broers. Wim heeft een goed oog voor paarden. Je moet wel het goede paard hebben, het moet allemaal kloppen. Wij hebben in principe allemaal jonge paarden gekocht. Bij London heb ik altijd een speciaal gevoel gehad. Of ik wist dat ik zo hoog zou eindigen met hem? Nee. Zo’n grote prijs, zo’n succes als de Olympische Spelen, dat kan niemand van tevoren zeggen.’

‘Verpaarding’ van Twente

‘Nogmaals, in de paardenbranche gaat veel

meer om dan mensen denken. Bedenk maar eens hoeveel mensen in onze omgeving ervan leven. Als je een centrale plek hebt, komen daar handelaren op af. Mijn broers Ben en Wim zijn naar de vergaderingen geweest over Tubbergen als hippisch centrum. Ze zijn positief. Op de boerderij van mijn vader hadden we ook paarden. Het zit in de familie. Ik ben nu 34 en ben nooit wat anders geweest dan springruiter. Ik heb het in hoofdzaak geleerd van mijn broers. Wim heeft ook Olympische Spelen gereden. Het bedrijf heb ik samen met mijn oudere broers. Dat is prima. Je hoeft er niet omheen te draaien. We zijn het wel eens oneens, maar het komt altijd goed. Met andere mensen weet je dat niet.’

Ambassadeur

Met veel bescheidenheid antwoordt hij erop. Uit zichzelf zou hij er nooit over praten: de vraag of zijn eigen gemeente Tubbergen in de gaten heeft hoe belangrijk hij is als ambassadeur, nu hij zo succesvol is. ‘Ja... jawel. Dat snappen ze wel. Bij de Tubbergse Paardendagen werd ik in het zonnetje gezet. Het plan om Tubbergen tot een nationaal hippisch centrum te maken speelt al lang, maar juist nu is het natuurlijk een goede gelegenheid om het te promoten. Onze regio doet het goed, we zijn een echt paardengebied, net als Brabant, veel meer dan het westen. Van oudsher bestaat de paardensport hier natuurlijk al, met al die boeren en

paarden en pony's. Ouders stimuleren het, er zijn goede rijverenigingen. Dat scheelt veel.’

Doorgaan

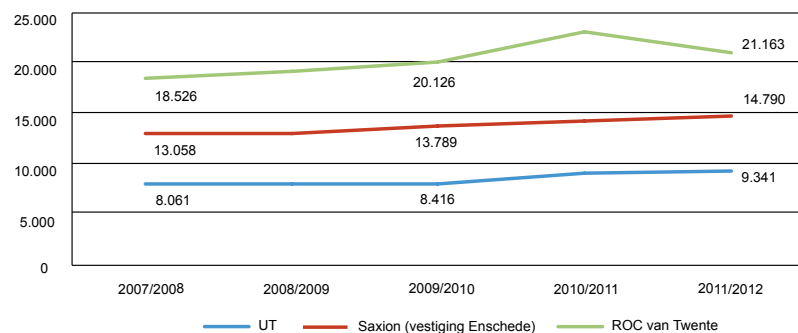
‘Mijn vader stond nooit te schreeuwen langs de kant als ik een wedstrijd reed. Nuchter ja. Ja. Ik ook ja. Het is niet dat ik niet geniet van succes. Maar ik weet dat het in onze sport ook zo weer anders kan zijn. Dan kijk je de video's terug en dan relatieveer je: je hebt gewonnen of je hebt verloren, maar er begint gewoon weer een nieuwe week. Je moet gewoon weer hard trainen. Ik heb 45 concoursen per jaar. Van Rio de Janeiro tot Calgary in Canada. Je moet altijd doorgaan, want het gaat altijd maar door. Als je een heel eind hebt gereisd, is het ook een heel eind terugreizen als je een slecht resultaat boekt. Daar moet je nuchter in zijn. Ik probeer gewoon een rechte lijn te krijgen in mijn prestaties. Om talent uit Twente verder te brengen, is dat hippisch centrum heel belangrijk. Daar komen handelaren op af. Onze sport komt er verder mee. Het is een cirkel. Het begint bij de fokkers. Bij ons in de buurt hebben we heel goede. Dat geeft een sneeuwbal effect.’

Na afloop van het interview lopen we even langs de stal van London, het paard waarmee hij op de Spelen zijn grote succes boekte.

‘Kijk, je ziet het aan zijn ogen’, zegt Gerco. ‘Hij heeft er zin in, hij wil wat gaan doen. Hij heeft temperament. En talent...’

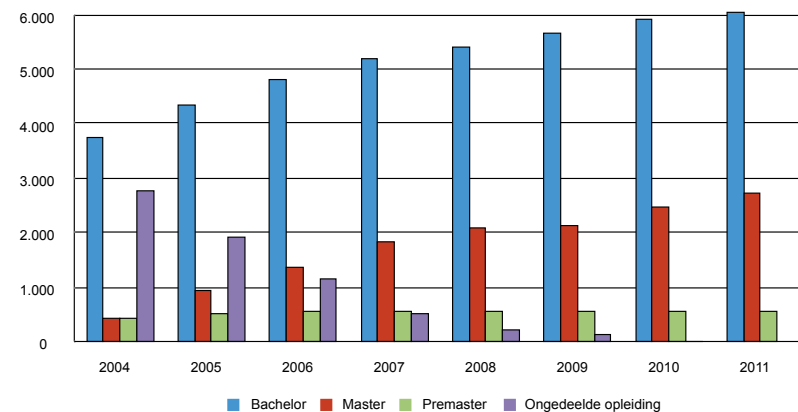
Onderwijs

Aantal studenten UT, Saxion, ROC van Twente 2007-2011

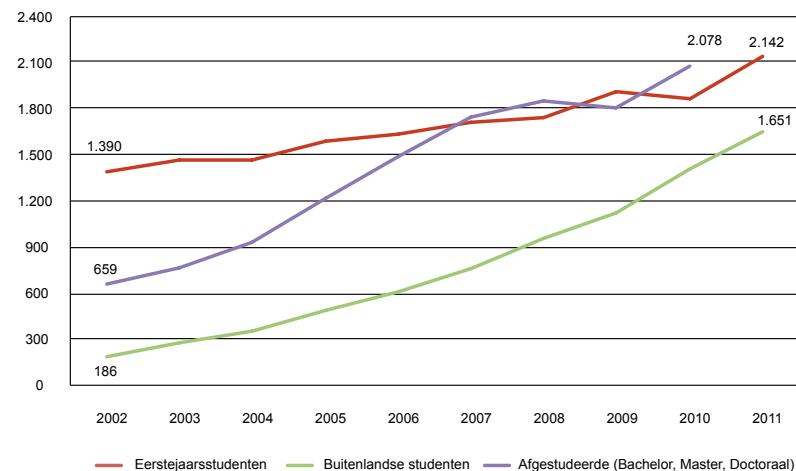
Bron: Saxion/Universiteit Twente/ROC van Twente.

Aantal studenten Universiteit Twente per type opleiding

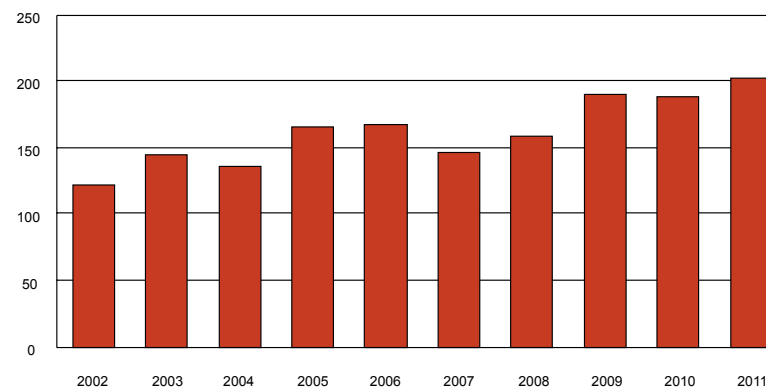
Bron: Saxion/Universiteit Twente/ROC van Twente.

Aantal studenten Universiteit Twente 2002-2011

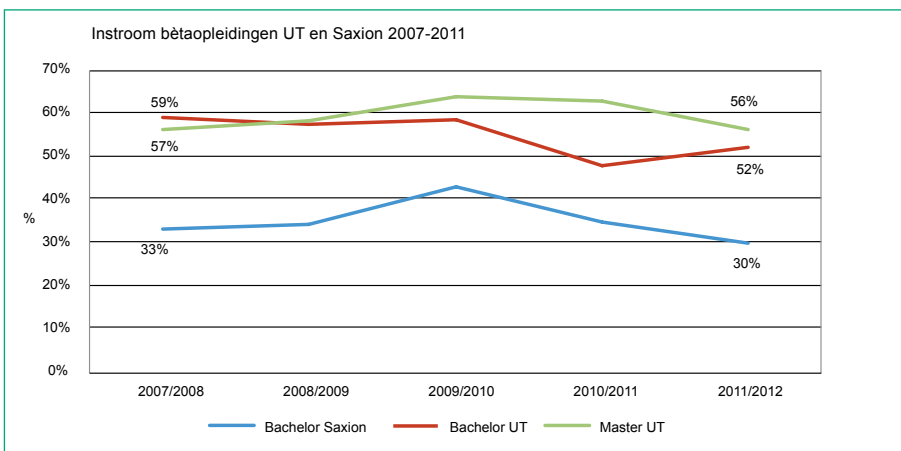

Bron: Universiteit Twente.

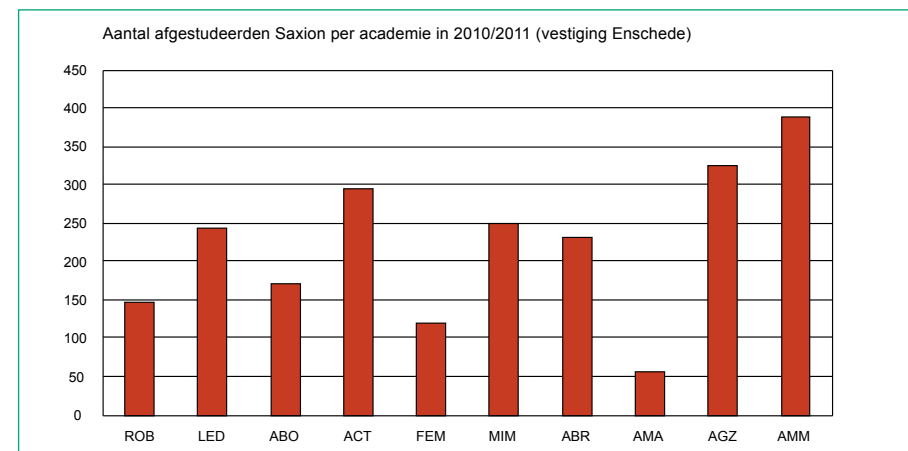
Aantal promoties aan de Universiteit Twente

Bron: Universiteit Twente.

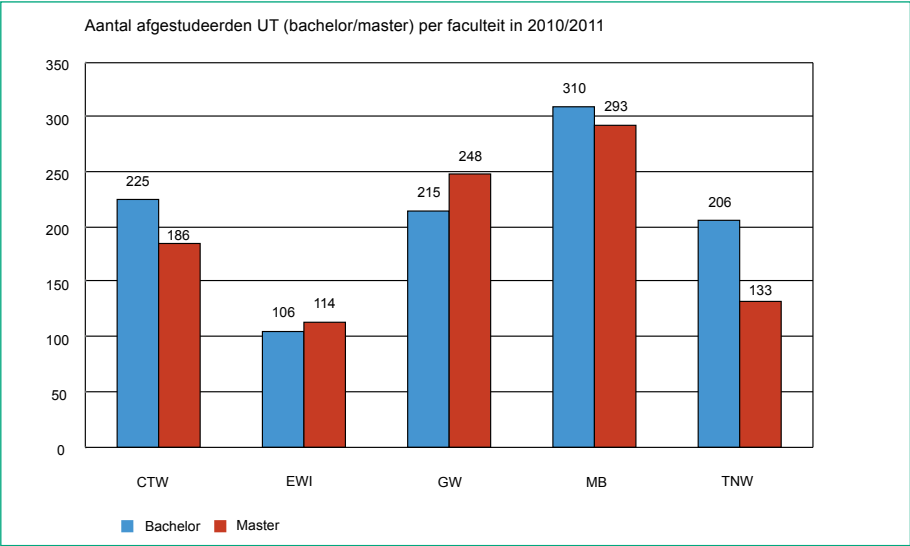

Bron: Saxion/Universiteit Twente.

Bron: Saxion.

Academies Saxion Hogeschool			
ROB	Ruimtelijke Ontwikkeling & Bouw	MIM	Marketing & Internationaal Management
LED	Lifescience, Engineering & Design	ABR	Academie Bestuur & Recht
ABO	Academie Bedrijf & Ondernemen	AMA	Academie Mens & Arbeid
ACT	Academie Creatieve Technologie	AGZ	Academie Gezondheidszorg
FEM	Financiën, Economie & Management	AMM	Academie Mens & Maatschappij

Bron: Universiteit Twente.

Faculteiten Universiteit Twente	
CTW	Construerende Technische Wetenschappen
EWI	Elektrotechniek, Wiskunde & Informatica
GW	Gedragswetenschappen
MB	Management & Bestuur
TNW	Technische Natuurwetenschappen

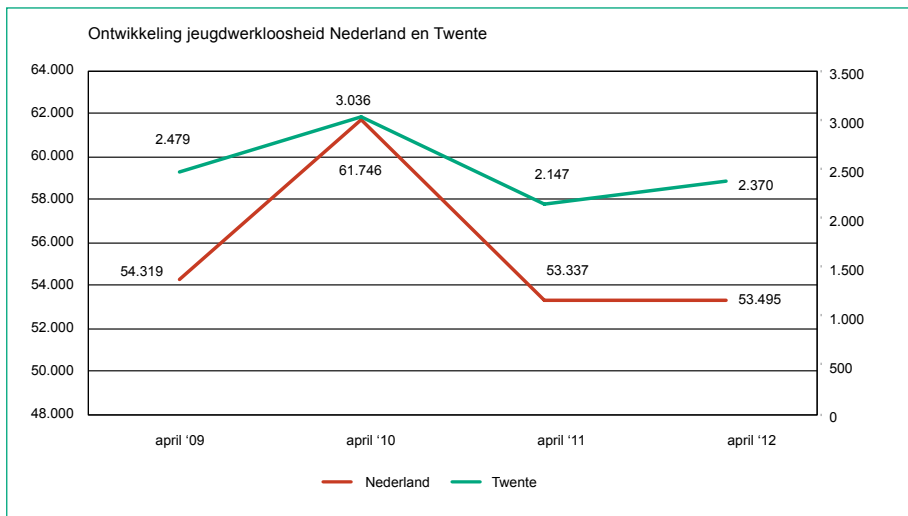
Waarom is dit belangrijk?

Er is een grote samenhang tussen onderwijs en economische groei. Onderwijs is ‘mensenwerk’ met de bedoeling jongeren toe te rusten voor een toekomstige samenleving. Een goede afstemming tussen scholen voor het voortgezet onderwijs, beroepsonderwijs en universiteiten voorkomt teleurstelling bij verkeerde beroepskeuzen en reduceert voortijdig schooluitval. Onderwijsinstellingen spelen een belangrijke rol bij de kennisontwikkeling en dus bij de ontwikkeling van menselijk kapitaal. Universiteiten dragen in sterke mate bij aan kenniscreatie, terwijl hogescholen vooral actief zijn bij het toepassen van bestaande kennis in het MKB. Allebei zijn ze van belang in de kenniseconomie. Vanwege demografische verandering krijgt de toekomstige arbeidsmarkt naar verwachting te maken met zowel een kwantitatief tekort als een mismatch tussen vraag en aanbod. Een deel van het aanbod wordt bepaald door de instroom van recent afgestudeerden aan onderwijsinstellingen binnen de regio. Daarom hebben we per opleiding het aantal afgestudeerden opgenomen van de Universiteit Twente, de Saxion-vestiging in Enschede en het ROC van Twente. Van het ROC zijn alleen de grootste opleidingen op het vlak van economie en technologie vermeld.

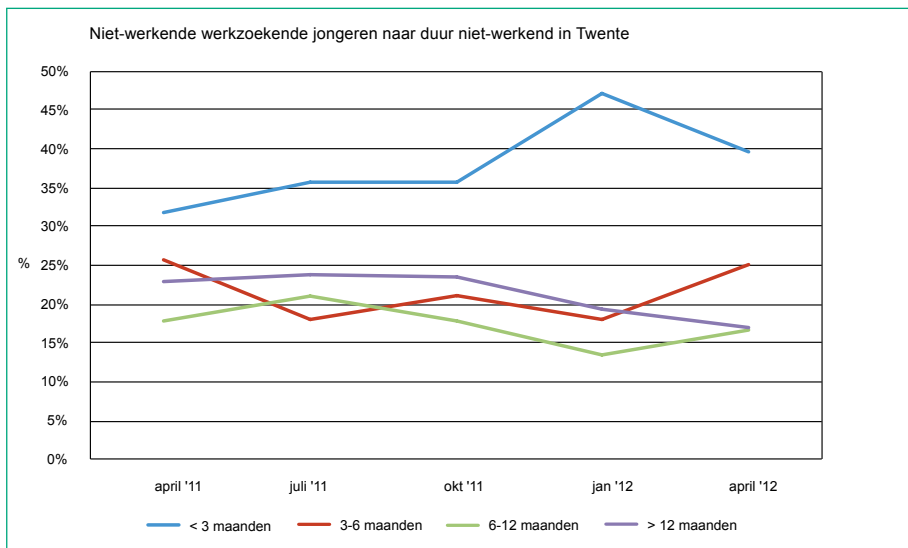
Hoe staat Twente ervoor?

Vanaf 1999 tot nu zien we een voortdurende stijging van het aantal eerstejaars en dus ook van het totale aantal studenten, hoewel het laatste jaar bij het ROC een daling van het aantal studenten te zien is. Vanaf 2002/2003 laat ook het aantal afgestudeerden een toename zien. Het aantal promoties is vooral het laatste jaar sterk gestegen. De meeste studenten van de Universiteit Twente halen hun bachelordiploma bij de faculteiten Management & Bestuur en Construerende Technische Wetenschappen. Bij Saxion worden de meeste diploma's uitgereikt bij de academies Mens & Maatschappij en Gezondheidszorg. Het percentage bètastudenten is gedaald bij Saxion en gestegen bij de bacheloropleidingen van de Universiteit Twente. Er is al jaren een sterke groei van het aantal buitenlandse studenten en promovendi aan de Universiteit Twente en Saxion. Bij de UT verklaart dit in belangrijke mate de totale groei. Een groot deel bestaat uit Duitse studenten uit het Euregio-gebied.

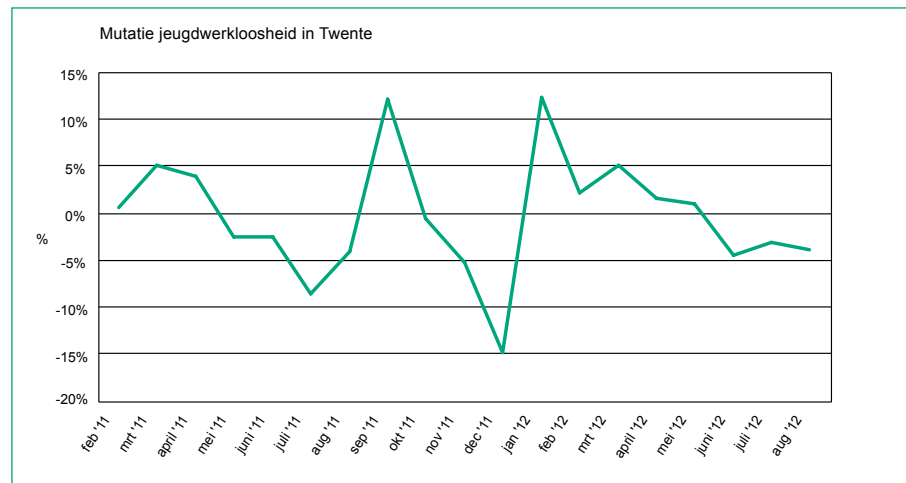
Aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt

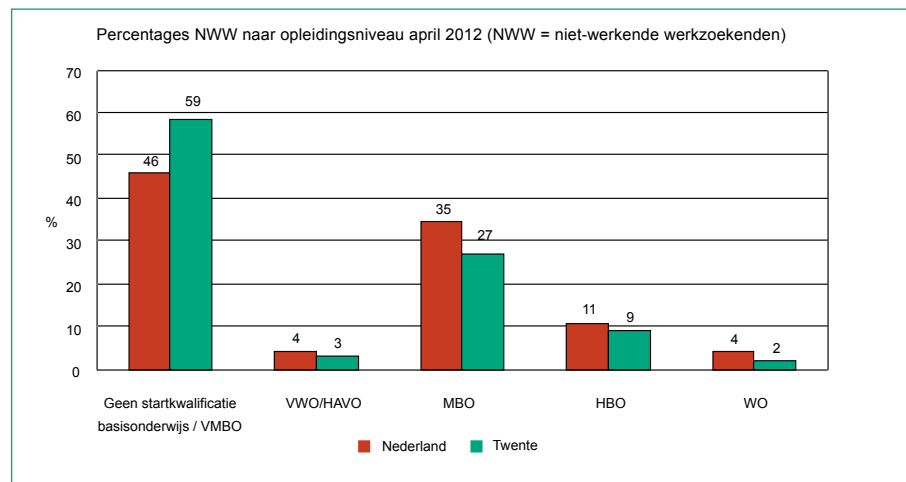
Bron: UWV WERKbedrijf.

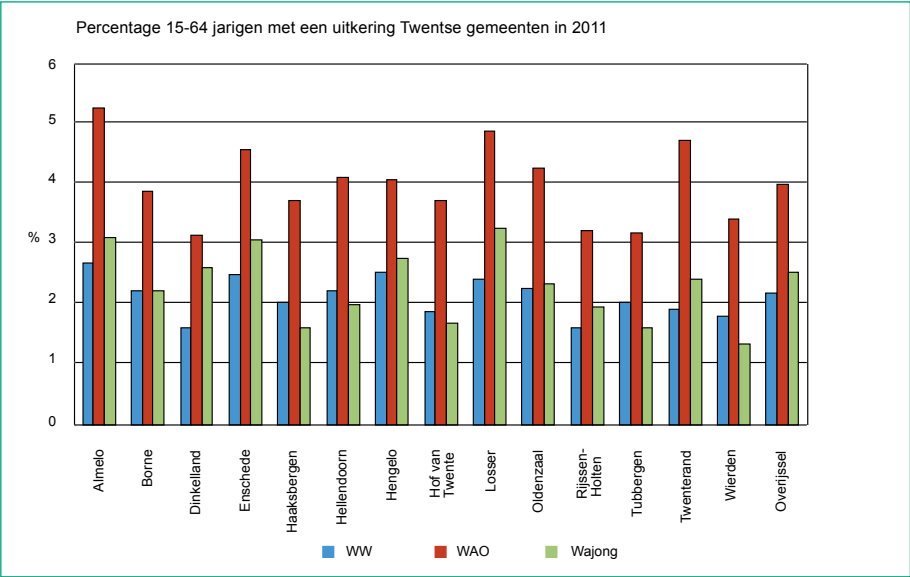
Bron: UWV WERKbedrijf.

Bron: UWV WERKbedrijf.

Bron: UWV WERKbedrijf.

Bron: UWV WERKbedrijf.

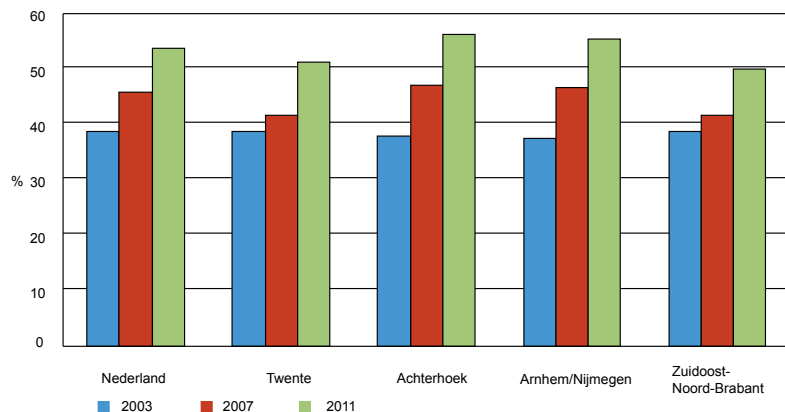
Hoe staat Twente ervoor?

De hoogte van de jeugdwerkloosheid in zowel Twente als Nederland vertoont grote schommelingen. Er zijn pieken in september (schoolverlaters) en het begin van het jaar. In 2011 en de eerste helft van 2012 is er niet een duidelijke trend waarneembaar. De voorspellingen zijn dat de jeugdwerkloosheid flink zal toenemen, maar dat is in de beschikbare cijfers voor de Twente Index 2012 niet waarneembaar. Er is in het tweede kwartaal van 2012 sprake geweest van een lichte stijging. Het aantal niet-werkende jongeren dat langer dan 12 maanden zoekt is echter nog steeds groot. Een tweede zorgpunt is dat het aantal jeugdwerklozen in Twente zonder startkwalificatie 59%) aanzienlijk hoger is dan in Nederland (46%). Het verder terugbrengen van schooluitval lijkt daarmee de grootste uitdaging van het terugdringen van de jeugdwerkloosheid.

III Talent in Twente

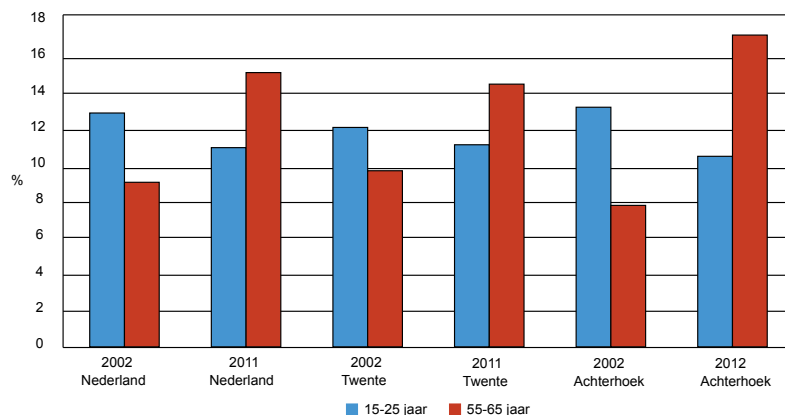
Vergrijzing beroepsbevolking

Arbeidsparticipatie van 55-65-jarigen in Nederland en verschillende regio's

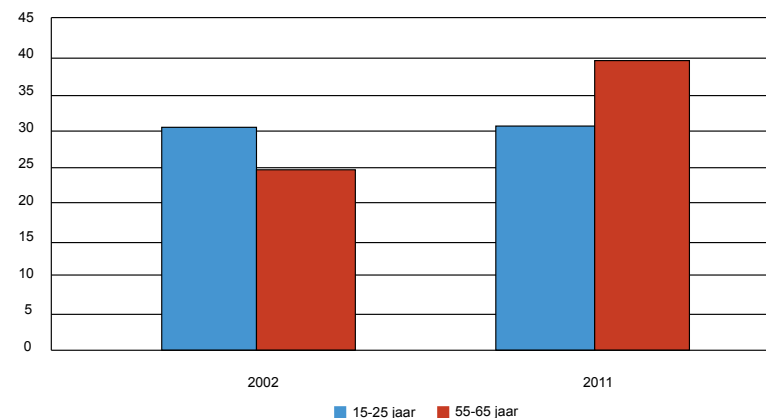
Bron: CBS/Statline.

Vergelijking jonge en oude beroepsbevolking in Achterhoek, Twente en Nederland 2002-2011

Bron: CBS/Statline.

Vergelijking beroepsbevolking jong en oud in Twente (x 1.000)

Bron: CBS/Statline.

Waarom is dit belangrijk?

De vergrijzing van de bevolking heeft grote gevolgen voor de samenleving, onder andere op sociaal-economisch gebied. Het aantal ouderen stijgt ten opzichte van de werkende bevolking, waardoor de beroepsbevolking relatief steeds meer moet bijdragen aan onder andere de AOW en de gezondheidszorg. De vergrijzing en ontgroening leiden tot een geleidelijke daling van de beroepsbevolking en waarschijnlijk een toenemende krapte op de arbeidsmarkt. In de grafieken is een vergelijking gemaakt tussen de arbeidsparticipatie van ouderen en die van jongeren en de ontwikkeling van de aantallen in de tijd. Dit is een ruwe schatting van de vervangingsvraag. Nog niet alle jongeren in de leeftijdsgroep 15-25 jaar zijn reeds actief op de arbeidsmarkt en de arbeidsparticipatie onder oudere werknemers vertoont een stijgende lijn. Op langere termijn zegt het wel iets over de verwachte uitstroom van de arbeidsmarkt en de aanwezigheid van voldoende jongeren om de vrijgekomen plaatsen op te vullen.

Hoe staat Twente ervoor?

De arbeidsparticipatie van 55-65-jarigen in Twente ligt duidelijk onder het landelijk gemiddelde. De regio is echter wel met een inhaalslag bezig; de arbeidsparticipatie van oudere werknemers is tussen 2007 en 2011 sterker gestegen dan gemiddeld in Nederland. In zowel Nederland als Twente is het aantal jongeren in de beroepsbevolking kleiner dan het aantal ouderen. De situatie in Twente is iets gunstiger dan gemiddeld in Nederland, terwijl een regio als de Achterhoek er ongunstiger voor staat.

Sopraan Claudia Patacca ziet zichzelf als cultureel ondernemer

‘Met mooi zingen alleen kom je er niet’

Vanuit haar fraaie Oldenzaalse huis heeft ze uitzicht op de Plechelmus Basiliek. Daar zong ze een aantal keren het Weihnachtsoratorium en de Matthäus Passion. In haar ruime woonkamer lijkt de akoestiek prima. ‘Nee hoor, de burens hebben er geen last van als ik repeteer. Ze vinden het wel mooi, geloof ik’, zegt Claudia Patacca.

‘Tournedos Rossini’

De lyrische sopraan (geboren in 1965) werkt veel. Ze treedt wekelijks op, ook vaak in het buitenland, en neemt cd's op. Daarnaast doceert ze twee dagen per week het hoofdvak klassieke zang aan het ArtEZ conservatorium en begeleidt onder andere operaprojecten. ‘Erg leuk. Ik heb net drie weken repeteren achter de rug met bachelorstudenten zang. We spelen ‘Tournedos Rossini, theater onder je huid’ in de theaterkerk in Zwolle, een voorstelling die drie uur duurt. Het is een prachtspektakel. Zwolse ROC-leerlingen van de koksopleiding koken live op het toneel en de studenten kap en grime werken ook mee. Ja, een moderne voorstelling... Je moet alle zintuigen bedienen. In oktober voeren we het uit, maar voordat het zo ver is, moet er hard gerepeteerd worden. Dagen van elf uur 's ochtends tot half tien 's avonds. We spelen met profs in wording, ze krijgen be-

wegingslessen en acteerlessen, we leren hoe ze moeten bewegen op het podium, zodat ze zich bewust worden van de interactie met het publiek. Ik vind het heerlijk om die jonge mensen te coachen.’

Gillen en huilen

‘Opera is natuurlijk een bijzonder genre. Met mooi zingen alleen kom je er niet. Muzikaal en tekstueel gezien moet je boven je noten en de tekst staan. Er zijn rollen die het uiterste van je vergen en die soms erg lichamelijk zijn. Woede, passie, gillen, huilen, vallen. Dat is allemaal niet makkelijk, maar het is heerlijk om me daarin vast te bijten. En wanneer ik studenten daarin iets kan leren, vind ik dat prachtig. In Barcelona aan het Liceu conservatorium heb ik wel eens een masterclass gegeven. Je ziet gauw of iemand talent heeft. Dat talent heb je gekregen, maar de vraag is natuurlijk wat je ermee doet. Talent is geen garantie voor succes, het is maar de helft. De rest is werken, werken, werken. Er bestaan veel misverstanden over talent. Alleen als je ook de ambitie hebt, zul je iets bereiken. Voor een voorstelling mag je nerveus zijn, dat zeg ik ook tegen de studenten. Die adrenaline heb je nodig om goed te presteren. Je moet met die spanning wel goed kunnen omgaan, maar dat kun je allemaal leren.’

Thuiskomen

Claudia Patacca rookt niet en drinkt ook geen alcohol. ‘Het is een zwaar vak. We moeten heel veel reizen. Ik rijd zelf en heb in de auto altijd een thermosfles met rooibosthee naast me staan. Soms moet je binnen twee weken van Bach naar Verdi omschakelen. Dat zijn enorme overgangen, maar altijd ga je voor die honderd procent. Ook al ben je moe, heb je hoofdpijn of ben je een beetje verkouden. Ik heb altijd plezier beleefd aan de muziek. Als kind was ik altijd al aan het zingen en dansen. Mijn eerste koor was De Wesseltjes, met dirigent Rinus Luttikhuis. Vanaf mijn vijftiende ben ik ook musicals gaan doen. Ik heb nog wel de Pedagogische Academie afgerond en een jaar voor de klas gestaan. Toen ik zangles kreeg van Jean Copland, was dat afgelopen. Ze overtuigde mij dat ik absoluut iets met mijn stem moest gaan doen. Nou, ik kwam helemaal thuis op het conservatorium!’

Haringparty's

‘Ik ben in 1992 afgestudeerd. Iets als cultureel ondernemerschap bestond nog niet, je was gewoon artiest. Mijn man, Ton Lamers, heeft twee boeken geschreven hoe je een goed zelfstandig ondernemer in de muziek en de kunst kunt worden, Musiconomie en Arteconomie. Ik heb zelf een agent in Amsterdam en heb

natuurlijk langzamerhand een voet tussen de deur bij potentiële opdrachtgevers. Toch regel ik nog steeds veel dingen zelf. De musicus van de 21e eeuw ontwikkelt zich breed, staat open voor disciplineoverschrijdende projecten, heeft geen oogkleppen, is flexibel, sociaal vaardig, creatief en houdt van samenwerken. Dat klassieke musici verbindingen zoeken met pop en jazz hoort daar bij. Je moet woekeren met je talent maar ook jezelf kunnen verkopen, je moet commercieel en ondernemend zijn. Dat ik in 1992 de Tubantia prijs heb gewonnen, heeft mij veel opgeleverd. Ik zong al veel in de regio. Dat werd vanaf toen nog veel meer. Ik beschouw mezelf als een moderne cultureel ondernemer. Dat betekent dat ik ook haringparty's en Rotarybijeenkomsten bezoek en dat ik naar premières van belangrijke voorstellingen ga: daar ontmoet je de mensen. Vanaf mijn afstuderen doe ik audities, ik werk met social media, heb een website, zet filmpjes van opnamen op YouTube. Het hoort er allemaal bij. Je moet jezelf profileren.’

Gewone liedjes

‘Als klassiek zangeres probeer ik de emotie te vertalen richting het publiek. Niet ik moet ontroerd zijn, maar het publiek. Als ik zing, kijk ik meestal over het publiek heen, ik focus op één punt omdat je anders uit je concentratie

Sopraan Claudia Patacca, half-Italiaanse, geboren in Enschede, is een veelgevraagd en gevierd toptalent. 'Succes is 50% talent en 50% heel hard werken', zegt ze, 'en het meeste moet je gewoon zelf doen.'

raakt. Toch voel ik het wel als het publiek ontroerd raakt, dat ze als het ware hun adem inhouden. Soms moet je een beetje schmieren, het is het toefje slagroom. Ik vind het heerlijk als het lekker dramatisch mag zijn, prachtige opera-aria's bijvoorbeeld. Mijn smaak is heel breed. Ik houd ook van zogenaamde gewone liedjes, 'Heel even' van Shirley Zwerus of 'Telkens weer' van Willeke Alberti. Een programma maken met allemaal dat soort liedjes, dat zou ik graag doen. Eerst liedjes kiezen en dan plan B: hoe zet ik het in de markt. Dat zou je innovatie kunnen noemen. Ach, je hebt goede en slechte muziek. De soort doet er niet toe.'

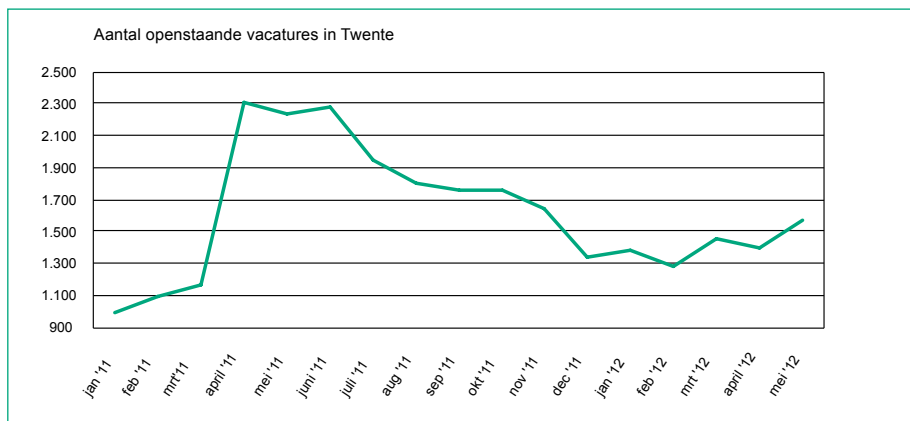
FC Twente

'Twente is een muzikale regio. De provincie stimuleert de muziek in het oosten stevig. We hebben vooral in Enschede een prima infrastructuur voor de muziek: het conservatorium, het orkest, de Nationale Reisopera, het Muziekcentrum en het Nationaal Muziekkwartier, een prachtige zaal met een uitstekende akoestiek. Daar kunnen we goede sier mee maken. Dat klassieke muziek het etiket heeft 'elitair' of 'zwaar' te zijn, is onterecht. Sponsors in de regio zouden meer moeten beseffen hoe belangrijk en vernieuwend de klassieke muziek hier is. Zoals FC Twente onze regio opstuwte in de vaart der volkeren, zo kan de muziek dat ook doen...'

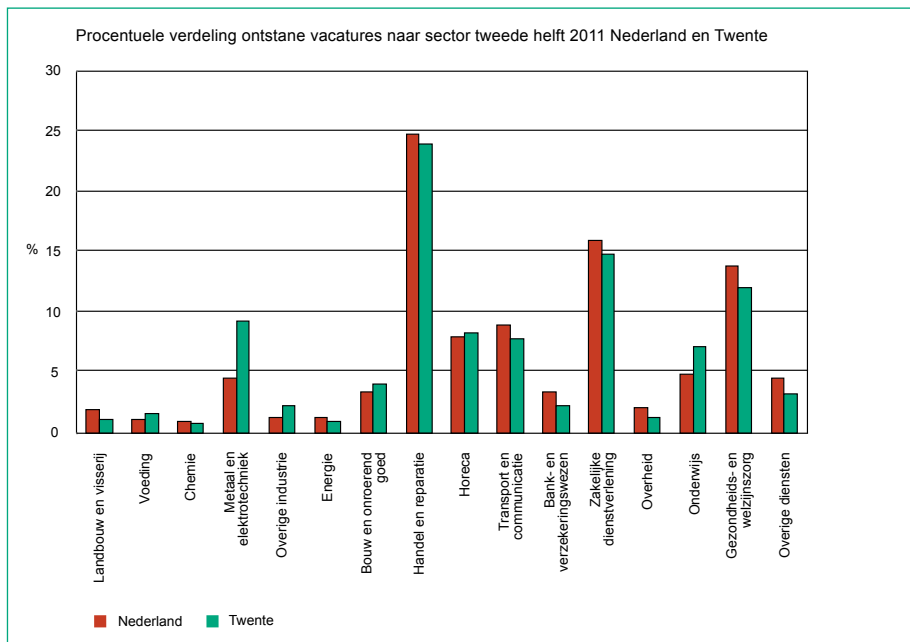

III Talent in Twente

Aanbod arbeidsmarkt

Bron: UWV WERKbedrijf.

Bron: UWV WERKbedrijf.

Waarom is dit belangrijk?

Vacatures zijn de belangrijkste graadmeter voor veranderingen in het aanbod op de arbeidsmarkt. Bijgaande grafieken zijn gebaseerd op gegevens van het APO. Ze zijn waarschijnlijk een onderschatting van de werkelijke situatie, omdat een deel van de beschikbare banen via individuele contacten en netwerken wordt ingevuld. Een vacature is volgens de CBS-definitie een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk kan worden geplaatst. Net als een arbeidsplaats kan ook een vacature een deeltijdfunctie betreffen.

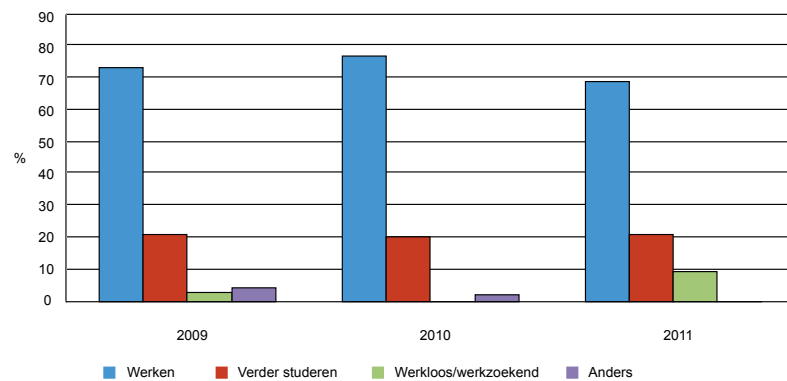
Hoe staat Twente ervoor?

Er zijn tijdens de aanhoudende financiële en economische crisis grote fluctuaties in het aantal vacatures in Twente. Na een plotselinge stijging begin 2011 is het aantal vacatures sterk gedaald. In 2012 is het aantal vacatures weer licht gestegen. De meeste vacatures zijn op het vlak van Handel en reparatie, Zakelijke dienstverlening en Gezondheids- en welzijnszorg. Het aandeel van de sector Metaal en elektrotechniek in het totaal aantal vacatures is in Twente twee keer zo hoog als in de rest van Nederland.

Talent in Twente

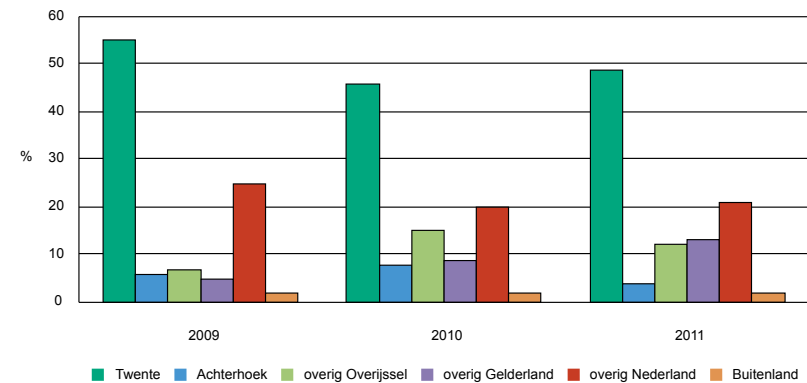
Mobiliteit hbo-studenten

Situatie Saxion-alumni in het jaar na hun afstuderen

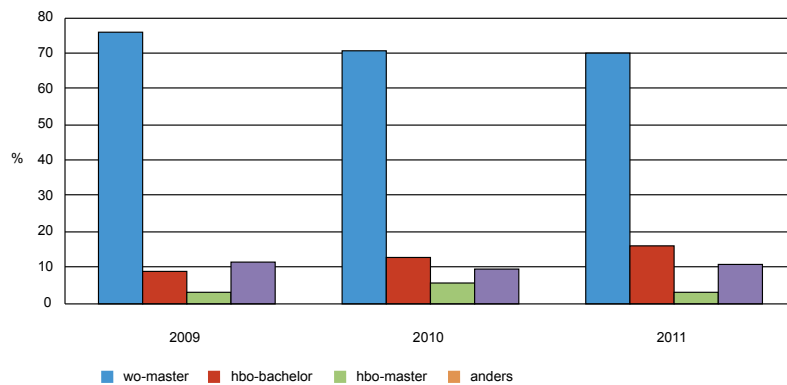
Bron: I&O Research.

Vestigingsregio Saxion-alumni binnen twee jaar na afstuderen

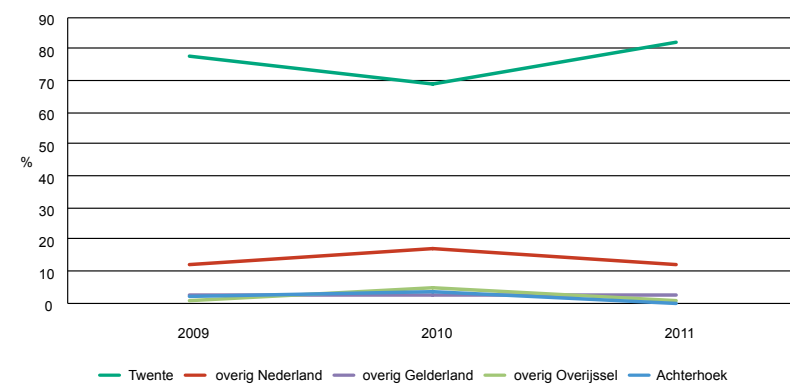
Bron: I&O Research.

Vervolgstudie doorstuderende Saxion-alumni

Bron: I&O Research.

Vestigingsregio Saxion-alumni, woonachtig in Twente tijdens de studie

Bron: I&O Research.

Waarom is dit belangrijk?

Op macro-economisch niveau resulteert een toename van mobiliteit van werknemers in een grotere flexibiliteit op de arbeidsmarkt en een efficiëntere benutting van individueel talent. Hogeropgeleiden zijn in het algemeen mobieler dan lager en middelbaar opgeleide werknemers. Op lokaal en regionaal niveau zijn er echter winnaars en verliezers bij het aantrekken en behoud van talent. In het begin van deel III is al het belang van het aantrekken en behoud van hogeropgeleiden uitgelegd. Er is een risico dat met name de meest getalenteerde mensen de regio verlaten. De arbeidsvraag naar middelbaar en hogeropgeleiden blijft naar verwachting stijgen door de blijvende toename van arbeidsproductiviteit en welvaartsniveau. Inmiddels is 58% van de beschikbare vacatures gericht op hogeropgeleiden. Op termijn zal de spanning op de arbeidsmarkt flink toenemen, met name voor hogeropgeleiden. Het risico bestaat dan dat bedrijven verhuizen of deelactiviteiten gaan verplaatsen naar buiten de regio. In eerdere edities van de Twente Index zijn gegevens opgenomen van het migratiegedrag van alumni van de Universiteit Twente en Saxion. Dankzij onderzoek van het Bureau I&O is nieuwe informatie beschikbaar over afgestudeerde technici van het hbo.

Hoe staat Twente ervoor?

In vorige edities van deze index bleek dat 78% van de studenten van de Universiteit Twente de regio verlaat na het afstuderen. De mobiliteit van hbo-afgestudeerden vertoont een ander patroon. Twentse jongeren die bij Saxion in Enschede een opleiding volgen, behoren tot de meest honkvaste in Nederland. 73% van studenten die op hun 16de jaar in Twente woonden, blijft na het afstuderen in de regio en liefst 92,6% blijft in Oost-Nederland. Van alle studenten die bij Saxion in Enschede studeren, blijft bijna de helft in Twente en 81,6% in Oost-Nederland. De angst voor een braindrain blijkt niet gegrond. Ook de mobiliteit van de Twentse techniek-alumni is beperkt. Ongeveer driekwart blijft na zijn of haar studie woonachtig in de regio Twente. De arbeidsmarktrelevantie van technische opleidingen is nog steeds hoog, gelet op de lage werkloosheidpercentages onder afgestudeerde technici. Van de Saxion-alumni techniek is ongeveer driekwart aan het werk gegaan na afronding van zijn of haar studie. Doorstudeerders kiezen meestal voor een master aan de universiteit. Vrijwel alle alumni die na hun studie zijn gaan werken, zijn in een techniekgerelateerde functie terechtgekomen. Vier op de vijf heeft een functie op zijn of haar niveau. Van de Saxion-alumni die zijn gaan werken, is ongeveer de helft bij een bedrijf in Twente aan de slag gegaan. In totaal is driekwart binnen Oost-Nederland gaan werken.

Verantwoording van de bronnen

De Twente Index 2012 is gebaseerd op (cijfer)materiaal dat uit tal van bronnen afkomstig is. Wij volstaan hieronder met een alfabetische opgave van de belangrijkste organisaties waarvan wij recente documenten hebben geraadpleegd en gebruikt.

Agentschap NL
Centraal Bureau voor de Statistiek
Coelo
CW
Databank Overijssel
Deloitte
DTZ Zadelhoff
Etil/Arbeidsmarktoprognose Overijssel
Europese Commissie
Het Financieele Dagblad
I&O Research
Innovatieplatform Twente
Kamer van Koophandel Oost Nederland
LISA
Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Netherlands Foreign Investment Agency
NICIS Instituut
Nederlandse Vereniging van Makelaars
Oost NV
Planbureau voor de leefomgeving
Provincie Overijssel
Regio Twente
Saxion
Stichting Vastgoedrapportage Twente
STOGO
Syntens
Ten Hag Makelaars
Universiteit Twente
UWV werkbedrijf
VNO-NCW Midden

Colofon

De Twente Index is een uitgave van de Stichting Twente Index, te bereiken via www.twente-index.nl.

Via de website kunt u reageren op de Twente Index of vragen stellen.

Tekst indicatoren:
Jacques Bazen (Saxion)
Paul Bijleveld (Saxion)
Anke Engelhardt (Saxion)
Carlie Geerdink (Saxion)

Bewerking statistische gegevens:
Jacques Bazen (Saxion)
Paul Bijleveld (Saxion)
Anke Engelhardt (Saxion)
Carlie Geerdink (Saxion)

Redigeren teksten:
Marco Krijnsen (Krijnsen Tekst En)

Fotografie:
Johan Ghijsels, Enschede

Interviews:
Paul Abels (Abels Taalzaken)

Infographic:
Els Engel

Ontwerp:
SOV Concept en Vormgeving, Losser
Hans Vollenbroek

Druk:
Hassink Drukkers, Haaksbergen

Begeleiding productie, communicatie
en eindredactie:
Marco Krijnsen (Krijnsen Tekst En)
Irene Sijgers (Saxion)

Algehele projectleiding:
Irene Sijgers (Saxion)

